

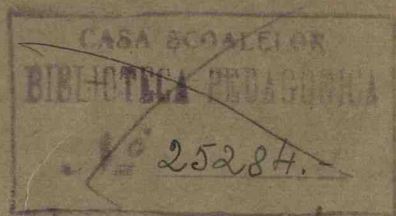
G. POPA-LISSEANU
MEMBRU CORESPONDENT AL ACADEMIEI ROMÂNE

IZVOARELE ISTORIEI ROMÂNILOR

VOLUMUL I

FAPTELE UNGURILOR

DE
SECRETARUL ANONIM AL REGELUI BELA

TEXT ȘI TRADUCERE

CU UN FACSIMIL ȘI O HARTĂ

„BUCOVINA”
BUCUREȘTI 1934

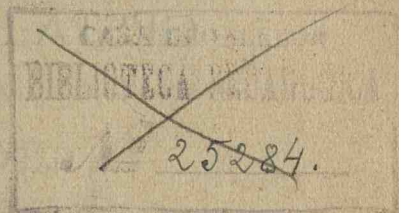
Biblioteca Centrală Universitară
București

COTA 21511
Sublet

INVENTAR 152042

G. POPA-LISSEANU

IZVOARELE ISTORIEI ROMANILOR

F O N T E S
HISTORIAE DACO-ROMANORUM

FASCICULUS I

ANONYMI BELE REGIS NOTARII

GESTA HUNGARORUM

EDIDIT

G. POPA-LISSEANU

BUCUREȘTI

1934

IZVOARELE ISTORIEI ROMÂNILOR

VOLUMUL I

FAPTELE UNGURILOR.

DE

SECRETARUL ANONIM AL REGELUI BELA

TRADUCERE DE

G. POPA-LISSEANU

152042

BUCUREȘTI
1934

1956

21511 D

BIBLIOTECA GENERALĂ UNIVERSITARĂ
BUCUREȘTI
Cota 21511 Dublet
Inventar 152042

B.C.U. Bucuresti

C152042

Amica dilecta

Georgia Bioriceanu

Rerum historicarum amantissimo

d. d. d.

P R E F A Ț Ă

Preocuparea noastră de a face cunoscute, în traducere românească, principalele izvoare ale istoriei naționale nu este numai de astăzi. Ea datează de mai multă vreme, decând, încă înainte de războiu, am publicat, pentru întâiași dată, în limba română, Breviarium historiae Romanae al lui Eutropius (1916) și, apoi, Corespondența lui Plinius cu împăratul Traian (1920). Ambele aceste traduceri au apărut în ediția Casei Școalelor.

Edițarea izvoarelor istoriei Românilor, text și traducere, o facem cu un scop îndoit: întâiu, spre a procura publicului puțința de a cunoaște exact, și în original, aceste izvoare și, al doilea, spre a da un răspuns acelor cari, în baza așa numitelor drepturi istorice, pretind teritorii ce le-au aparținut pentru un timp oarecare. Căci, deși prior tempore potior iure este o lozincă ce nu are nici o valoare față de voința fermă a celor ce stăpânesc o țară, totuși, dușmanii neamului nostru aproape nu au nici un alt argument de invocat decât drepturile istorice.

Din lectura celor două opere ce publicăm acum, precum și din lectura celor ce sperăm să tipărim în curând, se va putea vedea ușor ce șubred este chiar și acest argument istoric. Căci noi am fost, înainte de Unguri, nu numai în Dacia, dar, ceea ce este de o extremă importanță, și în Pannonia și preste tot locul în vechia Ungarie.

Un singur lucru însă trebuie, totuși, să concedem vecinilor noștri de dincolo de Tisa. In trecutul nostru sbuciumat, n'am avut întotdeauna posibilitatea de a da dovadă, ca națiune unitară, de toată puterea de vitalitate cu care am fost înzestrați. Imprejurările neprielnice au făcut ca noi, în situația geografică în care ne-am găsit, pe de o parte, să fim

mai expuși cutropitorilor din răsărit și miază-noapte, iar, pe de altă parte, când vremurile au fost, mai târziu, ceva mai priincioase să nu ne putem manifesta, ca scut al civilizației apusene, decât dincoace de Carpați. O mare parte din masa românească, și anume cei de peste Munți, am fost nevoiți de vitregia timpurilor să slujim idealul altora și să contribuim, cu forțele noastre fizice și morale, pentru gloria altora, după vorba poetului Vergilius:

Hos ego versiculos feci, tulit alter honorem,
Sic vos non vobis...

Vlaga noastră a celor din vechia Ungarie, ca și, de altfel, a tuturor popoarelor găsite în țară la ventrea Ungurilor, a fost pusă, în decursul vremurilor, să contribuie, în mare parte, și într'o largă măsură, la strălucirea culturii maghiare.

Lectura atentă a Izvoarelor istoriei Românilor ne va da convingerea că, și acum o mie și mai bine de ani în urmă, țara, în care s'au stabilit Ungurii, n'a fost o țară pustie, iar acei nenumărați «habitatores» și «incolae terrae» nu sunt alții de cât strămoșii stăpânitorilor de astăzi, în mijlocul și în detrimentul cărora s'au vârat, ca intruși, cuceritorii de altă dată.

Am socotit necesar să publicăm, în același timp, și textele originale și traducerea textelor, pentru ca cetitorul să poată, mai ușor și mai sigur, să se documenteze direct, prin sine însuși.

Deocamdată publicăm, în colecțiunea Izvoarelor istoriei Românilor, numai pe Anonymus Bele regis notarius, Gesta Hungarorum ¹⁾ și pe Geograful anonim, Descriptio Europae Orientalis.

---

1) Anonymus a mai fost tradus în românește de d. M. Beșan, notar public în Lugos. Traducerea sa a fost publicată în revista «Transilvania», a. XXX din 1899, împreună cu textul latin și cu notele lui Fejérpataky. Traducerea d-lui M. Beșan are și merite, are și scăderi. Intre merite este, în primul rând, meritul priorității. Dar tocmai din acest merit, decurg și inevitabilele scăderi. Nefiind tipărită decât într'o revistă, traducerea d-lui M. Beșan era natural să nu fie accesibilă decât cetitorilor acestei reviste și, în al doilea rând, traducerea având mai multe greșeli de fond — și care traducere nu are greșeli? — și mai ales omisiuni, a făcut necesară această nouă încercare de traducere.

Textul latin al lui Anonymus îl dăm după ediția lui Lad. Juhász¹⁾, comentariul textului latin, după ediția, făcută după fotografie, a lui Lad. Fejérpataky²⁾; în notele la traducerea Anonimului am utilizat, în special, cartea lui Des. Pais³⁾.

Textul, și, în mare parte, notele Geografului anonim, le dăm după ediția lui Ol. Górká⁴⁾.

La sfârșit, după traducerea lui Anonymus și în urma indicelui de nume proprii, dăm un facsimil, puțin redus, de pe o pagină a pergamentului — originalul este de 16,5×23,5 cm. — împreună cu o hartă a localităților indicate de autor.

G. POPA-LISSEANU

---

1) Lad. Juhász, *Anonymus quondam Bele regis notarius*, Budapesta 1933.

2) Lad. Fejérpataky, *Béla Kiraly névtelen jegyzőjének könyve*, Budapesta, 1892.

3) Des. Pais, *Magyar Anonymus*, Budapesta 1926.

4) Ol. Górká, *Descriptio Europae Orientalis*, Cracovia 1916.

INTRODUCERE

Cel dintâiu cronicar al Ungurilor și, în același timp, cel mai mare cronicar al lor este un scriitor anonim, cunoscut în deobște sub denumirea de Anonymus. El ne-a lăsat o istorie a cuceririi Ungariei, în 57 capitole, intitulată *Gesta Hungarorum*.

Cine este acest Anonymus, când și unde a trăit, sunt cestiuni ce nu le putem cunoaște cu precizie, iar puținele date ce avem în această privință se reduc mai mult la presupuneri, la deducțiuni și la unele indicațiuni probabile, scoase din opera ce ne-a lăsat.

Deși pe noi ne interesează, în primul rând, cronica însăși, — cronică ce ne-a fost păstrată într'o copie descoperită, în anul 1746, în Biblioteca imperială din Viena, cod. lat. No. 514, și publicată pentru întâiași dată de Schwandtner în *Scriptores rerum hungaricarum* — totuși precizarea epocii, când a trăit autorul, și relațiile ce putem scoate din viața sa contribuie și ele mult să proiecteze lumină clarificatoare asupra operei, cu privire la unele probleme nedestul de lămurite.

Când a trăit Anonymus?

În introducerea lucrării sale, cronicarul anonim ne spune despre sine: *P. dictus magister quondam regis Bele notarius*. A fost prin urmare, după afirmația sa, înainte vreme, *quondam*, deci înainte de a scrie, secretarul regelui Bela. A cărui Bela? În istoria Maghiarilor, întâlnim patru regi cari se chiamă Bela și anume Bela I (1061-1063), Bela II (1131-1141), Bela III (1173-1196) și Bela IV. (1235-1270).

Mulți dintre istorici, între cari și d. N. Iorga, se pronunță pentru Bela IV, alții, și aceștia sunt cei mai numeroși, se declară pentru Bela III, iar alții, în sfârșit, pentru Bela II.

Argumentul decisiv al acelor care înlătură contimporaneitatea Anonimului cu Bela IV stă, după credința lor, în faptul că se găsește, din anul 1234, deci înainte de a fi ajuns rege Bela IV (în anul 1235), un extras dintr'o cronică ce se potrivește cu cronica lui Anonymus, extras pe care ni l-a păstrat într'un raport al său călugărul Ricardus ¹). Acest extras n'ar fi putut fi luat din cronica lui Anonymus, dacă acesta ar fi scris numai sub Bela IV sau urmașii săi. Urmează deci că notarul anonim și-a compus cronica înainte de Bela IV și că n'a putut fi secretar decât al unui Bela precedent ²).

Deși cei mai mulți istorici, începând cu Engel care a scris la sfârșitul veacului al XVIII și cu Pray, dela începutul veacului trecut, susțin că Anonymus ar fi fost secretarul regelui Bela III, totuși nici o dovadă istorică nu există pentru această părere.

În schimb, faptul că în mai multe cronici ulterioare, cari au avut ca isvor al lor pe Anonymus, și în special în Cronica pictată dela Viena, din 1358, întâlnim o simpatie pronunțată pentru Bela II și fiul său Geza II și o vădită antipatie împotriva regelui Coloman, care orbise pe Bela II și împotriva fiilor lui Coloman, Ștefan II și Borici, ne dă o dovadă, aproape sigură, că Anonymus a fost curteanul și, în același timp, secretarul lui Bela II și că, prin urmare, el și-ar fi scris opera, sub urmașul acestuia, sub Geza II, între anii 1141—1161, sau câțiva ani mai târziu. De această părere era și istoricul nostru Dimitrie Onciul.

Și o întreagă serie de argumente lingvistice, stilistice și istorice s'au adus, în timpul din urmă, de scriitorii unguri,

---

1) Endlicher, *Rerum hungaricarum monumenta Arpadiana*, p. 248.

2) Iată pasagiul lui Ricardus: «*Inventum fuit in Gestis Ungarorum Christianorum, quod esset alia Hungaria maior, de qua VII duces cum populis suis egressi fuerant, ut habitandi quererent sibi locum, eo quod terra ipsorum multitudinem inhabitantium sustinere non posset. Qui cum multa regna pertransissent et destruxissent, tandem venerunt in terram que nunc Hungaria dicitur, tunc uero dicebatur pascua Romanorum. Quam inhabitandam pre terris ceteris elegerunt, subiectis sibi populis, qui tunc habitabant ibidem.* — Părțile subliniate se găsesc aproape cu aceleași cuvinte și în cronica lui Anonymus.

Istoricii mai noi, între cari Lad. Juhász, *P. Magister quondam Bele regis Hungarie notarius, Gesta Hungarorum* 1933, nici nu mai pun în discuție contimporaneitatea Anonimului decât cu Bela II sau Bela III.

pentru a dovedi că Anonymus a fost secretar al regelui Bela II¹). Din parte-ne, credem că dreptatea este cu aceștia²).

Anonymus își începe introducerea la opera sa prin cuvintele: *P. dictus magister*. Asupra acestui scriitor, ca cel mai mare și mai important cronicar, existând o literatură întreagă, atât în limba maghiară cât și în alte limbi străine, era firesc să se dea și acestor cuvinte introductive, azi așa de neobiciuite, fel de fel de interpretări.

Astfel, s'a crezut că litera *P*, urmată de *dictus*, ar putea să însemneze *Predictus* (praedictus), adică mai sus numitul. Și lucrul ar fi posibil.

Pentru noi cei de astăzi pare cu totul neobișnuit și, oare cum, nefiresc, faptul ca o simplă scrisoare, sau o introducere la o carte să înceapă cu vorba *predictus*. Explicarea faptului credem că ar putea fi următoarea:

În antichitate, și multă vreme și în evul mediu, era uzul ca subscrierea unei scrisori — și introducerea lui Anonymus nu este de cât o scrisoare adresată unui prietin — să nu se facă la sfârșit, cum obicinuim noi cei de astăzi, ci la început. Astfel se zicea Cicero Attico s(alutem), sau Traianus Plinio s(alutem) și apoi urma conținutul scrisorii care, la sfârșit, nu mai era semnată. *Predictus magister* ar putea însemna în traducere modernă, *subsemnatul magistru*.

Ar putea fi și o a doua explicație pentru *predictus* și

---

1) Cf. *Revue des études hongroises* III a. 1925, p. 295.

2) Între argumentele istorice ce se aduc în favoarea contemporaneității Anonimului cu Bela II este și cel pe care scriitorii maghiari cred că-l pot scoate din următorul pasagiu din *Chronicon pictum Vindobonense*, din 1358. Florianus II. p. 218: Vorbind despre împăratul germano-roman Conrad III, cronica vieneză ne spune că el trecând, la anul 1147, prin Ungaria în cruciadă spre locurile sfinte, nu s'a purtat ca un pelerin al lui Cristos, ci ca un tiran prădalnic, *tyrannus et predo*, care a stors țara de bani, nelăsând nejeftuite, în toată Ungaria, nici o biserică și nici o mănăstire. — Faptul acesta se pune în legătură cu ceea ce ne spune Anonymus despre *pascua Romanorum*, că adică, după moartea lui Attila, Romanii numeau Pannonia pășunile lor, pentru că își pășteau turmele acolo: Et iure terra Pannonie pascua Romanorum esse dicebatur, nam *et modo Romani pascuntur de bonis Hungarie*. Anonymus, după credința unora, ar fi înțeles subț Romani pe Germani și că fraza de mai sus ar fi o aluzie la purtarea lui Conrad III; ar urma deci ca Anonymus să-și fi scris cronica la anul 1147. — Germanii fiind numiți pe acea vreme Theotonicii, iar nu Romani, argumentul rămâne fără valoare probatorie. Cf. Schünemann, *Die Römer des anonymen Notars*, în *Ung. Jahrb.* VI a. 1926 p. 448.

anume că această scrisoare introductică a cronicarului să fi urmat după o altă scrisoare sau o altă carte și atunci *predictus* ar putea să însemneze *eu cel de mai sus*.

Dacă însă vom cerceta cu atenție al doilea text ce publicăm cu această împrejurare, textul Geografului anonim al *Descrierii Europei Orientale*, ne vom mira de nenumăratele *dictus, a, um* ce întâlnim la fiecare pas: *dictus rex, dictum imperium, dicti montes* etc. Acest *dictus* este mai degrabă un determinativ, el având mai mult rolul unui pronume demonstrativ, decât al unui verb. *Predictus magister* ar putea însemna deci, *eu magistrul*.

Mai există și o a treia ipoteză, mai aproape de adevăr, și anume că *P.* ar putea fi inițiala unui nume de scriitor, inițiala, bunăoară, a numelui Petrus. Și s'a căutat atunci persoana, de sigur un preot, care având acest nume să fi fost cândva secretar regal și care să fi înaintat, în urmă, la demnitatea de episcop sau arhiepiscop. După unii, ar fi vorba de prepositul Petru din Buda Veche, din anul 1124, după alții de prepositul Petru din Alba Regală, din 1134.

În orice caz, este sigur că avem de a face cu un înalt demnitar bisericesc care a studiat la Paris, capitala intelectualității europene, în secolul al XII, că a studiat, împreună cu colegii săi de acolo, caligrafia, redactarea diplomelor, gramatica, retorica, istoria și alte științe. În special, a cercetat și a făcut rezumate din scriitorul favorit pe acele vremuri, din Dares Phrygius¹⁾ care scrisese, în antichitate, despre căderea Troiei și nimicirea Troienilor, din cari Troieni Francezii pretindeau că-și trag originea.

După cercetările din urmă ale archivarului paleograf Em. Iacobovich, Anonymus ar fi un înalt demnitar eclesiastic care, în semn de modestie, obișnuită în această formă în evul mediu, și-a indicat numele prin inițiala *P.*, urmată de *dictus*, așezat înaintea demnității ce o avea²⁾. Cazul nefiind izolat, interpretarea ce o dă Em. Iacobovich pare foarte probabilă³⁾.

---

1) *Dares Phrygius* pare a fi autorul unei *historia de excidio Troiae*. Opera ce s'a păstrat astăzi sub numele său nu este originală. cf. Teuffel *Gesch. der röm. Literatur*, II p. 1209.

2) «*Dictus*» significatio modestiae et humilitatis.

3) *P. Mester* în *Emlékkönyv Dr. Gróf Klebersberg Kúno*, în *Revue des études hongroises*, III a. 1925, p. 295.

Din cronica notarului anonim nu ni s'au păstrat decât 57 capitole, nu de o egală întindere. Cronica, în realitate, a trebuit să fie mult mai vastă. El însuși ne spune, în introducerea sa, că achitându-se de făgăduiala ce făcuse fostului său coleg de școală, a scris, nu numai despre cucerirea Ungariei, *res geste*, ci și despre genealogia regilor și a nobililor, *genealogie regum et nobilium*. Și că, în adevăr, lucrarea sa cuprindea și aceste părți, rezultă din ceea ce se spune în cap. XV, unde, vorbind despre Andrei I, fiul lui Ladislau cel Pleșuv, scrie textual: «Pământul acesta l-au stăpânit urmașii săi (al lui Ketel) până în timpul regelui Andrei, fiul lui Ladislau cel Pleșuv. Regele Andrei însă a luat, prin schimb, de la urmașii lui (Ketel) acel loc, din două motive: întâi, fiindcă îi era necesar pentru vânătorile regale și, al doilea, fiindcă îi plăcea ca acea localitate să o locuiască soția sa, deoarece ea era mai aproape de pământul natal, fiind fiica regelui Ruthenilor și se temea de sosirea împăratului Theutonilor, ca să nu intre în Ungaria, spre a răzbuna sângele regelui Petru, după cum se va spune în cele următoare».

Rezultă din acest citat că, cel puțin, până în timpul regelui Andrei I (1047—1059) se tratau în cronica lui Anonymus faptele (*gesta*) Ungurilor. Astăzi însă ne lipsesc din ea, cu totul și genealogia regilor și povestirea evenimentelor dela Tocsun (Taksony) înainte, ea păstrându-ni-se numai până la Geza, tatăl regelui Ștefan cel Sfânt.

Cum se explică această pierdere a cronicii?

Studille aprofundate asupra cronicilor, făcute în timpul din urmă de scriitorii unguri, în frunte cu Bálint Hóman, au stabilit, în general, două feluri de *gesta*, două arhetipuri, cari au servit drept izvoare tuturor celorlalte cronici de mai târziu. Primele geste, compuse după izvoarele străine și după tradițiile interne, și intitulate *Gesta Ungarorum* au văzut lumina zilei sub Ladislau cel Sfânt, pe la 1091—1092, iar secunde, intitulate *Gesta Hungarorum*, au fost compuse sub Ladislau IV Cumanul, între anii 1282—1285. Arhetipul al doilea este atribuit de Hóman lui Simon de Kéza, și nu s'a inspirat din arhetipul dintâi. Ambele aceste gesta, atât cele din sec. XI, cât și cele din sec. XIII, s'au pierdut; ele însă se pot reconsti-

tui după diferitele informații comune ce se găsesc în cronicile ce au utilizat cele două arhetipuri ¹⁾).

Gesta din sec. XIII, împreună cu grupul de cronici ce s'au format din ele, au drept caracteristică tradiția hunică, adică afirmarea descendenței Ungurilor din Huni, căci ar fi o identitate între aceste două popoare. După aceste gesta, precum și după cronicile din această grupă, istoria maghiară nu începe cu Arpad, ci cu Hunii, iar faptele Ungurilor sunt legate de faptele Hunilor, ai căror urmași direcți sunt considerați. Și, astfel, avem prima venire a Ungurilor în Europa, adică cea a Hunilor și a doua venire a Hunilor, adică cea a Ungurilor lui Arpad.

Cronica lui Anonymus face parte din prima grupă, din gestele din timpul lui Ladislau cel Sfânt; ea fiind compusă în sec. XII, deci înainte de a se fi încetățenit tradiția hunică, nu putea să cuprindă decât cucerirea Ungariei și genealogia regilor, nu și istoria Hunilor. Și tocmai de aceea credem noi că cronicile următoare — și de sigur ele vor fi existat în mai multe copii — se vor fi luat după arhetipul din timpul lui Ladislau IV Cumanul, fiind socotite ca mai complete și satisfăcând oarecum mai mult orgoliul național și vor fi părăsit arhetipul din vremea lui Ladislau cel Sfânt, care nu cuprindea decât cucerirea Ungariei și genealogia regilor.

Faptul că Anonymus nu tratează istoria Hunilor este o dovadă tocmai despre vechimea cronicei sale, vechime mai mare decât a celorlalte cronici ce ni s'au păstrat.

Anonymus a fost apreciat în diferite chipuri și de multe ori critica a susținut, în privința lui, cele mai contradictorii păreri. Mulți l-au socotit făuritor de basme și chiar plâsmuitor de minciuni grosolane, căruia nu trebuie să i se dea nici un crezământ. Alții l-au considerat ca poet și literat care, conducându-se după tradiții populare, a căutat să înfrumusețeze realitățile cele mai reci, călcând, de altfel, pe urmele lui Dares Phrygius, pe care l-ar fi luat de model și despre care, precum se știe, vorbește în introducerea operii sale. Alții, în sfârșit, socotesc pe Anonymus ca un mare istoric, înzestrat cu un ager simț critic, capabil să arunce la o parte, și chiar să disprețuiască, povestirile cari își făcuseră curs în tradiția

---

1) Hóman Bálint, *A szent László-kori Gesta Ungarorum*, Budapesta 1925.

populară. A fost un timp când istoricii unguri jurau pe Anonymus ca pe Biblie și-l șocoteau ca «Părintele istoriografiei maghiare»¹⁾.

De aceea, Anonymus a fost când ridicat în slavă, când aruncat în fundul Tartarului. În general, părerile în privința Anonimului porneau mai întotdeauna dela anumite prejudecăți, de cari și istoricii, și mai ales istoricii, nu se pot lăpăda. Și, în special, de când teoria lui Roesler, privitoare la stăruința Românilor în Dacia, a fost îmbrățișată cu o căldură prea simpatică de întreaga istoriografie maghiară, opera lui Anonymus s'a bucurat de cea mai proastă reputație, ajungând cel mai detestat izvor istoric.

E drept că un reviriment s'a produs în timpul din urmă. Anonimul este pe cale de a fi reabilitat. I-a mai rămas numai un mare păcat: acela de a fi întrebuițat prea multe anacronisme, între cari: venirea unor cete de Cumani, deodată cu venirea Ungurilor, și, firește, prezența Valachilor în Dacia, la sosirea acelorași Unguri, câtă vreme Maghiarii știu pozitiv — și de ce n'ar ști? — că au venit de peste Dunăre, de abia în secolul al XIII, iar peste Carpați au trecut, cei mai mulți, de abia în timpul Fanarioților²⁾.

Dacă Anonymus va fi fost secretarul lui Bela II și-și va fi scris cronica sa înainte de anul 1200, după cum pare astăzi bine stabilit, de unde va fi știut el despre emigrația Românilor de peste Dunăre, în secolul al XIII și mai ales după invazia Tătarilor din 1241, după cum susțin istoricii unguri? — Va trebui, în orice caz, să mai reducem ceva din anacronism!

Anonimul nu este un scriitor de rând. El nu este un simplu preot sau un simplu călugăr care să-și fi mărginit orizontul între zidurile chiliei sale și care să fi compilat cu trudă și mișăleală, în singurătatea vr'unei mănăstiri, datele reci ale unor cronice mucigăite. El este o înaltă față bisericească, este un om dela curtea regală. Anonymus se învârtește în lumea mare și a avut, de sigur, ca om priceput și cu relații întinse, însărcinări de îndeplinit și misiuni importante.

1) Bál. Hóman, *La première période de l'histoire hongroise*, în *Revue des études hongroises*, III a. 1925 p. 157.

2) Jancsó Benedek, *Alcune osservazioni critiche sulla storia antica del popolo romeno*, în *L'Europa Orientale*, a. 1929, p. 257.

De aceea, el nu se mulțumește să scrie, ca alți cronicari sau ca analiștii de pe acele vremuri, o cronică rece și seacă, ci, utilizând cunoștințele dobândite în școli, el ne dă o operă unitară, o operă plină de viață.

Influența lui T. Livius, deși nu ne găsim nici măcar în aurora Renașterii, este de necontestat. Discursurile ce Notarul anonim le pune în gura personajilor sale, ca, bunăoară, discursul ducelui Almus către soldați sau cel al lui Arpad înaintea luptei cu Salanus, sunt alcătuite după modelul marelui istoric roman. De asemenea, datele ce ni se dau asupra Sci-thiei, nu sunt nelipsite de înrîurirea scriitorului Justinus.

Tot astfel, expresiuni ca *fama volante*, sau *quo fortuna tua te duxerit*, ori comparațiuni ca *sicut agni ante arietes*, ori *sicut manipuli post messoros* fac dovadă că Anonymus, întocmai ca odinioară T. Livius, concepea istoria ca o operă literară¹⁾.

Și, întocmai ca și istoricii romani, Anonymus vivifică datele seci ale izvoarelor sale istorice și mai ales vivifică tradițiile orale ale familiilor și ale dinastiei arpadiene. Căci, între izvoarele de căpetenie ale primului arhetip de *geste* erau, după cum a arătat-o, între alții, Bálint Hóman, tradițiile, fie ale casei domnitoare, fie ale nobililor.

În ce privește aceste tradiții, trebuie să facem din capul locului o distincțiune. Nu e vorba aci de tradițiile ce se găseau în gura poporului de rând. Pe acest popor Anonymus îl înlătură din preocupările sale și chiar îl disprețuește. Pentru Anonymus nu are importanță decât regele și nobilimea, din care, în primul rând, făcea parte clerul; de mulțimile de jos, el nu vrea să știe nimic și nici măcar nu le numește. În nenumărate rânduri el spune că ducele a dăruit cutărui fruntaș maghiar teritoriul dela..... până la..... împreună cu toți locuitorii din acel teritoriu, *incole terre*, dar nu găsește cu cale să spună nici de ce limbă, nici de ce naționalitate sunt acei locuitori. Din când în când amintește doar că, pe limba localnicilor, localitatea se numește, bunăoară, *Nougrad*, ori că șeful fortăreții se numește, în graiul local, *duca*.

De iobagi ne vorbește, în câteva rânduri, însă iobag, pe

---

1) Tot astfel: *ferro sibi viam et gladio aperuerunt* ne reamintește fraza clasică a scriitorilor antici.

vremea lui Anonymus, este un titlu de nobleță, iar nu de sclav.

Istoricii maghiari ne prezintă cucerirea Ungariei drept o ocupare a Ungariei, «a honfoglalás» sau germ. «Die Aufnahme des Landes», ca și când țara n'ar fi fost stăpânită de nimeni, ca și când n'ar fi fost ocupată de nimeni, o țară pustie. Din lectura atentă a lui Anonymus însă reiese în mod clar că țara a fost cucerită cu forța, că Ungurii au întâmpinat rezistență și că atât în Pannonia — și Pannonia pe vremea aceea se întindea până la Tisa — cât și în Dacia, numită uneori Missia, se găseau mai multe principate, ocupate de schismatici, cari se găseau sub suzeranitatea împăratului din Constantinopol¹⁾. Luptele au fost crâncene și câteodată s'au terminat cu moartea principelui, altă dată printr'o căsătorie a fiicei principelui cu fiul ducelui maghiar, revenindu-i principatul ca zestre. Luptele au ținut uneori săptămâni întregi — *unam ebdomadam*, alteori generalii unguri au *scăpat* sănătoși și teferi: *sani et incolumes reversi sunt*, alteori se anunță bucuria scăpării, *gaudia salutis*. Nu lipsesc nici cazuri când rezistența dârză este răzbunată prin tradiționala spânzurătoare, iar numele lui Attila, ca strămoș al lui Arpad, este fluturat, ori de câte ori Ungurii vroesc să intimideze populațiile localnice, cari aveau oroare de amintirea prăpădului hunic și a «biciului lui Dumnezeu».

S'a spus, de atâtea ori, că localnicii nu-și aveau locuințe fixe și că erau migratori. Faptul nu poate să fie decât în parte exact. Românul a fost legat de pământul strămoșesc și nu s'a despărțit de el decât vremelnic. De altfel, credem că se comite o mare greșală când se judecă stările din trecut după ideile din prezent. Pentru noi cei de astăzi, agricultura este, de sigur, o stare socială superioară păstoritului. Dar n'a fost, în general, totdeauna astfel. Nu mai departe decât în secolul trecut, mai ales înainte de ridicarea robiei, din 1848, păstorii și proprietarii de vite se bucurau nu numai de o stare materială mai bună, dar și de situație socială superioară celorlalți țărani. Pastorii nu erau legați de glie și nici nu munceau ca robi, cu capul aplecat, pe moșia altora. Ei se bucurau de

---

1) Cf. Anonymus Cap. XX, unde Menemorout vorbește de strămoșii săi subjuogați de Huni. Acești strămoși nu puteau fi decât Romani.

mai multă libertate și aveau, în orice caz, un orizont al lor mai deschis.

Păstorii romani de cari ne vorbește Anonymus că trăiau în Pannonia,—păstori despre cari ne vorbesc atât cronicile din grupa I cât și cronicile din grupa II-a,—precum și păstorii ce vor fi păscut vitele și oile lor prin câmpiile și pădurile Ardealului, erau populațiuni stăpânitoare ale localităților în cari trăiau și în cari «s'au pomenit». Ele însă au fost supuse de năvălitori și au fost supuse mai ales din cauza superiorității armelor acestora. Anonymus ne vorbește chiar și de *ballistae*, mașini de războiu, pe cari le întrebuițau Ungurii, dacă nu în timpul lui Arpad, cel puțin în secolul al XII.

Cucerii prin puterea armelor sau supuși, uneori, numai de teama năvălitorilor, locuitorii autochtoni au urmat condițiunea celor siliți să se supună, au fost adecă *subjugați*, după favorita expresie plastică întrebuițată de stilul Anonimului. Și populațiunile romanice, *Az oláhok*, pe cari «Pais Dezső le constată în timpul Anonimului în Pannonia în regiunea Balatonului au dispărut cu totul, nelăsându-ne decât câteva urme în toponomastică, și au dispărut de asemenea cu totul și cei din nordul fostei Ungarii, ne mai menținându-se decât cei din stânga Tisei și din Carpații orientali.

Că faptele, pe cari ni le istorisește cronică Anonimului, nu s'au putut petrece, toate, sub domnia lui Arpad, aceasta este sigur. Anacronismul, cel puțin în ce privește cucerirea Ardealului, este neîndoios. De altfel, Anonymus nici nu cunoștea Ardealul, decât în mod foarte vag; el, în afară de lupta cu Gelu, nu ne vorbește de nici o localitate din Ardealul istoric, din Ardealul de dincoace de munții Apuseni, deși ne da o sumedenie de amănunte despre regiunile din nordul Ungariei și din ținutul Dunării și al Tisei.

Această constatare este o dovadă sigură pentru vechimea operii lui Anonymus și, în același timp, pentru târzia cucerire a Ardealului.

În ce privește informațiunile ce ni le dă Anonymus despre Românii găsiți în fosta Ungarie, la venirea Maghiarilor, acestea au fost studiate amănunțit aproape de toți istoricii noștri mai de seamă, începând cu Petru Maior, în *Istoria pentru începutul Românilor în Dacia* și până la Hașdeu, Xenopol și Onciul și au fost discutate, în cărți și articole de reviste, și de

scriitorii noștri de astăzi, în frunte cu d. N. Iorga, reprezentantul cel mai autorizat al istoriografiei românești din zilele noastre ¹⁾).

Anonymus este un mare istoric. Iată caracterizarea ce-i face unul dintre cei mai de seamă scriitori unguri: «Son oeuvre, malgré ses défauts, est une oeuvre de savant qui domine son époque. Comme oeuvre littéraire, son histoire, toute fragmentaire qu'elle est aujourd'hui, est une des créations les plus harmonieuses de l'historiographie latine du Moyen-Age. L'Anonyme était un homme de science et un écrivain doué de sens artistique et muni d'une plume, au sens que ces mots avaient au XII-e siècle. — Dans l'histoire de la conquête de la patrie, son récit, soigneusement élaboré, aussi bien au point de vue stratégique que géographique, prouve la pénétration de sa critique, sa réflexion méthodique, et la profondeur de ses connaissances» ²⁾).

Să fie oare posibil ca un așa de mare scriitor, cu așa de frumoase calități istorice, să se fi înșelat, numai și numai, în ce privește pe Români? — Nu o credem.

---

1) Vezi, în special, *Les plus anciennes chroniques hongroises et le passé des Roumains* în *Bulletin de la sect. hist. de l'Ac. Roum.* IX, a. 1921 și X, a. 1923.

2) Bál. Hóman, *La première période de l'historiographie hongroise*, în *Revue des études hongroises*, III u. 1925, p. 762.

INCIPIT PROLOGUS IN GESTA HUNGARORUM.

P. dictus magister ac quondam bone memorie gloriosissimi Bele regis Hungarie notarius N. suo dilectissimo amico, uiro uenerabili et arte litteralis scientie inbuto, salutem et sue petitionis effectum¹⁾. Dum olim in scolari studio simul essemus et in hystoria Troiana, quam ego cum summo amore complexus ex libris Darethis Frigii ceterorumque auctorum, sicut a magistris mei audiueram, in unum uolumen proprio stilo compilaueram, pari uoluntate legere-mus, petisti a me, ut sicut hystoriam Troianam bellaque Grecorum scripseram; ita et genealogiam regum Hungarie et nobilium suorum, qualiter septem principales persone, que Hetumoger uocantur, de terra Scithica descenderunt, uel qualis sit terra Scithica, et qualiter sit generatus dux Almus, aut quare uocatur Almus primus dux Hungarie, a quo reges Hungarorum originem duxerunt, uel quot regna et reges sibi subiugauerunt, aut quare populus de terra Scithica egressus per ydioma alienigenarum Hungarii et in sua lingua propria Mogerii uocantur, tibi scriberem. Promisi et²⁾ enim me facturum; sed aliis negotiis impeditus, et³⁾ tue petitionis et mee promissionis iam pene eram oblitus, nisi mihi per litteras tua dilectio debitum reddere monuisset. Memor igitur tue dilectionis quamuis multis et diuersis huius laboriosi⁴⁾ seculi impeditus sim negotiis, facere tamen aggressus sum, que facere iussisti et secundum tradiciones diuersorum hystoriographorum, diuine gratie fultus auxilio, optimum estimans, ut ne posteris in ultimam generationem obliuioni tradatur. Optimum ergo duxi, ut uere et simpliciter tibi scriberem quod legentes possint agnoscere, quomodo res geste essent. Et si tam

---

1) Unii comentatori au citit *affectum*.

2) *et* este adaus în manuscris mai târziu, de altă mână.

3) *et* este adaus în manuscris mai târziu, de altă mână.

4) *laboriosi*, după acest cuvânt este o stersătură, rasură.

nobilissima gens Hungarie primordia sue generationis et fortia que facta sua ex falsis fabulis rusticorum uel a garrulo cantu ioculatorum quasi sompniando audiret, ualde indecorum et satis indecens esset. Ergo potius an non ¹⁾ de certa scripturarum explanatione et aperta hystoriarum interpretatione rerum ueritatem nobiliter percipiat. Felix igitur Hungaria, cui sunt dona data uaria, omnibus enim horis gaudeat de munere sui litteratoris, quia exordium ²⁾ genealogie regum suorum et nobilium habet, de quibus regibus sit laus et honor regi eterno et sancte Marie matri eius, per gratiam cuius reges Hungarie et nobiles regnum habeant felici fine hic et in euum. Amen.

I. DE SCITHIA

Scithia igitur maxima terra est, que Dentumoger dicitur; uersus orientem finis cuius ab aquilonali parte extenditur usque ad nigrum pontum. A tergo autem habet flumen, quod dicitur Thanais, cum paludibus magnis, ubi ultra modum habundanter inueniuntur zobolini ita, quod non solum nobiles et ignobiles uestiuntur inde, uerum etiam bubulci, et subbulci ac opiliones sua decorant uestimenta ³⁾ in terra illa. Nam ibi habundat aurum et argentum et inueniuntur in fluminibus terre illius preciosi lapides et gemme. Ab orientali uero parte uicina Scithie fuerunt gentes Gog et Magog, quos inclusit magnus Alexander. Scithica autem terra multum patula in longitudine et latitudine, homines uero, qui habitant eam, uulgariter Dentumoger dicuntur usque in hodiernum diem, et nullius ⁴⁾ umquam imperatoris potestate subacti fuerunt. Scithici enim sunt antiquiores populi et est potestas Scithie in oriente, ut supra diximus. Et primus rex Scithie fuit Magog filius Iaphet et gens ⁵⁾ illa a Magog rege uocata est Moger, a cuius etiam progenie regis descendit nominatissimus atque potentissimus rex Athila, qui anno dominice incarnationis CCCC^o L^o i^o ⁶⁾ de terra Scithica descendens cum ualida manu in terram Pannonie uenit et fugatis Romanis regnum obtinuit; et regalem sibi locum constituit iuxta ⁷⁾ Danubium

1) In text se vede urmă de corectură de o altă mână. In original era *amo*, corectat în urmă *ammodo*; *an non* nu se poate citi.

2) După acest cuvânt în text se vede o rasură.

3) Dintr'o greșală de manuscris este transcris în text *uestimeta*.

4) Corectură de altă mână; înainte era *nullus*.

5) *Gens*, s final e o suprascriere contemporană.

6) In original este *ii*; al doilea *i* e ras.

7) In manuscris avem numai *iux*.

super calidas aquas¹⁾ et omnia antiqua opera, que ibi inuenit, renouari precepit et in circuitu muro fortissimo edificauit, que per linguam Hungaricam dicitur nunc Buduar et a Teothonicis Ecilburgu²⁾ vocatur. Quid plura? Iter hystorie teneamus. Longo autem post tempore de progenie eiusdem regis Magog descendit Vgek pater Almi ducis, a quo reges et duces Hungarie originem duxerunt, sicut in sequentibus dicitur. Scithici enim, sicut diximus, sunt antiquiores populi, de quibus hystoriographi, qui gesta³⁾ Romanorum scripserunt, sic dicunt: Quod Scithica⁴⁾ gens fuisset sapientissima⁵⁾ et mansueta⁶⁾ qui terram non laborabant et fere nullum peccatum erat inter eos. Non enim habebant domos artificio paratas, sed tantum tentoria⁷⁾ de filtro parata. Carnes et pisces et lac et mel manducabant et pigmenta⁸⁾ multa habebant. Vestiti enim erant de pellibus zobolorum et aliarum ferarum. Aurum et argentum et gemmas habebant sicut lapides, quia in fluminibus eiusdem terre inueniebantur. Non concupiscebant aliena, quia omnes diuites erant, habentes animalia multa et uictualia sufficienter. Non erant enim fornicatores, sed solummodo unusquisque suam habebat uxorem. Postea uero iam dicta gens fatigata in bello ad tantam crudelitatem peruenit, ut quidam dicunt hystoriographi, quod iracundia ducti humanam manducassent carnem et sanguinem bibissent hominum. Et credo, quod adhuc eos cognoscetis duram gentem fuisse de fructibus eorum. Scithica enim gens a nullo imperatore fuit subiugata. Nam Darium regem Persarum cum magna turpitudine Scithici fecerunt fugere, et perdidit ibi Darius octoginta milia hominum et sic cum magno timore fugit in Persas. Item Scithici Cirum⁹⁾ regem Persarum cum trecentis et XXX milibus hominum occiderunt¹⁰⁾. Item Scithici Alexandrum magnum filium Phylippi regis et regine Olympiadis, qui multa regna pugnando sibi subiugauerat, ipsum etiam turpiter fugauerunt. Gens namque Scithica dura erat ad sus-

1) *Aguas*, urmă de rasură.

2) *Ecilburgu*, urmă de rasură.

3) *Gesta*, corectură de altă mână.

4) *Scithica*, corectură de altă mână; original *Scithici*.

5) *Sapientissima*, corectură de altă mână; mai înainte era *sapientissimi*.

6) *Mansueta*, corectură de altă mână; mai înainte era *mansueti*, fraza, înainte de corectură, era: *quod Scithici gens fuissent sapientissimi et mansueti*.

7) *Tentoria*, în cuvânt se vede o rasură; în original *temptoria*.

8) *Pigmenta*, probabil un *lapsus calami*, în loc de *iumenta*.

9) *Cirum*, corectură de altă mână; înainte era *Cirium*.

10) *Occiderunt*, corectură de altă mână; înainte probabil era *exciderunt*.

tinendum omnem laborem et erant corpore magni Scithici et fortes in bello. Nam nichil habuissent in mundo, quod perdere timuissent pro illata sibi iniuria. Quando enim Scithici uictoriam habebant, nichil de preda uolebant, ut moderni de posteris suis, sed tantummodo laudem exinde querebant. Et absque Dario et Cyro atque Alexandro nulla gens ausa fuit in mundo in terram illorum intrare. Predicta uero Scithica gens dura erat ad pugnandum et super equos ueloces, et capita in galeis tenebant, et arcu ac sagittis meliores erant super omnes nationes mundi et sic cognoscetis eos fuisse de posteris eorum. Scithica enim terra quanto a torrida zona remotior est, tanto propagandis generibus salubrior. Et quamuis admodum sit spatiosa, tamen multitudinem populorum in ibi generatorum nec alere sufficebat, nec capere. Quapropter septem principales persone, qui Hetumoger dicti sunt, angusta locorum non sufferentes, ea maxime deuotare cogitabant. Tunc hee ¹⁾ septem principales persone habito inter se consilio constituerunt, ut ad occupandas sibi terras, quas incolere possent, a natali discederent solo, sicut in consequentibus dicitur.

II. QUARE HUNGARI DICITUR.

Nunc restat dicere, quare populus de terra Scithica egressus Hungari uocantur. Hungari dicti sunt a castro Hungu eo, quod subiugatis sibi Sclauis, VII principales persone intrantes terram Pannonie diutius ibi morati sunt. Vnde omnes nationes circumiacentes uocabant Almu filium Vgek ducem de Hunguar et suos milites uocabant Hunguaros. Quid plura? His omissis redeamus ad propositum opus iterque hystorie teneamus et, ut spiritus sanctus dictauerit, inceptum opus perficiamus.

III. DE ALMO PRIMO DUCE.

Anno dominice incarnationis DCCC^o XVIII°, Vgek, sicut supra diximus, longo post tempore de genere Magog regis erat quidam nobilissimus dux Scithie, qui duxit sibi uxorem in Dentumoger filiam Eunedubeliani ducis, nomine Emesu, de qua genuit filium, qui agnominatus ²⁾ est Almus. Sed ab euentu diuino est nominatus

1) Hee, corectură de altă mână; înainte era hii.

2) Agnominatus, silaba *no* este scrisă deasupra cuvântului, de o altă mână.

Almus, quia matri eius pregnantis per sompnum apparuit diuina uisio in forma asturis, que quasi ueniens eam grauidauit et innotuit ei, quod de utero eius egrederetur torrens, et de lumbis eius reges gloriosi propagarentur, sed non in sua multiplicarentur terra. Quia ergo sompnum in lingua Hungarica dicitur almu, et illius ortus per sompnum fuit pronosticatum¹⁾, ideo ipse uocatus est Almus. Vel ideo uocatus est Almus idest sanctus, quia ex progenie eius sancti reges et duces erant nascituri. Quid ultra? ²⁾

IV. DE DUCE ALMO.

Dux autem Almus, postquam natus est in mundum, factum est duci Vgek et suis cognatis gaudium magnum³⁾ et fere omnibus primatibus Scithie eo, quod pater suus Vgek erat de genere⁴⁾ Magog regis. Erat enim ipse Almus facie decorus, sed niger et nigros habebat oculos, sed magnos, statura longus et gracilis, manus uero habebat grossas et digitos prolixos et erat ipse Almus pius, beniuolus, largus, sapiens, bonus miles, hylaris dator omnibus illis, qui in regno Scithie tunc tempore erant milites. Cum autem ipse Almus peruenisset ad maturam etatem, uelut donum spiritus sancti erat in eo, licet paganus, tamen potentior fuit et sapientior omnibus ducibus Scithie et omnia negotia regni eo tempore faciebant consilio et auxilio ipsius. Dux autem Almus, dum ad maturam etatem iuentutis peruenisset, duxit sibi uxorem in eadem terra, filiam cuiusdam nobilissimi ducis, de qua genuit filium nomine Arpad, quem secum duxit in Pannoniam, ut in sequentibus dicitur.

V. DE ELECTIONE ALMI DUCIS.

Gens itaque Hungarorum fortissima et bellorum laboribus potentissima, ut superius diximus, de gente Scithica, que per ydioma suum proprium Dentumoger dicitur, duxit originem. Et terra illa nimis erat plena ex multitudine populorum inibi generatorum, ut nec alere suos sufficeret nec capere, ut supra diximus. Quapropter

---

1) *Pronosticatum*, silaba *ca* este scrisă deasupra cuvântului, de o altă mână.

2) *Ultra*, urmă de rasură.

3) *Gaudium magnum*, corectură de altă mână; în original fusese *magnum gaudium*.

4) *Genere*, urmă de rasură.

tunc VII principales persone, qui Hetumoger uocantur, usque in hodiernum diem, angusta locorum non sufferentes, habito inter se consilio, ut a natali solo discederent, ad occupandas sibi terras, quas incolere possent, armis et bello querere non cessarunt. Tunc elegerunt sibi querere terram Pannonie, quam audierant fama uolante terram Athile regis esse, de cuius progenie dux Almus pater Arpad descenderat. Tunc ipsi VII principales persone communi ¹⁾ et uero consilio intellexerunt, quod inceptum iter perficere non possent, nisi ducem ac preceptorem super se habeant. Ergo libera uoluntate et communi consensu VII uirorum elegerunt sibi ducem ac preceptorem in filios filiorum suorum usque ad ultimam generationem Almus filium Vgek, et qui de eius generatione descenderent, quia ²⁾ Almus dux filius Vgek et qui de generatione eius descenderant, clariores erant genere et potentiores in bello. Isti enim VII principales persone erant uiri nobiles genere et potentes in bello, fide stabiles. Tunc pari uoluntate Almo duci sic dixerunt: Ex hodierna die te nobis ducem ac preceptorem eligimus et, quo fortuna tua te duxerit, illuc te sequemur. Tunc supradicti uiri pro Almo duce more paganismo fuis propriis sanguinibus in unum uas ratum fecerunt iuramentum. Et licet pagani fuissent, fidem tamen iuramenti, quam tunc fecerant inter se, usque ad obitum ipsorum seruauerunt tali modo.

VI. DE IURAMENTO EORUM.

Primus status iuramenti sic fuit: Vt quamdiu uita duraret, tam ipsis, quam etiam posteris suis semper ducem haberent de progenie Almi ducis. Secundus status iuramenti sic fuit: Vt quicquid boni per labores eorum acquirere possent, nemo eorum expers fieret. Tercius status iuramenti sic fuit: Vt isti principales persone, qui sua libera uoluntate Almus sibi dominum elegerant, quod ipsi et filii eorum nunquam a consilio ducis et honore regni omnino priuarentur. Quartus status iuramenti sic fuit: Vt si quis de posteris eorum infidelis fieret contra personam ducalem et discordiam faceret inter ducem et cognatos suos, sanguis nocentis fuderetur, sicut sanguis eorum fuit fusus ³⁾ in iuramento, quod fecerunt Almo duci. Quintus status iuramenti sic fuit: Vt si quis de posteris ducis Almi et aliarum

---

1) *Communi*, în cuvânt o urmă de corectură.

2) *Quia*, rasură, înainte era a *quia*.

3) *Fusus*, corectură de altă mână.

personarum principalium iuramenti statuta ¹⁾ ipsorum infringere uoluerit, anathemati subiaceat in perpetuum. Quorum VII uirorum nomina hec fuerunt: Almus pater Arpad, Eleud pater ²⁾ Zobolsu, a quo genus Saac descendit, Cundu pater Curzan, Ound pater Ete, a quo genus Calan et Colsoy descendit, Tosu pater Lelu, Huba, a quo genus Zemera descendit, VII-us Tuhutum pater Horca, cuius filii fuerunt Gyyla et Zombor, a quibus genus Moglout descendit, ut inferius dicetur. Quid plura? Iter hystorie teneamus.

VII. DE EGRESSU EORUM.

Anno dominice incarnationis D. CCC L XXXIII, sicut in analibus continetur cronicis, septem principales persone, qui Hetumoger uocantur, egressi sunt de terra Scithica uersus occidentem, inter quos Almus dux filius Vgek de genere Magog regis uir bone memorie, dominus et consiliarius eorum, una cum uxore sua et filio suo Arpad, et duobus filiis Hulec auunculi sui, scilicet Zuard et Cadusa, necnon cum multitudine magna populorum non numerata federatorum de eadem regione egressus est. Venientes autem dies plurimos per deserta loca et fluuium Etyl super tulbou sedentes ritu paganismo transnatauerunt et nunquam uiam ³⁾ ciuitatis uel habitaculi inuenerunt. Nec labores hominum comederunt, ut mos erat eorum, sed carnibus et piscibus uescebantur, donec in Rusciam, que Susudal uocatur, uenerunt. Et iuuenes eorum fere quotidie erant in uenatione, unde a die illo usque ad presens Hungarii sunt pre ceteris gentibus ⁴⁾ meliores in uenatu. Et sic Almus dux cum omnibus suis uenientes terram intrauerunt Ruscie, que uocatur Susudal ⁵⁾.

VIII. DE RUTENIA.

Postquam autem ad partes Rutenorum peruenerunt, sine aliqua contradicione usque ad ciuitatem Kyeu transierunt, et dum per ciuitatem Kyeu transissent, fluuium Deneper ⁶⁾ transnauigando, uoluerunt regnum Rutenorum sibi subiugare. Tunc duces Rutenorum

1) *Statuta*, in manuscris e greşit *statura*.

2) *Pater*, cuvântul *et*, ce era scris după *pater*, e ras.

3) *Viam*, după acest cuvânt e o rasură.

4) *Gentibus*, corectură de o altă mână; în original probabil era *generibus*.

5) *Susudal*, cuvântul întreg este scris pe o rasură de altă mână.

6) *Deneper*, originalul scris în două cuvinte: *de neper*.

hoc intelligentes timuerunt ualde eo, quod audiuerant Almu ducem filium Vgek de genere Athile regis esse, cui proauis eorum annuatim tributa persoluebant. Attamen dux de Hyeu¹⁾ conuocatis omnibus primatibus suis, habito inter se consilio, elegerunt, ut pugnam promouerent contra Almu ducem, et magis uellent mori in bello, quam amitterent regna propria, et subiugati essent sine sua sponte duci Almo. Statim dux de Kyeu, missis legatis, VII duces Cumanorum suos fidelissimos amicos in adiutorium postulauit. Tunc hii VII duces quorum nomina hec fuerunt: Ed, Edum²⁾, Etu, Bunger, Ousad pater Ursuur, Boyta, Ketel pater Oluptulma, non modica multitudine equitum insimul coadunata, causa amicitie ducis de Kyeu celerrimo cursu contra Almu ducem uenerunt. Et dux de Kyeu cum exercitu³⁾ suo obuiam processit eis et adiutorio Cumanorum armata multitudine contra Almu ducem uenire ceperunt. Dux uero Almu, cuius adiutor erat sanctus spiritus, armis indutus, ordinata acie, super equum suum sedendo, ibat huc et illuc confortans suos milites, et facto impetu, stetit ante omnes suos et dixit eis: O Scithici et commilitones mei, uiri fortissimi, memores⁴⁾ estote initium uiarum uestrarum, quando dixistis, quod terram, quam incolere possetis, armis et bello quereretis. Ergo nolite turbari de multitudine Ruthenorum et Cumanorum, qui assimulantur nostris canibus. Nam canes statim, ut audiunt uerba dominorum suorum, nonne in timorem uertuntur? Quia uirtus non ualet in multitudine populi, sed in fortitudine animi. An nescitis, quia unus leo multos ceruos in fugam uertit, ut dicit quidam philosophus? Sed hiiis omissis dicam uobis: Quis enim potuit contra stare militibus Scithie? Nonne Darium regem Persarum Scithici in fugam conuerterunt et sic cum timore et maxima turpitudine fugiit in Persas et perdidit ibi octoginta milia hominum? Aut nonne Cyrum regem Persarum Scithici cum trecentis XXX-ta milibus occiderunt?⁵⁾ Aut nonne magnum Alexandrum filium Philippi regis et regine Olimpiadis, qui multa regna pugnando sibi subiugauerat, ipsum etiam Scithici turpiter fugauerunt? Unde strenue et fortiter pugnemus contra

---

1) *Hyeu*, greșit în loc de *Kyeu*.

2) *Edum*, mai târziu *Edumen*.

3) *Exercitu*, greșit *ercitu*.

4) *Memores*, corectură de altă mână; original *memor*; silaba *es* scrisă în urmă deasupra.

5) *Occiderunt*, corectură de altă mână; original *exciderunt*; silaba *oc* scrisă deasupra.

eos, qui assimilantur nostris canibus, et sic multitudinem eorum timeamus, ut muscarum multitudinem. Hoc audientes milites Almi ducis multum sunt confortati statimque sonuerunt tubas bellicas per partes, et commixta est utraque acies hostium, ceperuntque pugnare acriter inter se et interficiebantur plurimi de Ruthenis et Cumanis. Predicti vero duces Ruthenorum et Cumanorum uidentes suos deficere in bello, in fugam uersi sunt, et pro salute uite properantes, in ciuitatem Kyeu intrauerunt. Almus dux et sui milites persequentes Ruthenos et Cumanos usque ad ciuitatem Kyeu et tonsa ¹⁾ capita Cumanorum Almi ducis milites mactabant, tanquam crudas cucurbitas. Duces uero Ruthenorum et Cumanorum in ciuitatem ingressi uidentes audatiam Scithicorum, quasi muti remanserunt.

IX. DE PACE INTER DUCEM ET RUTHENOS.

Dux uero Almus et sui milites adepta uictoria, terras Ruthenorum sibi subiugauerunt et bona eorum accipientes in secunda ebdomada ciuitatem Kyeu ceperunt expugnare. Et dum scalas ad murum ponere cepissent, uidentes duces Cumanorum et Ruthenorum audatiam Scithicorum, timuerunt ualde. Et dum hoc intellexissent, quod eis obsistere non ualerent, tunc missis legatis, dux de Kyeu et alii duces Ruthenorum necnon Cumanorum, qui ibi fuerunt, rogaerunt Almam ducem et principes suos, ut pacem facerent cum eis. Cum autem legati uenissent ad Almam ducem, et eum rogassent, ut domini eorum de sedibus non expellerentur suis, tunc dux Almus, inito consilio cum suis, sic legatos remisit Ruthenorum, ut duces et primates sui filios suos in obsides darent tributumque annuatim persoluerent decem milia marcarum, et insuper uictum, uestitum et alia necessaria. Duces uero Ruthenorum, licet non sponte, tamen hec omnia Almo duci concesserunt, sed rogauerunt Almam ducem, ut dimissa terra Galicie, ultra siluam Houos ²⁾ uersus occidentem in terram Pannonie descenderent, que primo Athile regis terra fuisse ³⁾, et laudabant eis terram Pannonie ultra modum esse bonam. Dicebant enim, quod ibi confluerent nobilissimi fontes aquarum Da-

1) *Tonsa*, in litera *o* se observă urmele unei corecturi de altă mână.

2) *Hovos*, în original erau două cuvinte: *Hó vos*, împreunate în urmă de o altă mână.

3) *Fuisset*, corectură, înainte era *fuissent*.

nubius et Tyscia et alii nobilissimi fontes bonis piscibus abundantes, quam terram habitarent Sclavi, Bulgarii et Blachii ac pastores Romanorum. Quia post mortem Athile regis terram Pannonie Romani dicebant pascua esse eo, quod greges eorum in terra Pannonie pascebantur, et iure terra Pannonie pascua Romanorum esse dicebatur, nam et modo Romani pascuntur de bonis Hungarie. Quid plura?

X. DE VII DUCIBUS CUMANORUM.

Dux uero Almus et sui primates, inito inter se consilio, petitioni ¹⁾ ducum Ruthenorum satisficientes, pacem cum eis fecerunt. Tunc duces Ruthenorum, scilicet de Kyeu et Sudal ²⁾, ut ne de sedibus suis expellerentur, filios suos in obsides dederunt ³⁾ Almo duci, et cum eis miserunt X-cem milia marcarum, et mille equos cum sellis et frenis more Ruthenico ornatis, et centum pueros Cumanos et XL camelos ad onera portanda, pelles ermelineas et griseas sine numero, ac alia multa munera non numerata. Tunc prenominati duces Cumanorum, scilicet Ed, Edumen, Etu, Bunger ⁴⁾ pater Borsu, Ousad pater Ursuuru, Boyta, a quo genus Brucsa descendit, Ketel pater Oluptulma, cum uidissent pietatem Almi ducis, quam fecit circa Ruthenos, pedibus eius prouoluti se sua sponte duci Almo subiugauerunt dicentes: Ex hodierna die nobis te dominum ac preceptorem usque ad ultimam generationem eligimus, et quo te fortuna tua duxerit, illuc te sequemur. Hoc etiam, quod uerbo dixerunt Almo duci, fide iuramenti more paganismo firmauerunt et eodem modo dux Almus et ⁵⁾ sui primates eis fide se et iuramento se constrinxerunt. Tunc hii VII duces Cumanorum cum uxoribus et filiis suis necnon cum magna multitudine in Pannonia uenire concesserunt. Similiter etiam ⁶⁾ multi de Ruthenis Almo duci adherentes secum in Pannoniam uenerunt, quorum posteritas usque in hodiernum diem per diuersa loca in Hungaria habitat.

---

1) *Petitioni*, silaba *ci* a fost scrisă de asupra mai târziu de aceeași mână.

2) *Sudal*, eroare în loc de *Susudal*.

3) *Dederunt*, urmă de rasură.

4) *Bunger*, corectură de aceeași mână; înainte era *Burger*.

5) *Et*. deasupra cuvântului o rasură.

6) *Etiam*, corectură de altă mână; înainte era *et*.

XI. DE CIVITATIBUS LODOMER ET GALICIA

Tunc Almus dux et alii principales persone, qui ¹⁾ Hetumoger dicuntur, necnon duces Cumanorum una cum cognatis et famulis ac famulabus ²⁾ suis egressi sunt de Kyeu, et in ductu Ruthenorum Kyeuysensium uenerunt usque ad ciuitatem Lodomer. Dux uero Lodomeriensis et sui primates obuiam Almo duci usque ad confinium ³⁾ regni cum diuersis preciosis muneribus processerunt et ciuitatem Lodomeriam ultro ei aperuerunt. Et dux Almus cum omnibus suis in eodem loco per tres ebdomadas mansit, in tertia uero ebdomada dux Ladomeriensis duos filios suos cum omnibus filiis ⁴⁾ iobagionum suorum duci Almo in obsides dedit, et insuper duo milia marcarum argenti et centum marcas auri ⁵⁾ cocti cum pellibus et palliis non numeratis et CCC equos cum sellis et frenis, et XXV camelos et mille boues ad onera portanda et alia munera non numerata tam duci quam suis primatibus presentauit. Et in quarta ebdomada dux Almus cum suis in Galiciam uenit et ibi requiei locum sibi et suis elegit. Hoc dum Galicie dux audiuisset obuiam Almo duci cum omnibus suis nudis pedibus uenit et diuersa munera ad usum Almi ducis presentauit et aperta porta ciuitatis Galicie, quasi dominum suum proprium hospicio ⁶⁾ recepit, et unicum filium suum cum ceteris filiis primatum regni sui in obsidem dedit et insuper X farisios optimos et CCC equos cum sellis et frenis et tria milia marcarum argenti, et CC marcas auri et uestes nobilissimas tam ⁷⁾ duci quam etiam omnibus ⁸⁾ militibus suis condonauit. Dum enim dux Almus requiei locum per mensem unum in Galicia habuisset, tunc dux Galicie ceterique consocii sui, quorum filii in obsides positi erant, sic Almus ducem et suos nobiles rogare ceperunt, ut ultra Howos uersus occidentem in terram Pannonie descenderent. Dicebant enim eis sic, quod terra illa nimis bona esset et ibi confluerent nobilissimi fontes, quorum nomina hec essent, ut supra ⁹⁾ diximus: Danubius, Tyscia, Wag, Morisius, Crisius, Temus et ceteri, que etiam primo

- 1) *Qui*, corectură de altă mână; înainte era *que*.
- 2) *Famulabus*, fiind o ruptură, cuvântul e despărțit în două.
- 3) *Confinium*, corectură de altă mână; înainte era *finium*.
- 4) *Filiis*, după acest cuvânt este o rasură.
- 5) *Auri*, urmă de rasură.
- 6) *Hospicio*, corectură de altă mână; înainte era *hospicium*.
- 7) *Tam*, corectură de altă mână; înainte era *quam*.
- 8) *Omnibus*, original era *omnibus etiam*.
- 9) *Supra*, corectură de altă mână, mai înainte era *super*.

fuiſſet terra Athile regis, et mortuo illo preoccupaſſent Romani principes terram Pannonie uſque ad Danubium, ubi collocauiſent ¹⁾ paſtores ſuos. Terram uero, que iacet inter Thiſciam et Danubium preoccupauiſſet ſibi Keanus magnus dux Bulgariae, auus Salani ducis, uſque ad confinium Ruthenorum et Polonorum et feceſſet ibi habitare Sclauos et Bulgaros. Terram uero que eſt inter Thiſciam et ſiluaſ Igfon, que iacet ad Erdeuelu, a fluuiio Morus uſque ad fluuium Zomus preoccupauiſſet ſibi dux Morout, cuius nepos dictus eſt ab Hungaris Menumorout eo, quod plures habebat amicas et terram illam habitarent gentes, qui dicuntur Cozar ²⁾. Terram uero, que eſt a fluuiio Morus uſque ad caſtrum Vrſcia preoccupauiſſet ³⁾ quidam dux nomine Glad ⁴⁾ de Bundryn caſtro egreſſus adiutorio Cumanorum, ex cuius progenie Ohtum fuit natus, quem poſtea longo poſt tempore ſancti regis Stephani, Sunad filius Dobuca nepos regis ⁵⁾ in caſtro ſuo iuxta Morisium interfecit eo, quod predicto regi rebellis fuit in omnibus. Cui etiam predictus rex pro bono ſeruicio ſuo uxorem et caſtrum Ohtum cum omnibus apendiciis ſuis condonauit, ſicut enim mos eſt honorum dominorum ſuos fideles remunerare, quod caſtrum nunc Sunad nuncupatur. Quid ultra ?

XII. QUOMODO PANNONIAM INTRAUERUNT.

Dux uero Almus et ſui primates acquieſcentes conſiliis Ruthenorum, pacem firmiſſimam cum eis ⁶⁾ fecerunt. Duces enim Ruthenorum, ut ne de ſedibus ſuis expellerentur, filios ſuos, ut ſupra diximus, in obſides dederunt cum muneribus non numeratis. Tunc dux Galicie duo milia ſagittatorum ⁷⁾ et III-a milia ruſticorum antea precepit, qui eis per ſiluaſ Houos uiam prepararent uſque ad confinium Hung, et omnia iumenta eorum uictualibus et aliis neceſſariis onerauit, et pecudes ad uictum condonauit ſine numero. Tunc VII principales perſone, qui ⁸⁾ Hetumoger dicuntur et hii VII

1) *Collocauissent*, original *collocassent*; ſilaba *vi* a foſt ſuprapuſă în urmă de o altă mână.

2) *Cozar*, original *gentes Cozar qui dicuntur*.

3) *Preoccupauisset*, orig. *preoccupauissent*.

4) *Glad*, corectură de altă mână; înainte era *gaad*.

5) *Regis*, corectură de altă mână; înainte era *regem*.

6) *Cum eis*, aceſte două cuvinte au foſt adaugate ulterior de altă mână.

7) *Sagittatorum*, corectură de altă mână; orig. *sagittarum*.

8) *Qui*, corectură de altă mână; orig. *que*.

duces Cumanorum quorum nomina supra diximus una cum cognatis et famulis ac famulabus consilio et auxilio Ruthenorum Galicie sunt egressi in terram Pannonie. Et sic uenientes per siluam Houos ad partes Hung descenderunt. Et cum illuc peruenissent, locum, quem primo occupauerunt, Muncas nominauerunt eo, quod cum maximo labore ad terram, quam sibi adoptabant, peruenerant. Tunc ibi pro requie laborum suorum XL dies permanserunt, et terram ultra, quam dici potest, dilexerunt. Sclaui uero habitatores terre audientes aduentum eorum, timuerunt ualde, et sua sponte se Almo duci subiugauerunt eo, quod audiuerant Almu ducem de genere Athile regis descendisse. Et licet homines fuissent Salani ducis, tamen cum magno honore et timore seruebant Almo duci omnia, que sunt necessaria ad uictum, sicut decet domino suo, offerentes. Et talis timor et tremor irruerat super habitatores terre et adulabantur ¹⁾ duci et suis primatibus, sicut serui ad suos proprios dominos, et laudabant eis fertilitatem terre illius. et narrabant, quomodo mortuo Athjla ²⁾ rege, magnus Keanus preauus ³⁾ ducis ⁴⁾ Salani dux de Bulgaria egressus, auxilio et consilio imperatoris Grecorum preoccupauerat terram illam, qualiter etiam ipsi Sclaui de terra Bulgariae conductu ⁵⁾ fuerunt ad confinium Ruthenorum et qualiter nunc Salanus dux eorum se et suos teneret et quante potestatis esset circa suos uicinos.

XIII. DE HUNG CASRO.

Tunc ⁶⁾ dux Almus et sui primates audientes talia, leciore facti sunt solito, et ad castrum Hung equitauerunt, ut caperent eum. Et dum castra metati essent circa murum, tunc comes eiusdem castrum nomine Loborecy, qui in lingua eorum duca uocabatur, fuga lapsus ad castrum Zemlum ⁷⁾ properabat, quem milites ducis persequentes iuxta quendam fluuium comprehendentes, laqueo suspenderunt in eodem loco, et a die illo fluuium illum uocauerunt sub nomine eiusdem Loborecy. Tunc dux Almus et sui castrum Hung subintrantes

---

1) *Adulabantur*, corectură de altă mână; orig. *adubabantur*.

2) *Athjla*, corectură de aceeași mână; orig. *Athala*.

3) *Preauus*, pre și auus au fost împreunate ulterior de altă mână.

4) *Ducis*, corectură de aceeași mână, orig. *duces*.

5) *Conductu*, greșit în loc de *conducti*.

6) *Tunc*, în manuscris e greșit pusă litera *D* în loc de *T*.

7) *Zemlun*, acest cuvânt a fost introdus ulterior de altă mână.

diis immortalibus magnas uictimas fecerunt et conuiuia per IIII-or dies celebrauerunt. Quarto autem die inito consilio et accepto iuramento omnium suorum, dux Almus, ipso uiuente, filium suum Arpadium ducem ac preceptorem constituit, et uocatus est Arpad dux Hungarie¹⁾, et ab Hungu omnes sui milites uocati sunt Hunguari secundum linguam alienigenarum, et illa uocatio usque ad presens durat per totum mundum.

XIV. DE ARPAD DUCE.

Anno dominice incarnationis D. CCC°.XC°.III°, Arpad dux missis exercitibus suis totam terram, que est inter Thisciam, et Budrug usque ad Vgosam, sibi cum omnibus habitatoribus suis preoccupauit et castrum Borsoa obsedit, et tercio die pugnando apprehendit, muros eius destruxit, et milites Salani ducis, quos ibi inuenit catenis ligatos in castrum Hung duci precepit. Et dum ibi per plures dies habitassent, dux et sui uidentes fertilitatem terre et habundantiam omnium bestiarum et copiam piscium de fluminibus Thiscie et Budrug, terram ultra, quam dici potest, dux Arpad et sui dilexerunt. Tandem uero dum hec omnia, que acta fuerant, dux Salanus a suis fuga lapsis²⁾ audiuisset, manum leuare ausus non fuit, sed³⁾ missis legatis suis more Bulcarico, ut mos est eorum, mirari cepit et⁴⁾ Arpadium ducem Hungarie quasi deridendo salutauit, et suos pro risu Hunguaros appellauit et multis modis mirari cepit, qui essent et unde uenissent, qui talia ausi facere⁵⁾ fuissent, et mandauit eis, ut mala facta sua emendarent et fluuium Budrug nullo modo transire auderent, ut ne ipse ueniens cum adiutorio Grecorum et Bulgarorum, de malo facto eorum eis uicem reddens uix aliquem dimitteret, qui ad propria remeans salutis gaudia nuntiaret. Missi uero Salani ducis uenientes ad castrum Zemlin et transito fluuio Budrug secunda die ad ducem Arpadium peruenerunt, tercio autem die ducem Arpadium⁶⁾ uerbo domini sui salutauerunt et mandata eius duci Arpadio retulerunt. Dux autem Arpad audita legatione Salani superbi ducis, non superbe, sed humiliter ei respondit dicens: Licet

1) Corectură de aceeași mână; orig. Hungarie.

2) *Lapsis*, corectură de aceeași mână; orig. *lapsus*.

3) *Sed*, pe această pagină șirurile de aci înainte se scurtează în text.

4) *Et*, cuvântul a fost adăugat ulterior de o altă mână.

5) *Facere*, corectură de aceeași mână, textul este *facere ausi fuissent*.

6) *Arpadium*, corectură de aceeași mână; orig. *Apadium*.

preaus meus potentissimus rex Athila habuerit terram, que iacet inter Danubium et ¹⁾ Thysciam usque ad confinium Bulgarorum, quam ipse habet, attamen ego non propter aliquem timorem Grecorum uel Bulgarorum, quod eis resistere non ualeam, sed propter amiciciam Salani duois uestri, peto de mea iusticia unam particulam propter pecora mea, scilicet terram usque ad fluium Louiou ²⁾, et insuper peto ab ipso duce uestro, ut mittat mihi gratia ipsius duas lagungulas plenas aqua Danubii et unam sarcinam de herbis sabulorum Olpar, ut possim probare, si sint dulciores herbe sabulorum Olpar herbis Scythicorum, id est Dentumoger, et aque Danubii si sint meliores aquis Thanaydis. Et data eis legatione diuersis eos muneribus ditauit, et capta beniuolentia eorum repatriare precepit. Tunc dux Arpad inuito consilio eodem modo misit nuncios suos ad Salanum ducem et misit ei XII albos equos et XII camelos et XII pueros Cumanicos et ducisse XII puellas Ruthenicis prudentissimas et duodecim pelles ermelineas et XII zobolos et XII pallia deaurata. Et missi sunt in legatione illa de nobilioribus personis: Oundu pater Ethe et ³⁾ alter Ketel, pater Oluptulmae, et tercium miserunt quemdam strennuissimum militem nomine Tursol, causa spectaculi, qui inspiceret qualitatem terre et citius reversus nuntiaret domino suo duci Arpad.

XV. DE CAMARO ⁴⁾ CASTRO.

Misi uero Arpad ducis, Oundu pater Ethe et Ketel pater Oluptulma et Turzol miles Cumanus, cuius genealogia defecit in semetipso, uenientes fluium Budrug transnatauerunt in illo loco, ubi paruus fluuius manans a Saturholmu descendit in Budrug. Et sic traeseuntes fluium Budrug cum predictum paruus fluuium transirent quasi leti, tunc per inundationem aquarum Ketel equo offedente in aquam submersus est, et sociis suis adiuuantibus uix a leto liberatus est. Tunc fluuius ille per socios Ketel uocatus est per risum Ketelpotaca. Et postea dux Arpad per gratiam suam totam terram cum habitatoribus suis eidem Ketel a Saturholmu usque ad fluium Tulsua condonauit ⁵⁾, et non tantum hec, sed etiam maiora

1) *Et*, după acest cuvânt este o rasură.

2) *Louiou*, greșit în loc de *Souiou*.

3) *Et*, corectură de aceeași mână; orig. *ac*.

4) *Camaro*, corectură de aceeași mână; orig. *Camero*.

5) *Condonauit*, corectura de aceeași mână; orig. *condomuit*.

hiis condonauit, quia dux Arpad subingata sibi tota terra Pannonie, pro fidelissimo seruiicio suo eidem Ketel dedit terram magnam iuxta Danubium, ubi fluuius Wag descendit, ubi postea Oluptulma filius Ketel castrum construxit, quod Camarum nuncupauit. Ad seruiicium cuius castri tam de populo secum ducto, quam etiam a duce aquisito duas partes condonauit, ubi etiam longo post tempore ipse Ketel et filius suus Tulna more paganismo sepulti sunt ¹⁾, sed terram ²⁾ illam, que nunc Ketelpotaca uocatur, posteritas eius usque ad tempora Andree regis filii calui Ladizlay habuit. Attamen ³⁾ rex Andreas de posteris Ketel cambium ⁴⁾ illum locum duabus de causis, unum quia utilis regibus erat ad uenationes, secundum quia diligebat partes illas habitare uxor sua eo, quod propius ad natale solum esset ⁵⁾, quia erat filia ducis Ruthenorum, et timebat aduentum imperatoris Theotonicorum, ut ne ulterius ⁶⁾ sanguinem Petri regis Hungariam intraret, ut in sequentibus dicitur.

XVI. DE MONTE TURZOL

Tunc Ound et Ketel nec non Turzol transeuntes siluam iuxta fluuium Budrug equitando, quasi brauium accipere uolentes, super equos uelocissimos currentes, super uerticem unius alcioris montis ascenderunt. Quos Turzol miles strennuissimus antecedens cacumen montis primus ⁷⁾ omnium ascendit, et montem illum a die illo usque nunc montem Turzol nominauerunt. Tunc hii tres domini super uerticem eiusdem montis terram undique perspicientes, quantum humanus oculus ualet, ultra quam dici potest, dilexerunt, et in eodem loco more paganismo occiso equo pinguissimo magnum aldamas fecerunt. Turzol a sociis accepta licentia, sicut erat vir audax et fidus in armis, cum suis militibus ad ducem Arpadium reuersus est, ut ei utilitatem illius terre nuntiaret. Quod et sic factum est. Ound uero et Ketel equitantes celerrimo cursu egressi de monte Turzol tercio die ducem Salanum in castro Opar ⁸⁾ iuxtaThysiam inuene-

1) *Sunt*, urmă de rasură.

2) *Terram*, corectură de aceeași mână.

3) *Attamen*, corectură de aceeași mână.

4) *Cambium*, greșit în loc de *cambiavit*.

5) *Esset*, corectură de aceeași mână; orig. *essent*.

6) *Ulterius*, greșit, probabil în loc de *ulturus*.

7) *Primus*, corectură de aceeași mână; orig. *primum*.

8) *Opar*, greșit în loc de *Olpar*.

runt, quem ex parte Arpad¹⁾ salutauerunt et ei secunda die post ingressum curie sue dona, que secum portauerant, presentauerunt, ac mandata Arpad ducis ei retulerunt. Dux Salanus uisis muneribus et audita legatione tam suorum quam istorum, letior factus est solito, et missos Arpad ducis benigne suscepit, et diuersis donis ditauit, et insuper postulata Arpad concessit. Decimo autem die Ound et Ketel accepta licentia a Salano duce repatriare ceperunt, per quos dux Salanus duas lagungulas²⁾ aqua Danubii plenas et unam sarcinam de herbis melioribus sabulorum Olpar, quasi pro risu deridendo, cum diuersis muneribus duci Arpad misit, et insuper cum habitatoribus suis terram usque ad fluuium Souyoy concessit. Tunc Ound et Ketel ad ducem Arpad cicius uenientes cum legatis Salani ducis ac munera missa presentauerunt et terram cum omnibus habitatoribus suis duci Arpadio condonatam esse dixerunt, unde maxima leticia orta est in curia Arpad ducis et per III dies magnum conuiuium celebrauerunt. Et tunc roborata pace legatos Salani ducis diuersis muneribus ditatos repatriare dimisit paciferos.

XVII. DE ZERENSZE.

Arpad uero dux et sui nobiles egressi de castro³⁾ Hung cum magno gaudio ultra montem Turzol castra metati sunt in campo iuxta fluuium Tucota usque ad montem Zerenche et inspicientes super montana illa qualitatem illius loci, et nominauerunt locum illum amabilem, quod interpretatur in lingua eorum zerelmes, co quod multum dilexerunt illum locum, et a die illo⁴⁾ usque nunc a zerelmu locus ille uocatur Zerenche. Vbi etiam dux Arpad et omnes sui primates cum omni familia sua labore postposito, factis tuguriis requiei locum sibi elegerunt et non paucos ibi dies permanserunt, donec omnia loca sibi uicina subiugauerunt, scilicet usque ad fluuium Souyou, et usque ad castrum salis. Et ibidem iuxta Tocotam et infra siluas dux Arpad dedit terras multas diuersorum locorum cum suis habitatoribus Edunec et Edumer nec. Quas etiam terras posteritas eorum, diuina gratia adiuuante, usque nunc habere⁵⁾ meruerunt. Predictus uero Turzol per gratiam Arpad du-

1) *Arpad*, corectură de aceeași mână; orig. *Apad*.

2) *Lagungulas*, corectură de altă mână; orig. *lagugulas*.

3) *Castro*, corectură de aceeași mână; orig. *casto*.

4) *Illo*, corectură de altă mână; orig. *illa*.

5) *Habere*, urmă de corectură de altă mână.

cis ad radicem eiusdem montis, ubi Budrug¹⁾ descendit in Thysciam, aquisiuit magnam terram, et in eodem loco castrum construxit terreum, quod nunc in presenti Hymusuduor nuncupatur.

XVIII. DE BORSOD.

Et dum ita radicati essent, tunc communi consilio et ammonitione omnium incolarum missus est Borsu filius Bunger cum ualida manu uersus terram Polonorum, qui confinia regni conspiceret, et obstaculis confirmaret usque ad montem Turtur, et in loco conuenienti castrum construeret causa custodie regni. Borsu uero accepta licentia egressus felici fortuna collecta multitudine rusticorum iuxta fluuium Buldua castrum construxit, quod uocatum est a populo illo Borsod eo, quod paruum fuerit. Bors uero acceptis filiis incolarum in obsides, et factis metis per montes Turtur, reuersus est ad ducem Arpad, et de reuersione Borsu factum est gaudium magnum in curia ducis. Dux uero pro beneficio suo Borsum in eodem castro comitem constituit et totam curam illius partis sibi condonauit.

XIX. DE DUCE BYCORIENSY.

Dux uero Arpad transactis quibusdam diebus, accepto consilio nobilium suorum²⁾, legatos misit in castrum Byhor ad ducem Menumorout, petens ab eo, quod de iusticia athhau sui Athhyle regis sibi concederet terram a fluuio Zomus usque ad confinium Nyr, et usque ad portam Mezesynam, et misit ei donaria sua, sicut primo miserat Salano duci Tytulensy. Et in legatione illa missi sunt duo strenuissimi milites: Usubuu pater Zoloucu et Velec, a cuius progenie Turda episcopus descendit. Erant enim isti genere nobilissimi, sicut et alii de terra Scythica egressi, qui post Almun ducem uenerant cum magna³⁾ multitudine populorum.

XX. QUALITER CONTRA BYHOR MISSUM EST.

Missi uero Arpad ducis, Vsubuu et Veluc, fluuium Thyscie in portu Lucy transnauigauerunt, et hinc egressi in castrum Byhor uenientes, ducem Menumorout salutauerunt, et donaria, que dux

1) *Budrug*, orig. *Brudrug*.

2) *Suorum*, orig. *suorum consilio nobilium*.

3) *Magna*, correcturã de altã mânã; orig. *magno*.

eorum miserat, ei presentauerunt. Tandem uero mandata Arpad ducis ei referentes, terram, quam prenominauimus, postulauerunt. Dux autem Menumorout eos benigne recepit, et diuersis donis ditatos tercia die repatriare precepit. Quibus tamen ita respondit, dicens: Dicite Arpadio duci Hungarie, domino uestro, debitores sumus ei, ut amicus amico, in omnibus, que ei necessaria sunt, quia hospes homo est, et in multis indiget. Terram autem, quam petiuit a nostra gratia, nullatenus concedimus nobis uiuentibus. Hoc etiam indigne tulimus quod Salanus dux ei concessit maximam terram, aut propter amorem, ut dicitur, aut propter timorem, quod negatur. Nos autem nec propter amorem nec propter timorem ei concedimus terram, etiam quantum pugillus caperet ¹⁾, licet dixerit ius suum esse. Et uerba sua non conturbant animum nostrum eo, quod mandauerit nobis se descendisse de genere Athhile regis, qui flagellum dei dicebatur, qui etiam uiolenta manu rapuerat terram hanc ab atthauo meo, sed tamen modo per gratiam domini mei imperatoris Constantinopolitani nemo potest auferre de manibus meis ²⁾. Et hoc dicto dedit eis licentiam recedendi. Tunc Vsubuu et Veluc legati ducis Arpad cursu celeriori ad dominum suum properauerunt, et uenientes mandata Menumorout domino suo duci Arpad retulerunt. Arpad uero dux et sui nobiles hoc audientes iracundia ducti sunt, et statim contra eum exercitum mittere ordinauerunt. Tunc constituerunt, quod Tosu ³⁾ pater Lelu et Zobolsu filius Eleud, a quo genus Saac descendit, nec non Tuhutum pater Horca, auus Geula et Zumbor, a quibus genus Moglout descendit, irent. Qui cum a duce Arpadio essent licentiati, cum exercitu non modico egressi sunt et Thysciam ⁴⁾ transnatauerunt in portu Ladeo, nemine aduersario contradicente. Secundo autem die ceperunt equitare iuxta Thysciam uersus fluuium Zomus et castra metati sunt in illo loco, ubi nunc est Zobolsu, et in eodem loco fere omnes habitatores terre se sua sponte eis subiugauerunt, et pedibus eorum prouoluti filios suos in obsides dederunt, ut ne aliquid mali paterentur. Nam timebant eos fere omnes gentes, et quidam a facie eorum fugientes uix euaserunt, qui uenientes ad Menumorout facta eorum nuntiauerunt. Hoc audito talis et tantus ⁵⁾ irruit super Menumorout, quod manum

---

1) *Caperet*, greșit *capere*.

2) *Meis*, acest cuvânt e scris pe rasură.

3) *Tosu*, corectură de aceeași mână; orig. probabil *Tasu*.

4) *Thysciam*, după aceasta, un cuvânt ras.

5) *Tantus*, lipsește un cuvânt, probabil *timor*.

leuare ausus non fuit, quia omnes habitatores timebant eos ultra, quam dici potest, eo quod audierant Almus ducem patrem Arpadii a geonere ¹⁾ Athhile regis descendisse, unde nullus credebat se posse uiuere, nisi per gratiam Arpad filii Almi ducis et suorum nobilium, unde plurimi se sua sponte subiugabant eis. Bene impleuit deus in Almo duce et filio suo Arpad propheciam, quam cecinit Moyses propheta de filiis Israel dicens: Et locus, quem calcauerit pes uester, uester erit. Quia a die illo loca, que calcauerunt Almus dux et filius suus Arpad cum suis nobilibus, usque ad presens posteritatem eorum habuerunt et habent.

XXI. DE ZOBOLSU

Tunc Zobolsu uir sapientissimus considerans quendam locum iuxta Thysciam et, cum uidisset qualitatem loci, intellexit esse munitissimum ad castrum faciendum. Comuni ergo consilio sociorum suorum congregatione facta ciuium fecit fossatam magnam et castrum ²⁾ fortissimum edificauit de terra, quod nunc castrum ³⁾ Zobolsu nuncupatur. Tunc Zobolsu et socii sui de incolis terre ad castrum illud multos ordinauerunt seruientes, qui nunc ciuiles uocantur, et dimissis ibi militibus sub quodam nobilissimo milite nomine Eculsu se longius ire preparauerunt. Tunc Zobolsu et socii sui totum exercitum in duas partes diuiserunt, ut una pars iret iuxta fluuium Zomus et altera pars per partes Nir. Zobolsu et Thosu pater Lelu cum medietate exercitus egressi sunt per crepidinē Thyscie subiugando sibi gentes et uenerunt uersus fluuium Zomus ad illum locum, qui nunc dicitur Saruuar. Et in eodem loco infra paludes Thosu pater Lelu congregata multitudine populi fossatam magnam fecit et castrum munitissimum de terra construxit, quod primo castrum Thosu nominatum fuit, nunc uero Saruuar uocatur, et acceptis filiis incolarum in obsides, castrum militibus plenum dimiserunt. Tunc Thosu per petitionem ⁴⁾ ne ⁵⁾ populi domino suo duci Arpad subiugati, fecit stare forum inter Nir et Thysciam, cui etiam foro nomen suum imposuit, quod usque nunc forum Thosu nuncupatur. Post uero Zobolsu et Thosu hinc egressi usque ad castrum Zotmar

1) *Geonere*, greșit în loc de *genere*.

2) *Castrum*, după acest cuvânt e o rasură.

3) *Castrum*, după acest cuvânt e o altă rasură.

4) *Petitionem*, silaba *ci* s'a adaus în urmă de o altă mână.

5) *Ne*, acest cuvânt trebuie omis.

peruenerunt, et castrum per tres dies pugnando obsidentes uictoriam adepti sunt. Et quarto die castrum intrantes milites ducis Menumorout, quos ibi apprehendere potuerunt, cathenis ferreis obligatos in teterrima carceris inferiora miserunt et filios incolarum in obsides acceperunt, et castrum militibus plenum dimiserunt, ipsi uero ad portas Mezesinas ire ceperunt.

XXII. DE NYR.

Tuhutum uero et filius suus Horca per partes Nyr equitantes, magnum sibi populum subiugauerunt, a siluis Nyr usque ad Vmouer. Et sic ascendentes usque ad Zyloc peruenerunt¹⁾, contra eos nemine manum leuante, quia dux Menumorout et sui non sunt ausi pugnare contra eos, sed fluuium Cris custodire ceperunt. Tunc Tuhutum et filius suus Horca de Ziloc egressi uenerunt in partes Mezesinas ad Zobolsu et Thosu, et cum se ad inuicem uidissent gaudio gauisi sunt magno, et facto conuiuio unusquisque laudabat se ipsum de sua uictoria. Mane autem facto, Zobolsu, Thosu et Tuhutum inuito consilio constituerunt, ut meta regni ducis Arpad esset in porta Mezesina. Tunc incolae terre iussu eorum portas lapideas edificauerunt, et clausuram magnam de arboribus per confinium regni fecerunt. Tunc hii tres²⁾ prenominati uiri omnia facta sua duci Arpad et suis primatibus per fideles nuntios mandauerunt. Quod cum renuntiatum fuisset duci Arpad et suis yobagyonibus, gauisi sunt gaudio magno ualde, et more paganismo fecerunt aldumas, et gaudium adnuntiantibus diuersa dona presentauerunt. Dux uero Arpad et sui primates ob hanc causam leticie per totam unam ebdomadam sollempniter comedebant et fere singulis diebus inebriabantur propter euentum³⁾ tante leticie. Et hoc audito dux Arpad et sui egressi sunt a Zeremsu et castra metati sunt iuxta fluuium Souiou, a Thyscia usque ad⁴⁾ fluuium Honrat.

XXIII. DE UICTORIA THOSU, ZOBOLSU ET TUHUTUM.

Thosu et Zobolsu nec non Tuhutum cum uidissent, quod deus dedit eis uictoriam magnam et subiugauerunt domino suo fere plures

1) *Peruenerunt*, silaba *runt* e adausă în urmă de o altă mână.

2) *Tres*, litera *e* este scrisă deasupra cuvântului.

3) *Eventum*, în acest cuvânt e o rasură și corectură de altă mână.

4) *Ad*, în manuscris e greșit *sad*.

nationes illius terre: tunc exaltati sunt nimis super habitatores illius terre, et dum ibi nullus inuentus esset eis, plures dies ibi manserunt, donec confinia regni firmauerunt obstaculis firmissimis.

XXIV. DE TERRA ULTRASILUANA

Et dum ibi diutius morarentur, tunc Tuhutum pater Horca, sicut erat uir astutus, dum cepisset audire de incolis bonitatem terre Ultrasiluanæ, ubi Gelou quidam Blacus dominium tenebat, cepit ad hoc hanelare¹⁾, quod, si posse esset, per gratiam ducis Arpad domini sui terram Ultrasiluanam sibi et suis posteris acquireret. Quod et sic factum fuit postea, nam terram Ultrasiluanam posteritas Tuhutum usque ad tempus sancti regis Stephani habuerunt, et diucius habuissent, si minor Gyla cum duobus filiis suis Biuia et Bucna christiani²⁾ esse uoluissent et semper contrarie sancto regi non fecissent, ut in sequentibus dicitur.

XXV. DE PRUDENTIA TUHUTI.

Predictus uero Tuhutum uir prudentissimus misit quendam uirum astutum, patrem Opaforcus Ogmand, ut furtiue ambulans preuideret sibi qualitatem et fertilitatem terre Ultrasiluanæ, et quales essent habitatores eius. Quod si posse esset, bellum cum eis committeret, nam uolebat Tuhutum per se nomen sibi et terram acquirere. Vt dicunt nostri ioculatores: omnes loca sibi acquirebant, et nomen bonum accipiebant. Quid plura? Dum pater Ogmand, speculator Tuhutum, per circuitum more uulpino bonitatem et fertilitatem terre et habitatores eius inspexisset, quantum humanus uisus ualet, ultra, quam dici potest, dilexit et celerrimo cursu ad dominum suum reuersus est. Qui cum uenisset, domino suo de bonitate illius terre multa dixit: Quod terra illa irrigaretur optimis fluuiis, quorum nomina et utilitates seriatim dixit, et quod in arenis eorum aurum colligerent, et aurum terre illius optimum esset, et ut ibi foderetur sal et salgenia, et habitatores terre illius uiliores homines essent tocius mundi, quia essent Blasii et Sclaui, quia alia arma non haberent, nisi arcum et sagittas, et dux eorum Geleou minus

---

1) *Hanelare*, orig. *anelare*. Litera *h* a fost introdusă de altă mână la loc greșit, în loc de *anelare*.

2) *Christiani*, în manuscris *xpiani*, cu literile grecești X și P.

esset tenax et non haberet circa se bonos milites, et audent stare contra audatiam Hungarorum, quia a Cumanis et Picenatis multas iniurias paterentur.

XXVI. QUOMODO CONTRA GELU ITUM EST.

Tunc Tuhutum audita bonitate terre illius, misit legatos suos ad ducem Arpad, ut sibi licentiam daret ultra siluas eundi contra Gelou ducem pugnare. Dux uero Arpad, inuito consilio, uoluntatem Tuhutum laudauit et ei licentiam ultra siluas eundi contra Gelou pugnare concessit. Hoc dum Tuhutum audiuisset a legato, preparauit se cum suis militibus, et dimissis ibi sociis suis egressus est ultra siluas uersus orientem contra Gelou ducem Blacorum. Gelou uero dux Ultrasiluanis¹⁾ audiens aduentum eius, congregauit exercitum suum et cepit uelocissimo cursu equitare obuiam ei, ut eum per portas Mezesinas prohiberet, sed Tuhutum uno die siluam pertransiens ad fluuium Almas peruenit. Tunc uterque exercitus ad inuicem peruenerunt, medio fluuio interiacente. Dux uero Gelou uolebat, quod ibi eos prohiberet cum sagittariis suis.

XXVII. DE MORTE GELU.

Mane autem facto, Tuhutum ante auroram diuisit exercitum suum in duas partes, et partem alteram misit parum superius, ut transito fluuio, militibus Gelou nescientibus, pugnam ingrederentur. Quod sic factum est. Et quia leuem habuerunt transitum utraque acies, pariter ad pugnam peruenerunt, et pugnatum est inter eos acriter, sed uicti sunt milites ducis Gelou et ex eis multi interfecti, plures uero capti. Cum Gelou dux eorum hoc²⁾ uidisset, tunc pro defensione uite, cum paucis fugam cepit. Qui cum fugeret, prope ad castrum suum iuxta fluuium Zomus positum, milites Tuhutum audaci cursu persequentes, ducem Geloum iuxta fluuium Copus interfecerunt. Tunc habitatores terre uidentes mortem domini sui, sua propria uoluntate dextram dantes, dominum sibi elegerunt Tuhutum patrem Horca, et in loco illo qui dicitur Esculeu, fidem cum iuramento firmauerunt, et a die illo locus ille nuncupatus est Esculeu eo, quod ibi iurauerunt. Tuhutum uero a die illo terram

1) *Ultrasiluanis*, greșit, in loc de *Ultrasiluanus*.

2) *Hoc*, acest cuvânt este adaus în urmă de altă mână.

illam obtinuit¹⁾ pacifice et feliciter, sed posteritas eius usque ad tempora sancti regis Stephani obtinuit. Tuhutum uero genuit Horcam, Horca genuit Geulam²⁾ et Zubor, Geula genuit duas filias, quarum una uocabatur Caroldu³⁾ et altera Saroltu, et Sarolt fuit mater sancti regis Stephani. Zumbor uero genuit minorem Geulam, patrem Biie et Bucne, tempore cuius sanctus res Stephanus subiugauit sibi terram Ultrasiluanam, et ipsum Geluam uinctum in Hungariam duxit, et per omnes dies uite sue carceratum tenuit eo, quod in fide esset uanus et noluit esse christianus, et multa contraria faciebat sancto regi Stephano, quamuis fuisset ex cognatione matris sue.

XXVIII. DE DUCE MENUMOROUT.

Tosu uero et Zobolsu adepta uictoria reversi sunt ad ducem Arpad, subiugando totum populum a fluuio Zomus usque ad Crisium et nullus contra eos ausus fuit manus leuare. Et ipse Menumorout dux eorum magis preparabat uias suas in Greciam eundi, quam contra eos ueniendi. Et deinde egressi, descenderunt iuxta quendam fluuium nomine Humusouer, et uenerunt usque ad lutum Zerep. Et deinde egressi uenerunt usque ad Zeguholmu⁴⁾, et ibi uolebant transire Crisium, ut contra Menumorout pugnarent, sed uenientes milites Menumorout, eis transitum prohibuerunt. Deinde egressi per diem unum equitantes castra metati sunt iuxta paruos montes, et hinc iuxta fluuium Turu equitantes, usque ad Thysciam peruenerunt, et in portu Drugma fluuium Thiscie transnauigantes, ubi etiam per gratiam Arpad ducis cuidam Cumano militi nomine Huhot magnam terram aquisiuerunt, quam posteritas eius usque nunc habuerunt.

XXIX. DE REDITU EORUM.

Dum nauigassent fluuium Thyscie, nuntios suos ad ducem Arpadium premiserunt, qui gaudia salutis nuntiarent. Qui cum ad ducem Arpad uenissent et gaudia ei annuntiassent, quod Zobolsu et Tusu cum exercitu suo sani et incolumes reuersi essent et, por-

1) *Obtinuit*, corectură de aceeași mână; orig. *optinuit*.

2) *Geulam*, corectură de altă mână; orig. *Gelam*.

3) *Caroldu*, urmă de corectură de aceeași mână.

4) *Zeguholmu*, corectură de aceeași mână; orig. *Zeguhulmu*.

tum Drugma cum omnibus exercitibus suis transnaugassent, hoc cum audiisset dux Arpad, quod ¹⁾ Thosu et Zobolsu cum omnibus exercitibus suis sani et incolumes reuersi essent, et fluuium Thyscie transnaugassent, fecit magnum coniuuium et gaudium annuntiantibus diuersa dedit donaria. Tunc Thosu et Zobolsu cum curiam ducis intrare uellent, dux omnes suos milites obuiam eis premisit, et sic eos cum magno gaudio recepit, et sicut mos est honorum dominorum, suos diligere fideles, fere cottidie eos faciebat ad mensam suam comedere, et multa eis dona presentabat. Similiter etiam ipsi duci Arpad diuersa dona ac filios uncolarum in obsides eis ²⁾ positos presentauerunt.

XXX. DE DUCE SALANO.

Dux uero Arpad, transactis quibusdam diebus, inito consilio, et sui nobiles miserunt nuntios suos ad ducem Salanum, qui nuntiarent ei uictoriam Thosu et Bulsuu ³⁾, nec non et Tuhutum, quasi pro gaudio, et peterent ab eo terram usque ad fluuium Zogea. Quod sic factum est. Missi sunt enim Etu et Voyta, qui cum inuenissent ducem Salanum in sabulo Olpar, mandata gaudia nuntiauerunt; et terram ab eo usque ad fluuium Zogea postulauerunt. Salanus dux hoc audito in maximum irruit timorem, et terram ab ipso postulatam timore percussus usque ad fluuium Zogea duci ⁴⁾ Arpad concessit, et legatis diuersa dona presentauit. Septimo autem die Etu et Voyta accepta licentia ad dominum suum sunt reuersi, quos dux Arpad honorifice recepit, et audita legatione eorum, factum est gaudium magnum in curia ducis, et cepit dux donare suis fidelibus loca et possessiones magnas.

XXXI. DE EGRESSU ZEREMSU

Postea dux et sui principes egressi sunt de Zeremsu et transnaugauerunt fluuium Souyou in illo loco ubi fons Honrad descendit, et castra metati sunt iuxta fluuium Heuyou, usque ad Thysciam ⁵⁾ et usque ad Emeud et permanserunt ibi per unum mensem.

---

1) *Quod*, după acest cuvânt este o rasură.

2) *Eis*, urmă de corectură făcută de aceeași mână.

3) *Bulsuu*, greșit în loc de Zobolsu. Vezi capitulul precedent.

4) *Duci*, după acest cuvânt e o rasură.

5) *Thysciam*, corectură de aceeași mână; orig. *Thyciam*.

Ibi etiam dux dedit Bungerec patri Borsu terram magnam a fluuio Topulucea usque ad fluuium Souyou, que nunc uocatur Miscoucy, et dedit ei castrum, quod dicitur Geuru, et illud castrum filius suus Borsu cum suo castro, quod dicitur Borsod unum fecit comitatum.

XXXII. DE CASTRO VRSUUR ET FLUUIO EGUR.

Postea dux Arpad¹⁾ et sui nobiles hinc egressi, uenientes usque ad fluuium Naragy et castra metati sunt iuxta riuulos aquarum a loco illo, qui nunc dicitur Casu, ubi etiam dedit terram magnam Ousadunec patri Vrsuur, et ibi postea Vrsuur filius eius ad caput eiusdem fluminis castrum construxit, quod nunc castrum Ursuur nuncupatur. Hinc uero dux Arpad et sui egressi uenerunt usque ad fluuium Egur et ibi paratis tuguriis plures dies permanserunt, et montem illum, super quem duci foliata fecerunt, nominauerunt Zenuholmu et castra eorum fuerunt a fluuio Ystoros usque ad castrum Purozlou. Deinde egressi uenerunt usque ad fluuium Zogea et castra metati sunt per crepitudinem eiusdem fluminis a Thyscia usque ad siluam Matra, et subiugauerunt sibi omnes habitatores terre a Grisio usque ad fluuium Zogena et usque ad siluam Zepus. Tunc dux Arpad in silua Matra dedit terram magnam Edunec et Edumenec, ubi postea Pota nepos eorum castrum construxit, ex quorum etiam progenie longo post tempore rex Samuel descendit, qui pro sua pietate Oba uocabatur.

XXXIII. DE CASTRO NOUGRAD ET NITRA.

In eisdem temporibus dux Arpad, dum se per milites suos uidisset ita sublimatum et tutum esse, tunc habito inter se consilio, misit multos milites in expeditionem, qui subiugarent sibi populum de castro Gumur et Nougrad, et si fortuna eis faueret, tunc ascenderent uersus fines Boemorum usque ad castrum Nitra. Quibus etiam militibus in expeditionem punitibus principes et ductores constituit duos filios auunculi sui Hulec, Zuardum et Cadusam, nec non Hubam unum de principalibus personis. Tunc hii tres domini, accepta licentia a duce Arpad, egressi sunt a loco illo, qui dicitur Paztuh, equitantes iuxta fluuium Hongvn²⁾ et eundem fluuium

1) *Arpad*, corectură de aceeași mână; orig. *Apad*.

2) *Hongvn*, litera care era în original după g e rasă și deasupra ei e scris v de o altă mână.

transierunt iuxta fluuium Souyou. Et inde egressi sunt per partes castrum Gumur, et uenerunt usque ad montem Bulhadu, et inde ad partes Nougrad uenientes usque ad fluuium Caliga peruenerunt. Hinc uero egredientes per crepidinam Danubii iuerunt, et fluuium Wereuecca transeuntes, castra metati sunt iuxta fluuium Ypul. Et quia diuina gratia in eis erat, timuit eos omnis homo, et maxime ideo timebant eos, quia audierant ducem Arpadium filium Almi ducis ex progenie Athile regis descendisse. Tunc omnes Sclauum habitatores terre, qui primo erant Salani ducis propter timorem eorum, se sua libera sponte subiugauerunt eis, nullo manu subleuante. Et ita cum magno timore et tremore seruiebant eis, ac si olim domini eorum fuissent. Tunc Zuardu et Cadusa necnon Huba, a quo prudens Zemera descendit, cum uidissent populum multum sine bello ipsis subiugatum, fecerunt magnum conuiuium, et melioribus habitatoribus terre, qui filios suos in obsides dederant, diuersa dona presentauerunt, et blandis uerbis sub dominium ducis Arpad sine bello subiugauerunt, et ipsos secum in expeditionem duxerunt, filios uero eorum in obsides accipientes, ad ducem Arpad cum diuersis muneribus remiserunt, unde dux et sui nobiles lectiores facti sunt solito, nuntiiis gaudia ferentibus multa dederunt dona.

XXXIV. DE FLUUIO GRON ET CASTRO BORSU.

Interea Zuard et Cadusa filii Hulec, nec non Huba et omnis exercitus eorum fluuium Ypul iuxta Danubium transierunt, et alio die transito fluuio Gron castra metati sunt in campo iuxta quoddam castellum terreum, quod nuncupatur Varod. Et capto illo castro manserunt ibi tres dies expectantes aduentum Borsu filii Bumger, quem dux Arpad cum magno exercitu miserat in auxilium eorum. Quarto die cum Borsu ad eos uenisset cum ualida manu timuerunt eos omnes incole terre et nullus ausus fuit leuare manus contra eos. Tunc hii IIII-or domini, inuito inter se consilio, per petitionem incolarum sibi fidelium constituerunt, ut tertia pars de exercitu cum incolis terre irent in siluam Zouolon, qui facerent in confinio regni municiones fortes tam de lapidibus, quam etiam de lignis, ut ne aliquando Boemy uel Polony possent intrare causa furti et rapine in regnum eorum. Tunc communi consilio hac de causa missus est Borsu filius Bugar cum suis militibus, et cum equitarent iuxta fluuium Gron, ceruus fuga lapsus ante eos cacu-

mina montium ascendit, quem Borsu celerrimo cursu persecutus, ictibus sagittarum in uertice montium interfecit. Et tunc Borsu cum montes illos in circum aspexisset, in memoriam duxit, ut ibi castrum construeret, et statim congregata multitudine ciuium, in uertice unius altioris montis castrum fortissimum construxit, cui nomen suum imposuit proprium, ut castrum Borsu nuncupatur. Et inde cum exercitibus suis usque ad siluam Zouolun perrexit, et maximam municionem de lapidibus facere precepit, quod nunc castrum Borsed¹⁾ Zouolun²⁾ uocatur.

XXXV. DE NITRIA CIUITATE.

Zuardu et Cadusa necnon Huba post discessum Borsu cum omnibus exercitibus suis egressi de castro, quod dicitur Warod, ultra siluam Tursoc castra metati sunt iuxta fluuium Sytua. Altera autem die miserunt quosdam speculatores uiros, quos sciebant esse audaces, qui transirent fluuium Nitra et uiderent, si sine bello possent transmeare usque ad ciuitatem Nytra. Qui cum uelocissimo cursu uenissent usque ad riuulum Turmas, ubi descendit in riuulum Nytre, uiderunt habitatores illius prouincie Sclauos et Boemos eis obsistere cum adiutorio ducis Boemorum, quia mortuo Athila rege, terram que iacet inter Wag et Gron a Danubio usque fluuium Moroua, dux Boemorum³⁾ sibi preoccupauerat et in unum ducatum fecerat, et tunc tempore per gratiam ducis Boemorum dux Nitriensis factus erat Zubur⁴⁾.

XXXVI. DE SPECULATORIBUS MISSIS A DUCIBUS

Cum autem speculatores illi, qui fuerant missi a Zuard et Cadusa, uidissent Sclauos et Boemos eis obsistere non ualentes, miserunt sagittas tribus uicibus super eos et quosdam ex ipsis ictibus sagittarum interfecerunt. Hoc cum uidissent Sclaui et Boemi, quos ad custodiam constituerat Zubur, quod isti, qui dicuntur Hetumoger, talibus uterentur armis, timuerunt ualde, quia talis armatura nunquam uisa fuit eis, statim nuntiauerunt Zuburio domino eorum ceterisque principibus eiusdem prouincie.

1) *Borsed*, greșit în loc de *Borssod*.

2) *Zouolun*, corectură de aceeași mână; orig. *Zouolon*.

3) *Boemorum*, urmă de rasură.

4) *Zubur*, cuvântul întreg e scris pe rasură.

XXXVII. DE PUGNA DUCUM ARPADII.

Tunc Zubur hoc audito cum adiutorio Boemorum armata multitudine obuiam eis uenit pugnaturus. Et dum uterque exercitus ad fluuium Nitra peruenissent, Zuardu, Cadusa et Huba uolebant transire fluuium, sed Zubur dux Nitriensis et sui milites contra eos diutissime certantes nullo modo eis transitum concedere uolebant. Et cum diu inter se certassent, Hungarii ex Boemis et Sclauis ictibus sagittarum multos interficiebant, sed per tres dies nullo modo Hungarii propter inundationem aquarum transitum habuissent, tandem III die Boemi et omnes Nytrienses Sclau, uidentes audatiam Hungarorum et percussiones sagittarum non sufferentes, fuga lapsi sunt, et uelocissimo cursu pro defensione uite in ciuitatem Nitriam inclusi sunt cum magno timore, quos Zuardu, Cadusa et Huba necnon ceteri milites, persequentes eos usque ad ciuitatem, et ex eis quosdam interfecerunt, et quosdam uulnerauerunt et alios ceperunt. Zubur uero dux eorum, dum fugiendo contra eos pugnare uellet, per lanceam Caduse cecidit, et captus in custodiam traditus est, ceteri uero in ciuitatem inclusi quasi muti remanserunt. Alio namque die Zuard, Cadusa et Huba armata multitudine exercituum, ceperunt fortiter expugnare ciuitatem Nitriam multis modis. Et dedit eis deus uictoriam magnam et pugnantes intrauerunt eam et fusus est per eos ibi sanguis multorum aduersariorum. Tunc iracundia ducti Zuburium ducem illius prouincie, quem nudius tercius ceperant, supra montem excelsum ducentes laqueo suspenderunt, unde mons ille a die illo usque nunc mons Zubur nuncupatur. Et propter hoc factum timuerunt eos omnes homines illius patrie, et omnes nobiles filios suos in obsides eis ¹⁾ dederunt, et omnes nationes illius terre se subiugauerunt sibi usque ad fluuium Wag. Et quia gratia dei antecedebat eos, non solummodo ipsos subiugauerunt, uerum etiam omnia castra eorum ceperunt, quorum nomira hec sunt usque modo: Stumtey, Colgoucy, Trusun, Blandus et Bana et ordinatis custodibus castrorum, iuerunt usque ad fluuium Moroa, et firmatis obstaculis constituerunt terminos regni Hungarorum usque ad Boronam

---

3) *Eis*. Liniile duble de aci ca și din alte pasagii de mai înainte, indică schimbarea ordinii de cuvinte. Ordinea cuvintelor ar fi: *eis in obsides dederunt*.

et usque ad Sarunar, et adepta uictoria reuersi sunt ad ducem Arpad, et omnes infideles illius terre ferreis catheris ligatos secum duxerunt. Cumque Zuard, Cadusa necnon Huba ad ducem Arpad cum omnibus captiuis suis uenissent sani et incolumes, factum est gaudium magnum in curia ducis. Dux Arpad consilio et petitione suorum nobilium donauit, accepto iuramento infidelium, terras in diuersis locis predictis infidelibus de partibus Nytrie ductis, ut ne aliquando infideliores facti, repatriando nocerent sibi fidelibus in confinio Nitrie habitantibus. Et in eodem gaudio dux Arpad Hubam fecit comitem Nitriensem et aliorum castrorum, et dedit ei terram propriam iuxta fluuium Sytuua usque ad siluam¹⁾ Tursoc.

XXXVIII. DE EXERCITU GRECORUM ET BULGARORUM.

Interea dux Salanus, dum intellexisset potentiam et facta Hungarorum, timuit, ut ne aliquando iracundia ducti eum expellerent de regno suo. Tunc inuito consilio suorum, misit legatos suos ad imperatorem Grecorum et ducem Bulgarorum, ut sibi auxilium darent causa pugne contra Arpad ducem Hungarorum. Imperator Grecorum et dux Bulgarorum magnum exercitum Salano duci miserunt. Qui cum ad ducem Salanum peruenissent in illo loco, qui dicitur Tetel, factum est gaudium magnum in curia ducis. Secundo autem die dux Salanus et sui nobiles, inuito consilio, miserunt legatos ad ducem Arpad, dicendo, ut terram eorum dimitteret, et ad natale solum repatriare inciperet. Qui cum ad ducem Arpad peruenissent, ac mandata Salani ducis ei dixissent, dux Arpad et sui nobiles egre ferentes, sic per eosdem legatos duci Salano remandauerunt: Terram, que inter Danubium et Thysciam iacet, et aquam Danubii, que a Ratispona in Greciam descendit, pecunia nostra comparauimus, tunc tempore, quando uoui fuimus, et pro precio ei misimus XII albos equos et cetera, ut supra. Ipse etiam laudans bonitatem terre sue, misit unam sarcinam de herbis subulorum Olpar, et duas lagungulas de aquis Danubii, unde precipimus domino uestro duci Salano, ut dimissa nostra terra, celerrimo cursu terram Bulgarorum eat, unde preauus suus descenderat, mortuo Athila rege atthauo nostro. Si autem hoc non fecerit, sciat nos in

---

1) *Silvam*, dintr'o greșală, manuscrisul are numai *sil*.

proximo tempore contra eum dimicatueros. Legati uero ¹⁾ hoc audientes, accepta licentia, tristi uultu ad ducem Salanum properauerunt. Dux autem Arpad et sui nobiles egressi de fluuio Zogea cum omni exercitu, castra metati sunt iuxta montem Teteuetlen usque ad Thysciam, deinde uenientes per crepidinem Thyscie usque ad sabulum Olpar peruenerunt.

XXXIX. DE EGRESSU SALANI DUCIS CONTRA ARPIUM ²⁾
DUCEM.

Dux autem Salanus cum adiutorio Grecorum et Bulgarorum egressus de Tetel furiata mente per ammonicionem suorum contra ducem Arpad equitare cepit. Et dum uterque exercitus ad inuicem prope pernoctassent, neuter eorum dormire per totam noctem ausus fuit, sed equos sellatos in manibus tenendo, pernoctauerunt. Mane autem facto ante auroram utraque pars se ad bellum preparauit. Dux uero Arpad, cuius adiutor erat deus omnium, armis indutus, ordinata acie, fuis lucrimis deum orans, suos confortans milites, dicens: O Sithici ³⁾, qui per superbiam Bulgarorum a castro Hungu uocati estis Hungarii, nolite obliuisci propter timorem Grecorum gladios vestros et amittatis uestrum bonum nomen. Unde strenue et fortiter pugnemus contra Grecos et Bulgaros, qui assimilantur nostris feminis et sic timeamus multitudinem Grecorum, sicut multitudinem feminarum. Hoc audito, milites sui multum sunt confortati, statimque Lelu filius Tosu tuba cecinit et Bulsuu filius Bogar ⁴⁾ eleuato uexillo in prima acie contra Grecos pugnaturi uenire ceperunt. Et commixta est utraque acies hostium ad bellum et ceperunt pugnare ⁵⁾ acriter inter se, et dum totus exercitus ducis Arpad accessisset pugnaturus contra Grecos, plurimi interficiebantur de Grecis et Bulgariis. Predictus uero dux Salanus cum ci ⁶⁾ uidisset suos deficere in bello, fuga lapsus est, et pro salute uite Albam Bulgarie properauit. Greci uero et Bulgari timore Hungarorum percussi, uiam, quam uenerant, obliuioni tradiderunt, fuga lapsi pro salute uite Thysciam pro paruo fluuio reputantes trans-

1) *Vero*, acest cuvânt e adaus ulterior de aceeași mână.

2) *Arpium*, greșit, în loc de *Arpadium*.

3) *Sithici*, în loc de *Scithici*.

4) *Bogar*, greșit, în loc de *Bogat*.

5) *Pugnare*, aci e o crepătură în pergament, care existase și înainte de scriere.

6) *Ci*, această silabă fiind de prisos, trebuie omisă.

natare uolebant, sed quia talis timor et terror irruerat super eos, ut propter timorem Hungarorum fere omnes in fluuio Thyscie mortui sunt, ita quod aliqui uix remanserunt, qui imperatori eorum mala salutis nuntiarent. Vnde locus ille, ubi Greci mortui fuerunt, a die illo usque nunc portus Grecorum nuncupatur.

XL. DE UICTORIA ARPAD DUCIS.

Dux uero Arpad et sui milites adepta uictoria hinc egressi uenerunt usque ad stagnum, quod dicitur Curtueltou et manserunt ibi iuxta siluam Gemelsen XXX. IIII or ¹⁾ diebus, et in ²⁾ illo loco dux et sui nobiles ordinauerunt omnes consuetudinarias leges regni et omnia iura eius, qualiter seruirent duci et primatibus suis, uel qualiter iudicium facerent pro quolibet crimine commisso. Ibi etiam dux condonauit suis nobilibus secum uenientibus diuersa loca cum omnibus habitatoribus suis, et locum illum, ubi hec omnia fuerunt ordinata, Hungarii secundum suum idioma nominauerunt Scerii eo, quod ibi ordinatum fuit totum negotium regni. Et dux locum illum dedit Oundunec patri Ete, a Thyscia usque ad stagnum Botua et a Curtueltou usque ad sabulum Olpar. Postea uero transactis quibusdam temporibus Ethe filius Oundu congregata multitudine Sclauorum fecit inter castrum Olpar et portum Beuldu edificari ³⁾ castrum fortissimum de terra, quod nominauerunt Sclaui secundum ydioma suum Surungrad, idest nigrum castrum.

XLI. De egressu Arpad.

Postea uero dux Arpad et sui nobiles hinc egressi uenerunt usque ad Titulum, subiugando sibi populum. Deinde egressi uenerunt usque ad portum Zoloncaman, et totum populum infra Thysciam et Danubium habitantem sub iugum suum constituerunt. Hinc uero uenientes ad partes Budrug peruenerunt, et iuxta fluuium Voyos castra metati sunt, et in partibus illis dux dedit terram magnam cum omnibus habitatoribus suis Tosunec patri Lelu, cum auunculo suo Culpun patre Botond. Tunc dux Arpad et sui primates inito consilio constituerunt, quod exercitum mitterent propter Sa-

1) *Quattuor*, *iiii*-or este scris peste XXX.

2) *In*, intercalare ulterioară de aceeași mână.

3) *Edificari*, în original *edificicari*, cu punctarea lui *ci* indicând omiterea acestei silabe.

ianum ducem ultra Danubium contra Albam Bulgarie, super quem exercitum constituti sunt principes et ductores: Lelu filius Tosu, Bulsuu filius Bogat, Botond filius Culpun, qui accepta licentia a duce Arpad equitantes transnaugauerunt Danubium, nullo contradicente, in illo loco, ubi¹⁾ fuuius Zoua descendit in Danubium et inde egressi contra Albam Bulgarie ciuitatem equitare ceperunt. Tunc dux Bulgarorum consanguineus Salani ducis cum magno exercitu contra eos pugnaturus cum adiutorio Grecorum accessit. Altera autem die ordinate sunt utreque acies in campo iuxta ripam Danubii. Statim Lelu filius Tosu eleuato uexillo sui signi et Bulsuu filius Bogat tubas bellicas sonando pugnaturi accesserunt. Et commixte sunt per partes manus utriusque hostis, et ceperunt pugnare inter se acriter, et interfecti sunt de Grecis et Bulgariis plurimi, et quidam capti sunt ex eis. Videns ergo dux Bulgarie suos deficere in bello, fuga lapsus pro defensione uite Albam ciuitatem ingressus est. Tunc Lelu, Bulsuu nec non Botond adepta uictoria castra metati sunt iuxta Danubium parum inferius in campo, et omnes captiuos Bulgarorum et Grecorum ante se duci fecerunt, quos ferro ligatos duci Arpad in Hungariam remiserunt²⁾.

XLII. DE NUNTIIS DUCIS BULGARIE.

Secundo autem die dux Bulgarie misit nuntos suos cum diuersis donis ad Lelu et Bulsuu atque Botond et deprecans eos ut paci faueant, et insuper mandauit, quod partem Salani ducis auunculi sui non foueret, sed Arpado duci Hungarie subiugatus fideliter seruiret et annuale uectigal persolueret. Illi uero paci fauentes, proprium filium ducis in pignus accipientes, cum multis bonis rebus Bulgarie discesserunt, et ducem eorum illesum³⁾ dimiserunt. Deinde egressi usque ad portam Wazil, iuerunt, et ex hinc egressi terram Racy subiugauerunt, et ducem eius captum diu ferro ligatum tenuerunt. Hinc uero egressi usque ad mare peruenerunt et omnes nationes illius patrie dominatui Arpad ducis Hungarorum potenter et pacifice subiugauerunt, et ciuitatem Spaletensem ceperunt et totam Crouatiam sibi subiugauerunt, et inde egressi filios nobilium in obsides acceperunt et in Hungariam reuersi sunt ad

1) *Ubi*, acest cuvânt este intercalat mai târziu de aceeași mână.

2) *Remiserunt*, corectură de altă mână; orig. *remiserunt in Hungariam*.

3) *Illesum*, corectură de altă mână, în orig. *in lesum*.

ducem Arpad. Quorum etiam bella et fortia queque facta sua, si scriptis presentis pagine non uultis, credite ¹⁾ garrulis cantibus ioculatorum, et falsis fabulis rusticorum, qui fortia facta et bella Hungarorum usque in hodiernum diem obliuioni non tradunt. Sed quidam dicunt eos iuisse usque ad Constantinopolim ²⁾ et portam auream Constantinopolis Botondium cum dolabro suo incidisse. Sed ego, quia in nullo codice hystoriographorum inueni, nisi ex falsis fabulis rusticorum audiui, ideo ad presens opus scribere ³⁾ non proposui.

XLIII. DE CASTRIS ZABRAG, POSAGA ET VLCOU.

Bulsuu, Lelu et Botond hinc egressi, siluam que dicitur Peturgoz, descendentes iuxta fluuium Culpe castra metati sunt, et transito fluuio illo, usque ad fluuium Zoua peruenerunt, et transito Zoua, castrum Zabrag ceperunt et hinc equitantes castrum Posaga et castrum Vlcou ceperunt, et hinc egressi Danubium in portu Greci transnauigantes in curiam ducis Arpad peruenerunt. Cumque Lelu, Bulsu et Botond ceterique milites sani et incolumes cum magna uictoria in secundo anno ad duces Arpad reuersi fuissent, factum est gaudium magnum per totam curiam ducis, et fecerunt conuiuium magnum et epulabantur cottidie splendide Hungarii una cum diuersis nationibus. Et uicine nationes audientes facinora facta eorum, confluebant ad duces Arpad, et pura fide subditi seruiebant ei sub magna cura, et plurimi hospites facti sunt domestici.

XLIV. DE INSULA DANUBII.

Post hec uero egressus dux Arpad de partibus illis, ubi nunc est castrum Budrug, et descendit iuxta Danubium usque ad insulam magnam. Et castra metati sunt iuxta insulam et dux Arpad sui que nobiles intrantes insulam, uisa fertilitate et ubertate illius loci, ac municionem aquarum Danubii, dilexerunt locum ultra quam dici potest, et constituerunt, ut ducalis esset insula et unusquisque nobilium personarum suam ibi haberet curiam et uillam. Statim

---

1) *Credite*, după acest cuvânt este o rasură.
2) *Constantinopolim*, corectură de aceeași mână; orig. *Constanti olim*.
3) *Scribere*, corectură, înainte *scripere*.

dux Arpad conductis artificibus precepit facere egregias domos ducales et omnes equos suos longitudine dierum fatigatos ibi introductos pascere precepit, et agasonibus suis magistrum prefecit ¹⁾ quendam Cumanum uirum prudentissimum, nomine Sepel, et propter Sepel magistrum agasonum in ibi morantem, uocata est insula illa nomine Sepel usque in hodiernum diem. Dux vero Arpad et sui nobiles permanserunt ²⁾ ibi cum famulis et famulabus suis pacifice et potenter a mense aprilis usque ad mensem octobris, et dimissis ibi uxoribus suis communi consilio ab insula exeuntes constituerunt, ut ultra Danubium irent, et terram Pannonie subiugarent, et contra Carinthinos bellum promouerent, ac in marciam Lombardie se uenire prepararent, et, antequam hoc fieret, mitterent exercitum contra Glad duces, qui dominium habebat a fluuio Morus usque ad castrum Horom, ex cuius etiam progenie longo post tempore descenderat Ohtum, quem Sunad interfecit. Ad hoc autem missi sunt Zuardu et Cadusa atque Boyta, qui cum accepta licentia equitarent, Tysciam in Kenesna transnauigauerunt et descensum fecerunt iuxta fluuium Seztureg. Et nemo aduersarius inuentus est eis, qui leuaret manus contra eos, quia timor eorum irruerat super omnes homines illius terre. Ex hinc egressi ad partes Beguey peruenerunt, et ibi per duas ebdomadas permanserunt, donec omnes habitatores illius patrie a Morisio usque ad fluuium Temes sibi subiugauerunt, et filios eorum in obsides acceperunt. Deinde amoto exercitu uenerunt uersus fluuium Temes et castra metati sunt iuxta uadum arenarum, et cum uellent transire amnem Temes, uenit obuiam eis Glad ³⁾, a cuius progenie Othum descendit, dux illius patrie cum magno exercitu equitum et peditum adiutorio Cumanorum et Bulgarorum atque Blacorum. Altera autem die, dum utraque acies interiacente fluuio Temes ad inuicem nullatenus transire ualisset, tunc Zuardu iniunxit fratri suo Caduse, ut ut ⁴⁾ cum dimidia parte exercitus sui descenderet inferius, et quodlibet modo posset transmeare, pugnaret contra hostes. Statim Cadusa preceptis fratris sui obediens cum medietate exercitus equitans descendit inferius celerrimo ⁵⁾ cursu, et sicut diuina gratia erat eis preuia, leuem habuit transitum. Et dum una pars exercitus Hungarorum

---

1) *Prefecit*, corectură de altă mână; orig. *precepit*.

2) *Permanserunt*, greșit *permaserunt*.

3) *Glad*, aceste patru cuvinte *uenit obuiam eis Glad* sunt scrise pe rasură.

4) *Ut*, cuvântul e scris de două ori.

5) *Celerrimo*, corectură de altă mână; orig. *celerimo*.

cum Cadusa ultra esset, et dimidia pars cum Zuard citra esset, tunc Hungarii tubas bellicas sonuerunt et fluuium transnatando acriter pugnare ceperunt. Et quia deus sua gratia antecedebat Hungaros, dedit eis uictoriam magnam, et inimici eorum cadebant ante eos, sicut manipuli post messoros. Et in eodem bello mortui sunt duo duces Cumanorum et tres Kenezzy Bulgarorum, et ipse Glad dux eorum fuga lapsus euasit, sed omnis exercitus eius liquefacti, tanquam cera a facie ignis, in ore gladii consumpti sunt. Tunc Zuard et Cadusa atque Boyta, adepta uictoria, hinc egressi uenerunt uersus fines Bulgarorum et castra metati sunt iuxta fluuium Ponoucea. Dux uero Glad fuga lapsus, ut supra diximus, propter timorem Hungarorum castrum Keuee ingressus est, et tercio die Zuardu et Cadusa necnon Boyta, a quo genus Brucea descendit, ordinato exercitu contra castrum Keuee pugnare ceperunt. Hoc cum Glad dux eorum uidisset, missis legatis, pacem ab eis petere cepit, et castrum sua sponte cum diuersis donis condonauit. Hinc euntes, castrum Vrsoua ceperunt, et per mensem unum ibi habitauerunt, et Boytam cum tercia parte exercitus ac filiis incolarum in obsides positos ad ducem Arpad remiserunt, et insuper legatos suos miserunt, ut eis licentiam daret in Greciam eundi, ut totam Macedoniam sibi subiugarent, a Danubio usque ad nigrum mare, nam mens Hungarorum tunc tempore nichil aliud optabat, nisi occupare sibi terras, et subiugare nationes et bellico uti labore. Quia Hungarii tunc tempore ita gaudebant de effusione humani sanguinis, sicut sanguissuga, et nisi ita fecissent, tot bonas terras posteris suis non dimisissent. Quid plura? Boyta et legati eorum ad ducem Arpad peruenerunt et res gestas sibi narrauerunt. Dux uero opus eorum conlaudauit et Zuardu ac Caduse licentiam concessit liberam in Greciam eundi et terram preocupandi sibi, et Boyte pro suo ¹⁾ fidelissimo seruicio dedit terram magnam iuxta Thysciam, nomine Torhus. Tunc legati Zuard et fratris sui Caduse accepta licentia leti ad dominos suos reuersi sunt.

XLV. DE CIUIBUS BULGARORUM ET MACEDONUM.

Transactis quibusdam diebus, Zuard et Cadusa cum omni exercitu suo, eleuatis uexillis signiferis ²⁾ aquam Danubii transnauiga-

1) *Suo*, corectură de aceeași mână; orig. *su*.

2) *Signiferis*, începutul cuvântului e scris de altă mână pe rasură.

nerunt, et castrum Borons ceperunt, deinde ad castrum Scereducy iuerunt. Audientes hoc ciues Bulgarorum et Macedonum, timuerunt ualde a facie eorum. Tunc omnes incole illius terre miserunt nuntios suos cum donariis multis, ut terram sibi subiugarent, et filios suos in obsides traderent. Zuard et Cadusa paci fauentes, et dona et obsides eorum accipientes, eos quasi suum proprium populum in pace dimiserunt, ipsi uero ceperunt equitare ultra portam Wacil et castrum Philippi regis ceperunt, deinde totam terram usque ad Cleopatram ciuitatem sibi subiugauerunt, et sub potestate sua habuerunt totam terram a ciuitate Durasu usque ad terram Rachy. Et Zuardu in eadem terra duxit sibi uxorem, et populus ille, qui nunc dicitur Sobamogera, mortuo duce Zuard, in Grecia remansit, et ideo dictus est soba secundum Grecos, id est stultus populus, quia mortuo domino suo, uiam non dilexit redire ad patriam suam.

XLVI. DE PORTU MOGER.

Transactis quibusdam diebus, dux Arpad et omnes sui primates communi consilio et pari consensu ac libera uoluntate egredientes¹⁾ de insula, castra metati sunt ultra Surcusar, usque ad fluuium Racus. Et dum uidissent, quod undique tuti essent, nec²⁾ aliquis eis obsistere ualeret, transierunt Danubium, et portum, ubi transitum fecerunt, portum Moger nominauerunt, eo quod VII principales persone, qui Hetumoger dicti sunt, ibi Danubium transnauigauerunt. Transito Danubio castra metati sunt iuxta Danubium usque ad aquas calidas superiores. Et hoc audito omnes Romani per terram Pannonie habitantes uitam fuga seruauerunt. Secundo autem die dux Arpad et omnes sui primates cum omnibus militibus Hungarie intrauerunt in ciuitatem Athile regis, et uiderunt omnia palacia regalia, quedam destructa usque ad fundamentum, quedam non, et ammirabantur ultra modum omnia illa edificia lapidea, et facti sunt leti, ultra quam dici potest eo, quod capere meruerunt sine bello ciuitatem³⁾ Athile regis, ex cuius progenie dux Arpad descenderat, et epulabantur cottidie cum gaudio magno in palatio Athile regis conlateraliter sedendo. Et omnes simphonias atque dulces sonos cythararum et fistularum cum omnibus cantibus

---

1) *Egredientes*, correcturã de altã mânã; orig. *agredientes*.

2) *Nec*, correcturã de aceeași mânã.

3) *Ciuitatem*, correcturã de aceeași mânã; orig. *civitem*.

ioculatorum habebant ante se. Fercula, pocula portabantur duci et nobilibus in uasis aureis, seruiantibus et rusticis in uasis argenteis, quia omnia bona aliorum regnorum circumiacentium dederat deus in manus eorum, et uiuebant large et splendide cum omnibus hospitibus ad se uenientibus. Et hospitibus secum commorantibus dux Arpad terras et possessiones magnas dabat, et hoc audito multi hospitem confluebant ad eum et ouanter morabantur cum eo. Tunc dux Arpad et sui propter leticiam permanserunt in ciuitate Athhile regis per XX-ti¹⁾ dies, et omnes milites Hungarie ante presentiam, ducis²⁾ fere cottidie super dextrarios suos sedendo cum clipeis et lanceis maximum turnamentum faciebant³⁾, et alii iuuenes more paganismo cum arcubus et sagittis ludebant, unde dux Arpad ualde letus factus est, et omnibus militibus suis diuersa donaria, tam in auro quam in argento, cum ceteris possessionibus donauit, et in eodem loco Cundunec patri Curzan dedit terram a ciuitate Athhile regis usque ad centum montes et usque ad Gyoyg, et filio suo dedit unum castrum ad custodiam populi sui. Tunc Curzan castrum illud sub suo proprio nomine iussit appellari, quod nomen usque in hodiernum diem non est obliuioni traditum.

XLVII. DE TERRA PANNONIE.

Dux uero Arpad XX.I^o. die, inuito consilio, egressus est de Ecilburgu, ut subiugaret sibi terram Pannonie usque ad fluuium Droua, et prima die castra metatus est iuxta Danubium uersus centum montes. Tunc ordinatum est, quod dux de exercitu suo unam partem mitteret iuxta Danubium uersus castrum Borona, cui prefecit principes⁴⁾ et ductores⁵⁾ duos de principalibus personis, scilicet Ethe pater Eudu et Boyta, a quo genus Brugsa descendit, quibus etiam pro suo fidelissimo obsequio⁶⁾ dux Arpad donauit munera non minima et Eudunec filio Ete dedit terram iuxta Danubium cum populo non numerato. Et in loco illo Eudu, subiugato populo illius partis, edificauit castrum, quod nominauit uulgariter Zecuseu eo, quod sibi sedem et stabilitatem con-

1) *Viginti*, correcturã de aceeași mână; orig. XX-ta.

2) *Ducis*, correcturã de altã mână.

3) *Faciebant*, correcturã de aceeași mână; în orig. *facebant*.

4) *Principes*, correcturã de altã mână; orig. *principem*.

5) *Ductores*, correcturã de altã mână; orig. *ductorem*.

6) *Obsequio*, cuvântul este adaugat de altã mână.

stituit. Et Boyte eodem modo dedit terram magnam uersus Saru cum populo non numerato, que usque modo nuncapatur Boyta.

XLVIII. DE CIUITATE BEZPREM.

In secunda parte exercitus missus est Vsubu pater Zolocu et Cusee¹⁾ qui iret uersus ciuitatem Bezprem et subiugaret omnes habitatores terre usque ad Castrum Ferreum. Tunc Vsubu princeps et ductor illius exercitus licentiatu a duce, eleuato uexillo egressus est, et castra metatus est iuxta montem Pacoztu. Hinc uero equitantes in campo Peytu castra metati sunt et per tres dies ibi permanserunt, quarto autem usque ad castrum Bezprem peruenerunt. Tunc Vsubu et Eusee ordinato exercitu contra Romanos milites, qui castrum Bezprem custodiebant, pugnare acriter ceperunt. Et pugnatum est inter eos per ebdomadam unam. In secunda autem ebdomada feria IIII-a, dum utraque pars exercitus labore belli nimis esset fatigata, tunc Vsubu et Eusee plures milites Romanorum in ore gladii consumpserunt et quosdam ictibus sagittarum interfecerunt. Reliqui uero Romanorum uidentes audaciam Hungarorum, dimisso castro Bezprem, fuga lapsi sunt et pro remedio uite in terram Theotonicorum properauerunt, quos Vsubuu et Eusee usque ad confinium Theotonicorum persecuti sunt. Quadam autem die, dum Hungarii et Romani in confinio essent, Romani fugiendo latenter fluuium, qui est in confinio Pannonie et Theotonicorum, transnatauerunt, unde fluuius ille ab Hungaris uocatus Loponsu, eo quod Romani propter metum Hungarorum latenter transnatauerunt.

XLIX. DE CASTRO FERREO.

Et ex hinc Vsubuu pater Zoloucu et Eusee pater Vrcun reuersi, Castrum Ferreum ceperunt et filios incolarum in obsides acceperunt. Hinc uero equitantes iuxta fluuium Bolotun usque ad Thyon peruenerunt, et subiugatis sibi gentibus X^o IIII° die castrum Bezprem intrauerunt. Tunc Usubuu et Eusee inuito consilio nuntios suos cum diuersis muneribus et filiis incolarum in obsides positos, duci Arpad transmiserunt, et qualiter dedit eis deus uictoriam, et quomodo Romani, dimisso castro Bezprem, ante eos fuga

---

1) *Cusee*, greşit, in loc de *Eusee*.

lapsi fluium Loponsu latenter transnatauerunt. Missi uero eorum ducem Arpad in silua Turobag arpalice ambulantem inuenerunt, et eum cum diuersis ex parte Vsubuu et Eusse salutauerunt, et filios incolarum in obsides positos duci presentauerunt. Dux uero Arpad audito hoc leciior factus est solito, et iterum in Etiburgu ¹⁾ reuersus, magnum fecit conuiuium, et legatis gaudia nuntiantibus munera magna condonauit.

L. DE DEUASTATIONE PANNONIE.

Tunc dux Arpad et sui nobiles cum tercia parte exercitus sui de Elciburgu ²⁾ egressi, castra metati sunt iuxta campum putei salsi, et inde equitantes usque ad montem Bodoctu peruenerunt. Dux uero Arpad ab orientali parte dedit Eleudunec patri Zolzu ³⁾ siluam magnam, que nunc Vertus ⁴⁾ uocatur propter clipeos Theotonicorum inibi dimissos. Ad radicem cuius silue iuxta stagnum Ferteu Sac nepos Zobolsu longo post tempore cāstrum construxit. Quid ultra? Dux autem Arpad et sui milites sic eundo iuxta montem sancti Martini castra metati sunt, et de fonte Sabarie tam ipsi quam eorum animalia hiberunt, et montem ascendentes et uisa pulchritudine ⁵⁾ terre Pannonie, nimis leti facti sunt. Et inde egressi usque ad Rabam et Rabuceam uenerunt. Sclauorum et Pannonicorum gentes et regna uastauerunt et eorum regiones occupauerunt. Sed et Carinthinorum Moroanensium fines crebris incursibus irripuerunt, quorum multa milia hominum in ore gladii occiderunt, presidia subuerterunt, et regiones eorum possiderunt, et usque in hodiernum diem, adiuuante domino, potenter et pacifice posteritas eorum detinet. Tunc Usubuu et Eusee pater Vrcun cum omni exercitu eorum sani et incolumes cum magna uictoria reuersi sunt ad ducem Arpad. Deus enim, cuius misericordia preuia erat, tradidit duci Arpad et suis militibus inimicos eorum, et per manus suas labores populorum possederunt. Vbi cum radicati fuissent, et fere omnia uiciniora regna sibi subiugassent, reuersi sunt iuxta Danubium uersus siluam causa uenationis et dimissis militibus ad sua propria, dux et sui nobiles manserunt in eadem silua per X dies,

1) *Etiburgu*, în loc de *Ecilburgu*.

2) *Elciburgu*, în loc de *Ecilburgu*.

3) *Zolsu*, în loc de *Zobolsu*.

4) *Vertus*, corectură de aceeași mână; orig. *Uetus*.

5) *Pulchritudine*, în manuscris *pulchritune*.

et inde uenerunt in ciuitatem Athhile regis, et ad ¹⁾ insulam Sepel descendunt, ubi ducissa et alie mulieres nobilium fuerunt.

Et eodem anno dux Arpad ²⁾ genuit filium nomine Zulta et factum est gaudium magnum inter Hungaros, et dux et sui nobiles per plurimos dies faciebant conuiuia magna, iuuenesque eorum ludebant ante faciem ducis et suorum nobilium sicut agni ouium ante arietes. Transactis autem quibusdam diebus, dux Arpad et sui nobiles communi consilio miserunt exercitum contra Menumorout ducem Byhoriensem³⁾, cui exercitui principes et ductores facti sunt Vsubuu et Velec. Qui egressi sunt de insula equitantes per sabulum et fluuium Thyscie in portu Beuldu transnauigaerunt, et inde equitantes iuxta fluuium Couroug castra metati sunt, et omnes Siculi, qui primo erant populi Athhyle regis, audita fama Vsubuu, obuam pacifici uenerunt, et sua sponte filios suos cum diuersis muneribus in obsides dederunt, et ante exercitum Usubuu in prima acie contra Menumorout pugnaturi ceperunt, et statim filios Siculorum duci Arpad transmiserunt et ipsi precedentibus Siclis una contra Menumorout equitare ceperunt; fluuium Cris in Ceruino monte transnatauerunt, et inde equitantes iuxta fluuium Tekereu castra metati sunt.

LI. DE DUCE MENUMOROUT.

Hoc cum audiisset Menumorout ⁴⁾, quod Vsubuu et Velec nobilissimi milites ducis Arpad cum ualida manu precedentibus Siclis contra eum uenirent, timuit ultra quam debuit et contra eos ausus uenire non fuit eo, quod audiuerat ducem Arpadium et suos milites ualidiores esse in bello, et Romanos fugatos esse de Pannonia per ipsos et Carinthinorum Meroanensium fines deuastasse, et multa milia hominum occidisse in ore gladii eorum, regnumque Pannoniorum occupasse et inimicos eorum ante faciem eorum fugisse. Tunc dux Menumorout dimissa multitudo militum in castro Byhor, ipse cum uxore et filia sua fugiens a facie eorum in nemoribus Ygfon habitare cepit. Vsubuu et Velec omnisque exercitus eorum leti contra castrum Byhor equitare ceperunt et castra metati

1) *Ad*, acest cuvânt e intercalat ulterior de altă mână.

2) *Arpad*, după acest cuvânt e o rasură.

3) *Byhoriensem*, în loc de *Byhoriensem*.

4) *Menumorout*, corectură de aceeași mână; orig. *Menurout*.

sunt iuxta fluium Iouzos. Tercio autem die ordinatis exercitibus, ad castrum Belland¹⁾ egressi sunt, et e conuerso milites congregati ex diuersis nationibus contra Vsubuu et suos milites pugnare ceperunt. Sycli et Hungarii²⁾ ictibus sagittarum multos hominum interfecerunt. Vsubuu et Velec per balistas CXXV milites occiderunt. Et pugnatum est inter eos XII dies et de militibus Vsubuu XX Hungarii et XV Sicli interfecti sunt. Terciodecimo autem die³⁾, cum Hungarii et Sycli fossata castrum impleuissent⁴⁾ et⁵⁾ scalas ad murum ponere uellent, milites ducis Menumorout uidentes audaciam Hungarorum, ceperunt rogare hos duos principes exercitus⁶⁾, et aperto castro nudis pedibus supplicantes ante faciem Vsubuu et Velec uenerunt, quibus Vsubuu et Velec custodiam ponentes, ipsi in castrum Byhor intrauerunt et multa bona illorum militum inibi inuenerunt. Hoc cum Menumorout per nuntios faga⁷⁾ lapsos audiuisset, irruit in maximum timorem, et misit nuntios suos cum diuersis muneribus ad Vsubuu et Velec, et rogauit eos, ut ipsi paci fauentes, legatos suos ad ducem Arpad eundi dimitterent, qui nuntiarent ei, quod Menumorout, qui duci Arpad primo per legatos proprios Bulgarico corde superbe mandando, terram cum pugillo se daturum negabat, modo per eosdem nuntios uictus et prostratus totum regnum et Zulte filio⁸⁾ Arpad filiam suam dare non dubitaret. Tunc Vsubuu et Velec consilium eius laudauerunt et cum legatis suis nuntios miserunt, qui dominum suum ducem Arpadium causa pacis rogarent. Qui cum insulam Sepel intrauissent et ducem Arpad salutassent, secunda die legati mandata Menumorout dixerunt. Dux uero Arpad, inuito consilio suorum nobilium mandata Menumorout dilexit et laudauit, et dum filiam Menumorout eiusdem etatis, ut filius suus Zultus, iam esse audiuisset, petitionem Menumorout differre noluit et filiam suam in uxorem Zulte accepit, cum regno sibi promisso, et missis legatis ad Vsubu et Veluc⁹⁾ mandauit, ut celebratis nuptiis, filiam Menumorout filio suo Zulte

1) *Belland*, corectură de aceeași mână.

2) *Hungarii*, greșit *Hugarii*.

3) *Die*, corectură de aceeași mână; în orig. *die autem*.

4) *Impleuissent*, la mijlocul cuvântului e în pergament o spărtură.

5) *Et*, după acest cuvânt e o rasură.

6) *Exercitus*, corectură de altă mână; orig. *exercitum*.

7) *Faga*, greșit, în loc de *fuga*.

9) *Filio*, după acest cuvânt este o rasură.

8) *Veluc*, urmă de rasură.

in uxorem acciperent, et filios incolarum in obsides positos secum ducerent, et duci Menumorout daret Byhor castrum.

LII. DE VSUBUU, VELUC.

Vsubuu et Veluc nec non omnis exercitus preceptis domini sui fauentes filiam Menumorout celebratis nuptiis acceperunt et filios incolarum in obsides positos secum duxerunt, et ipsum Menumorout in castro Byhor dimiserunt. Tunc Vsubuu et Veluc cum magno honore et gaudio ad duces Arpad reuersi sunt, dux uero et sui yobagyones obuiam eis processerunt, et filiam Menumorout, sicut decet sponsam tanti ducis, honorifice ad ducalem domum duxerunt. Dux uero Arpad et omnes sui primates celebrantes nuptias, magna fecerunt conuiuia et fere cottidie comedebant nuptialiter cum diuersis milibus¹⁾ circumiacentium regnorum, et iuvenes eorum ludebant ante faciem ducis et suorum nobilium. Dux Arpad accepto iuramento primatum et militum Hungarie, filium suum Zultam duces cum magno honore eleuari fecit. Tunc dux Vsubunec patri Zoloucu pro suo fidelissimo seruiicio dedit castrum Bezprem cum omnibus²⁾ appendiciis suis, et Veluquo dedit comitatum de Zarand, et sic ceteris nobilibus honores et loca condonauit. Menumorout post istam causam in secundo anno sine filio mortuus est, et regnum eius totaliter Zulte generi suo dimisit in pace. Post hec anno dominice incarnationis D. CCCCVII dux Arpad migravit de hoc seculo, qui honorifice sepultus est supra caput unius parui fluminis, qui descendit per alueum lapideum in ciuitatem Athtile regis, ubi etiam post conuersionem Hungarorum edificata est ecclesia, que uocatur Alba, sub honore beate Marie Virginis.

LIII. DE SUSCESSIONE³⁾ ZULTE DUCIS.

Et succedit ei filius suus Zulta, similis patri moribus, dissimilis natura⁴⁾. Fuit enim dux Zulta parum blesus et candidus, capillo molli et flauo, statura mediocri, dux bellicosus, animo fortis, sed in ciuibus clemens, uoce suauis, sed cupidus imperii. Quem om-

---

1) *Milibus*, probabil grexit, in loc de *militibus*.

2) *Omnibus*, in manuscris din eroare *ominibus*.

3) *Suscessione*, in loc de *successione*.

4) *Natuza*, la începutul foaiei o ruptură în pergament.

nes primates et milites Hungarie miro modo diligebant. Transactis quibusdam temporibus, dux Zulta cum esset XIII-cim annorum, omnes primates regni sui communi consilio et pari uoluntate quosdam rectores regni sub duce prefecerunt, qui moderamine iuris consuetudinis dissidentium lites contentionesque¹⁾ sopirent. Alios autem constituerunt ductores exercitus²⁾, cum quibus diuersa regna uastarent, quorum nomina hec fuerunt: Lelu filius Tosu, Bulsuu uir sanguinis filius Bogat, Bonton³⁾ filius Culpun. Erant enim isti uiri bellicosi et fortes in animo, quorum cura nulla fuit alia, nisi domino suo subiugare gentes, et deuastare regna aliorum. Qui accepta licentia a duce Zulta cum exercitu Caranthino decreuerunt, et per Forum Iulii in marchiam Lombardie uenerunt, ubi ciuitatem Paduam cedibus et incendiis et gladio et rapinis magnis crudeliter deuastauerunt. Ex hinc intrantes Lombardiam multa mala facere ceperunt. Quorum uolentie ac belluyno furori cum terre incole in unum augmen conglebate resistere conarentur, tunc⁴⁾, innumeralis multitudo Lombardorum⁵⁾ per Hungaros ictibus sagittarum periit, quam plurimis episcopis et comitibus trucidatis. Tunc Lutuardus episcopus Vercelesis ecclesie, uir nominatissimus Caroli minoris quondam imperatoris familiarissimus amicus ac fidelissimus consiliarius a secreto, hoc audito, assumptis secum opibus atque incomparabilibus thesauris, quibus ultra quam estimari potest habundabat, cum omnibus otis effugere laboraret eorum cruentam ferocitatem, tunc inscius⁶⁾ super Hungaros incidit, et mox ab eis captus interficitur et thesaurum existimationem humanam transcendentem, quem secum ferebat, rapuerunt. Eodemque tempore Stephanus frater Waldonis comitis, cum in secessu residens super murum castri in nocturnis aluum purgare uellet, tunc a quodam Hungaro per fenestram cubiculi sui sagitte ictu grauiter uulneratur, de quo uulnere eadem nocte extinguitur.

LIV. DE DEUASTATIONE LOTORIGIE, ALEMANNIE ET FRANCIE.

Deinde Lotorigiam et Alemanniam deuastauerunt, Francos quoque orientales in confinio Franconie et Bauarie multis milibus

---

1) *Contentionesque*, începutul cuvântului e scris pe rasură.

2) *Exercitus*, corectură; orig. *exercitum*.

3) *Bonton*, în loc de *Botond*.

4) *Tunc*, rasură.

5) *Lombardorum*, corectură de altă mână; orig. *Lumbardorum*.

6) *Inscius*, corectură de aceeași mână.

eorum ¹⁾ cesis, ictibus sagittarum in turpem fugam conuerterunt, et omnia bona eorum accipientes ad ducem Zultam in Hungariam reuersi sunt.

LV. DE MORTE LELU ET BULSUU.

Postea uero anno V regnante Cuonrado imperatore, Lelu, Bulsu, Botond, incliti quondam et gloriosissimi milites Zulte ducis Hungarie, missi a domino suo, partes Alemannie ²⁾ irrupuerunt, et multa bona eorum acceperunt. Sed tandem Bauarorum et Alemannorum nefandis fraudibus Lelu et Bulsuu capti sunt et iuxta fluuium Hin in patibulo suspensi occiduntur. Botondu et alii Hungarorum milites, qui ex eis residui fuerant, uidentes se malo dolo inimicorum coarctatos, audacter ³⁾ et uiriliter steterunt. Et ab inuicem ⁴⁾ non sunt alienati, sed alter alteram partem mensuram ⁵⁾ in periculum precipue sumpserunt adiuuare et uulneratorum more leonum in media arma fremebundi ruentes in hostes suos grauissima cede prostrauerunt. Et quamuis erant uicti, tament uictores suos forcius et uictoriosius uicerunt et grauissima cede prostrauerunt. Felix igitur Hungarorum embola, multa periculorum experientia, iam securior et exercitator de ipsa continua exercitatione preliorum uiribus et potestate prestantior, totam Bauariam et Alemanniam ac Saxoniam et regnum Lathariense igne et gladio consumpserunt, et Erchargeum ⁶⁾ atque Bertoldum ⁷⁾ duces eorum decollauerunt. Hinc uero egressi Franciam et Galliam expugnauerunt et dum inde uictores reuerterentur, ex insidiis Saxonum magna strage perierunt. Qui autem ex ipsis euaserunt, ad propria redierunt. Sed de morte Lelu et Bulsuu aliorumque suorum militum dux Zulta et sui primates non modicum sunt conturbati, et inimici Theotonicorum sunt facti. Tunc dux Zulta et sui milites propter illatam iniuriam inimicorum contra eos inspirare ceperunt, et quolibet modo possent eis uincere ⁸⁾ reddere, non tacerent. Sed diuina gratia adiuuante, dux

1) *Eorum*, acest cuvânt este introdus ulterior de aceeași mână.

2) *Alemannie*, corectură de aceeași mână.

3) *Audacter*, în loc de *audacter*.

4) *Inuicem*, cuvântul e despărțit printr-o linie după *n*.

5) *Mensuram*, probabil în loc de *mansuram*.

6) *Erchargeum*, greșit, în loc de *Erchangerum*.

7) *Bertoldum*, corectură de aceeași mână; orig. *Bertulduum*.

8) *Vincere*, greșit în loc de *vicem*.

Zulta anno dominice incarnationis D. CCCC XXXI genuit filium, quem nominavit Tocsum, pulchris oculis et magnis, capilli nigri et molles, comam habebat ut leo, ut in sequentibus audietis.

LVI. DE ¹⁾ INIMICIS ATHONIS REGIS.

Eodem anno inimici Athonis regis Theotonicorum in necem eius detestabili facinore machinabantur. Qui cum per se nichil mali ei facere potuissent ²⁾, auxilium Hungarorum rogare ceperunt, quia sciebant, quod Hungarii essent insuperabiles in assuetis bellorum laboribus et plurimis regnis deus per eos furoris sui flagella propinasset. Tunc illi inimici Athonis regis Theotonicorum miserunt nuncios suos ad Zultam ducem, uirum bellicosum, et rogauit eum, dato auro multo, ut adiutorio Hungaro predictum regem Athonem inuaderent. Dux uero Zulta iracundia ductus, tam pro eorum pace et precio, quam etiam pro morte Lelu et Bulsuu gemebundo pectore misit exercitum magnum contra Athonem regem Theotonicorum. Quibus principes et ductores fecit Botundium filium Culpun et Zobolsum filium Eleud, necnon Ircundium ³⁾ filium Eusee. Qui cum egressi essent a duce Zulta, rursus Bauariam, Alemanniam et Saxoniam atque Turingiam in gladio percusserunt, et exinde egressi in quadragesima transierunt Renum fluuium, et regnum Latariensem in arcu et sagittis exterminauerunt. Vniuersam quoque Galliam atrociter affligentes, ecclesias dei crudeliter intrantes spoliauerunt. Inde per abrupta ⁴⁾ Senonensium per populos Aliminos ferro sibi uiam et gladio apperuerunt. Superatis ergo illis bellicosissimis gentibus et naturali situ locorum tutissimis ⁵⁾, montes Senonum transcenderunt et Segusam ceperunt ciuitatem. Deinde egressi Taurinam ciuitatem opulentissimam expugnauerunt ⁶⁾, et postquam planam regionem Lambardie aspexerunt, totam pene Italiam bonis omnibus affluentem et exuberantem conscitatis ⁷⁾ cursibus spoliaue-

---

1) *De*, înainte de acest cuvânt se observă o rasură.

2) *Potuisent*, cuvântul e despărțit printr'o ruptură a pergamentului.

3) *Ircundium*, corectură de altă mână; orig. *Icundium*.

4) *Abrupta*, corectură de aceeași mână.

5) *Tutissimis*, corectură; orig. *tutissimus*.

6) *Expugnauerunt*, scris de asupra cuvântului *ceperunt* punctat. În rândul precedent fiind *ceperunt*, copistul a greșit și a adăugat *expugnauerunt*. Este evident deci, că avem de a face cu o copie, nu cu un original.

7) *Conscitatis*, în orig. *conscitatatis*, a doua silabă *ta* fiind punctată, trebuie omisă.

runt. Deinde uero Botond filius Culpun et Vrcun filius Eusee superatis omnibus gentibus prememoratis, felici uictoria fruentes, ad propria regna reuertuntur. Tunc Hoto rex Theotonicorum posuit insidias iuxta Renum fluuium et cum omni robore regni sui eos inuadens, multos ex sis interfecit. Botond et Vrcun ac reliqui exercitum magis uolentes mori in bello, quam apropiatam sibi uictoriam amitterent, tunc hostibus pertinaciter insistent et in eodem bello quendam magnum ducem, uirum nominatissimum interficiunt, et alios grauiter uulneratos in fugam conuertunt, quorum spolia diripiunt, et exinde ad propria redeunt regna cum magna uictoria. Et cum Bothond et Vrcun in terram Pannonie leti reuerterentur, tunc Bothond longo labore belli fatigatus, miro modo infirmari cepit, ex luce migrauit et sepultus est prope fluuium Vereucea. Sed istud notum sit omnibus scire uolentibus, quod milites Hungarorum hec et alia huiusmodi bella usque ad tempora Tucsun ducis gesserunt.

LVII. DE CONSTITUCIONE REGNI.

Dux uero Zulta post reuersionem militum suorum fixit metas regni Hungarie ex parte Grecorum usque ad portam Wacil, et usque ad terram Racy. Ab occidente usque ad mare, ubi est Spaletina ciuitas, et ex parte Theotonicorum usque ad pontem Guncil, et in eisdem partibus dedit castrum construere Ruthenis, qui cum Almo duce awo suo in Pannoniam uenerant, et in eodem confinio ultra lutum Musun collocauit etiam Bissenos non paucos habitare pro defensione regni sui, ut ne aliquando in posterum furibundi Theotonici propter iniuriam sibi illatam, fines Hungarorum deuastare possent. Ex parte uero Boemorum fixit metas usque ad fluuium Moroa, sub tali condicione, ut dux eorum annuatim tributa persolueret duci Hungarie, et eodem modo ex parte Polonorum usque ad montem Turtur, sicut primo fecerat regni metam Borsu filius Bunger. Et dum dux Zulta et sui milites ita radicati essent unque ¹⁾ in Hungaria, tunc dux Zulta duxit filio Tocsun uxorem de terra Cumanorum, et ipso uiuente accepit iuramenta suorum nobilium, et filium suum Tocsun fecit ducem ac dominatorem super totum regnum Hungarie. Et ipse dux Zulta III° anno regni sui

---

1) *Unque*, in loc de *undique*.

fili¹⁾ de ergastulo corporis uiam uniuerse carnis egressus est. Thocsun uero dux cum omnibus primatibus Hungarie potenter et pacifice per omnes dies uite sue obtinuit omnia iura regni sui, et audita pietate ipsius²⁾, multi hospites confluebant ad eum ex diuersis nationibus. Nam de terra Bular uenerunt quidam nobilissimi domini cum magna multitudine³⁾ Hismahelitarum, quorum nomina fuerunt: Billa et Bocsu, quibus per diuersa loca Hungarorum condonauit terras, et insuper castrum, quod dicitur Pest, in perpetuum concessit. Bylla uero et frater eius Bocsu, a quorum progenie Ethey descendit, inuito consilio de populo secum ducto, duas partes ad seruicium predicti castri concesserunt, terciam uero partem suis posteris dimiserunt. Et eodem tempore de eadem regione uenit quidam nobilissimus miles nomine Heten, cui etiam dux terras et alias possessiones non modicas condonauit. Dux uero Thocsun genuit filium nomine Geysam, quintum duces Hungarie. Et in eodem tempore de terra Bissenorum uenit quidam miles de ducali progenie, cuius nomen fuit Thonuzoba⁴⁾ parter Vrcund, a quo descendit genus Thomoy, cui dux Thocsun dedit terram habitandi in partibus Kemey usque ad Tysciam, ubi nunc est portus Obad. Sed iste Thonuzoba uixit usque ad⁵⁾ tempora sancti regis Stephani nepotis ducis Tocsun. Et dum beatus rex Stephanus uerba uite predicaret et Hungaros baptizaret, tunc Thonuzoba in fide uanus noluit esse christianus, sed cum uxore uiuus⁶⁾ ad portum Obad est sepultus, ut ne baptizando ipse et uxor sua uiueret cum Christo in eternum, sed Vrcun filius suus christianus⁷⁾ factus, uiuit cum Christo in perpetuum.

---

1) *Filii*, correctură de aceeași mână; ordinea este *filiu sui*.

2) *Ipsius*, in orig. *ipsa* punctat, și de aceeași mână scris deasupra *ipsius*; înainte de *ipsius* e o rasură.

3) *Multitudine*, correctură de aceeași mână.

4) *Thonuzoba*, correctură de aceeași mână.

5) *Ad*, înaintea acestui cuvânt e o rasură.

6) *Viuus*, correctură de altă mână; orig. *uiuos*. Litera *o* e punctată, și deasupra scris un *v*.

7) *Christianus*, correctură de aceeași mână.

PROLOGUL ISTORIEI UNGURILOR

P. numit magistrul, fost cândva secretar al prea gloriosului rege al Ungariei, Bela, de fericită amintire, bunului său prietin, venerabilului N. mare iubitor de literatură, salutări și împlinirea cererii ce i-a făcut.

Când odinioară ne găseam împreună la școală, la studii, și citeam cu același entuziasm istoria troiană pe care eu îmbrățișându-o cu cea mai mare dragoste o rezumasem într'un singur volum și într'un stil propriu, după cărțile lui Dares Frigius¹⁾ și ale altor autori, după cum învățasem dela profesorii mei, mi-ai cerut ca, precum scrisesem istoria troiană și războaiele Grecilor, tot astfel să scriu pentru tine genealogia regilor Ungariei și a nobililor ei, cum cele șapte personajii principale cari se numesc hetumoger²⁾ au descălecat din țara scithică sau cum este țara scithică și cum s'a născut ducele Almus, sau de ce se chiamă Almus, întâiul duce al Ungariei, dela care și-au tras obârșia regii Ungurilor, sau câte țări și câți regi și-au subjugat, sau de ce poporul după ce a plecat din Scithia se numește pe graiul străinilor Unguri, iar pe limba lor proprie Moger. Și ți-am făgăduit că o voiu face; dar fiind împedat de alte treburi, era mai să uit atât de cererea ta cât și de promisiunea mea, dacă tu, prietenul meu, nu mi-ai fi atras luarea aminte printr'o scrisoare să mă achit de datorie. Gândindu-mă deci la tine, scumpul meu, deși sunt împedat de multe și felurite preocupări ale acestui veac istovitor, m'am apucat totuși să fac ceea ce mi-ai cerut și, după pilda diferiților istorici, sprijinit de ajutorul lui Dumnezeu, am

1) *Dares Frigii*. Dares, istoric din Phrygia, a scris o carte despre războiul troian, la care a luat parte. Există și astăzi în limba latină o istorie atribuită, pe nedrept, acestui Dares. Cf. Teuffel. *Geschichte der röm. Literatur* II. p. 1209.

2) *Hetumoger*. Este un cuvânt compus din *hetu*, hét, șapte și *moger*, magyar, adică Cei șapte Maghiari. Numărul de șapte este fatidic.

socotit că lucrul cel mai bun de făcut este să nu las să se dea uitării, pentru urmași până la cea din urmă generație; am găsit, prin urmare, de cuviință să scriu simplu și după adevăr, pentru ca cetitorii să poată vedea, cum s'au petrecut lucrurile. Căci dacă națiunea Ungariei, atât de vestită, ar fi să afle despre începuturile nașterii sale și despre toate faptele vitejești ale sale, ca prin vis, din poveștile închipuite ale oamenilor dela țară sau din născocirile cântăreților fără frâu la gură, lucrul ar fi tare neplăcut și cu totul ne la locul său. De aceea, este mai bine să se afle, în mod limpede, adevărul din examinarea sigură a documentelor scrise și din interpretarea clară a faptelor istorice. Ferice deci de Ungaria, căreia i-au fost hărăsite daruri felicitate. Căci poate să se bucure în toate zilele de darul scriitorului ei, fiindcă are acum începutul genealogiei regilor și a nobililor, în privința căror regi să aducem laudă și cinste regelui etern și maicei sale, sfintei Marii, din grația căruia regii Ungariei și nobilii să stăpânească țara cu sfârșit fericit, acum și în vecii vecilor. Amin.

I. DESPRE SCITHIA

Scithia este o țară foarte mare care se numește Dentumoger ¹⁾; spre răsărit hotarul ei se întinde de la partea de miază noapte până la marea Neagră, având însă în spate un fluviu ce se numește Thanais, cu bălți mari unde se găsesc samuri ²⁾, peste măsură de mulți, așa că din blănilor lor nu numai nobilii și oamenii de jos își fac îmbrăcăminte, dar chiar și văcarii, porcarii și ciobanii în acea țară își împodobesc cu ele veștmintele lor. Căci aci este o mare bogăție de aur și de argint și în fluviile din acea țară se găsesc pietre scumpe și mărgăritare. Iar în partea de răsărit, vecină cu Scithia, au locuit popoarele Gog și Magog ³⁾ pe cari le-a înconjurat Alexandru cel Mare. Țara scithică însă se întinde mult în lungime și lățime, iar oamenii cari locuiesc în ea se numesc în de obște, până în ziua de astăzi, Dentumoger și n'au fost niciodată subjugăți de vre-o putere a

1) *Dentumoger*. Este un cuvânt compus din *Dentu*, numele fluviului Don-Thanais, și *moger*, magyar. *Dentumoger* înseamnă Ungurii de Don.

2) *Zobolini*, în loc de zibellini, samur, o specie de jder, din blana cărora se făcea îmbrăcăminte.

3) *Gog* și *Magog*. Sunt personaje biblice, fiii lui Iaphet și nepoții lui Noe. Din seminția lor s'ar trage neamul unguresc. Incepând cu sf. Augustin, și în tot evul mediu, istoria popoarelor se făcea pe baza Bibliei.

vre-unei împărății. Căci Scithii sunt un popor destul de vechiu și puterea Scithiei este, cum am spus-o mai sus, în răsărit. Primul rege al Scithiei a fost Magog, fiul lui Japhet, și poporul acela s'a numit Moger, după regele Magog. Și din vița acestui rege se trage prea vestitul și prea puternicul rege Athila ¹⁾, care în anul 451 dela întruparea Domnului, pornind din țara Scithică cu o puternică oaste a veni în Pannonia și, după ce a gonit pe Romani, a pus stăpânire pe țară; și și-a ales un loc pentru reședința sa regală, lângă Dunăre, mai sus de Apele Calde ²⁾ și toate întăriturile antice, pe cari le-a găsit aci, a pus să le renoveze și de jur împrejur a tras un zid foarte puternic, ceea ce pe limba ungurească se numește acum Buduuar ³⁾, iar Theotonicii ⁴⁾ îi zic Ecilburgu ⁵⁾. Ce să mai spun? Să urmărim cursul istoriei. După un lung timp însă, din neamul aceluiași rege Magog s'a născut Ugek ⁶⁾, tatăl ducelui Almus ⁷⁾, din care își trag originea regii și ducii Ungariei, după cum se va arăta în cele următoare. Căci Scithii sunt, precum am spus-o, popoare foarte vechi, despre cari istoricii cari au descris faptele Romanilor, grăesc astfel: că națiunea scithică ar fi fost foarte înțeleaptă și foarte blândă care nu muncea pământul și la ei aproape nu existau crime. Ei nu aveau case făcute de meșteri, ci numai corturi pregătite din scoarță. Mâncau carne și pește și lapte și miere și aveau multe vite. Se îmbrăcau cu blănuri de samur și de alte animale sălbatice. Aveau aur și argint, precum și mărgăritare cari se găseau ca și pietrele în fluviile acelei țări. Nu râvneau la lucrurile altora, pentru că toți erau bogați, având animale multe și alimente îndeajuns. Căci nu erau oameni desfrânați, ci fiecare își avea o singură soție. Mai târziu însă acest popor, fiind hărțuit în războaie, a ajuns la atâta

---

1) *Athila*. Anonymus își scrie cronica după ce s'a acreditat tradiția hunică, adică a descendenței Ungurilor din Huni.

2) *Apele Calde*, *Aquae Calidae*, Hévizek, de lângă Buda-Veche, astăzi Császárszék și Lukácsfürdő.

3) *Buduuar*, Budavár, azi O-Buda, Buda-Veche. Numirea de Buda, după cronici, ar proveni dela Buda, fratele lui Attila, ucis de acesta la întoarcerea sa din expedițiunea din apus.

4) *Theotonicii*, este numirea dată Nemților în epoca lui Anonymus.

5) *Ecilburg*, este orașul lui Attila, numit de Germani Ecel sau Eczel. Ungurescul Attila-vára este o traducere a lui Ecilburg.

6) *Ugek*, pare a însemna sfânt, numire ce s'ar regăsi în egyház, biserică, adică casă sfântă, casa Domnului. Cfr. Pais Dezső, *Magyar Anonymus* p. 146.

7) *Almus*, ung. *Almus*. Alom înseamnă în limba maghiară somn și vis: de aci, tradiția despre visul mamei lui Almus.

sălbătăcie încât, spun unii istorici, fiind mânâți de cruzime, ar fi mâncat carne de om și ar fi băut sânge de om. Și eu cred că până și astăzi se poate cunoaște, după faptele lor, că au fost un popor viguros, pentru că nația aceasta scithică n'a fost subjugată de nici o împărăție. În adevăr, pe Darius, regele Perșilor, Scithii l-au pus pe fugă în mod rușinos și Darius a pierdut acolo optzeci de mii de oameni și astfel, de teamă grozavă, a fugit în Persia. De asemenea, Scithii au ucis pe Cyrus, regele Perșilor, împreună cu trei sute treizeci de mii de oameni. Și de așisderea, Scithii au alungat cu rușine chiar pe Alexandru cel Mare, fiul regelui Philipp și al reginei Olympiada, care subjugase prin lupte multe împărății. Căci poporul Scithilor era în stare să înfrângă ori ce oboseală și erau tare viteji în războiu. Ei n'ar fi avut nimic în lume, de care s'ar fi temut să nu-l piarză, când li s'ar fi făcut vr'o nedreptate. Iar când Scithii câștigau vr'o victorie, nu se gândeau să ia nimica din pradă, ca urmașii lor de astăzi, ci căutau să dobândească numai glorie. Și, în afară de Darius, de Cyrus și de Alexandru, nici un alt popor din lume n'a îndrăznit să calce în țara lor. Căci neamul scithic era plin de vigoare în lupte, călăreau pe cai iuți, purtau pe cap coifuri, și cu arcul și cu săgeata erau mai presus decât oricare altă nație din lume. Și că așa au fost ați putea-o cunoaște după urmașii lor. Iar țara scithică cu cât este mai departe de zona tropică, cu atâta este mai prolifică. Și măcar că ea este foarte extinsă, totuși nu e capabilă nici să hrănească nici să cuprinză mulțimea de popoare ce se sporesc acolo. De aceea, cele șapte personaje principale cari s'au numit hetumoger, ne mai putând suporta strâmtoarea locurilor, s'au gândit cu tot dinadinsul să le părăsească. Și astfel, cele șapte persoane principale, ținând sfat între ele, au hotărât să părăsească pământul natal spre a ocupa țări în cari să poată locui, după cum se va arăta în cele ce urmează.

II. NUMELE DE UNGUR

Rămâne acum să arătăm de ce poporul care a plecat din Scithia s'au numit Unguri. S'au numit Unguri după fortăreața Ungu¹⁾, fiindcă, după ce au subjugat pe Sclavi, cele șapte personaje de căpetenie, intrând în Pannonia, au zăbovit aci mai mult timp. De

---

1) *Ungu* și *Unguar*. Este castrul sau fortăreața de mai târziu Ungvár, de lângă fluviul Ung, din Cehoslovacia. Cuvântul este de origine slavă și se găsește în mai multe părți din fosta Ungarie. cf. *Moór Ungarische Flussnamen*, în *Ung.-lahrb.* VI p. 443.

aceea, toate popoarele cari trăiau în împrejurime au numit de Almus, fiul lui Ugek, duce de Hunguar și pe ostașii săi i-au numit Unguri. Ce mai vorba? Lăsând aceasta la o parte, să ne întoarcem la lucrarea ce ne-am propus și să urmărim cursul istoriei și, dacă va voi Dumnezeu, să terminăm opera începută.

III. DESPRE INTĂIUL DUCE ALMUS.

În anul 819, dela întruparea Domnului, Ugek, precum am spus mai sus, după un timp îndelungat, a ajuns cel mai vestit duce al Scithiei, din neamul lui Magog¹⁾. Pe când el se afla la Don și-a luat de soție pe fiica ducelui Eunedubelianus²⁾, cu numele Emesu. Cu aceasta a avut un fiu ce a fost supranumit Almus. Dar, numai dintr'o întâmplare dumnezeiască s'a numit Almus, fiindcă mamei sale, pe când se afla însărcinată, îi s'a arătat în vis o vedenie sfântă, sub chipul unui vultur care, venind la ea ar fi lăsat-o gravidă. Și îi s'a părut că din pânțele ei ar ieși un torent și din coapsele ei s'ar zămislă regi glorioși, dar cari nu s'ar înmulți în țara lor. Și, fiindcă vis în limba ungară se zice almu, și fiindcă nașterea a fost prevestită mai întâiu printr'un vis, de aceea el însuși s'a numit Almus. Ori, poate, de aceea s'a chemat Almus, adecă sfânt, pentru că din urmașii lui aveau să se nască regi și duci sfinți. Dar să lăsăm asta!

IV. DESPRE DUCELE ALMUS.

După ce însă ducele Almus s'a născut în lume, ducele Ugek și rudele sale au fost cuprinși de-o mare bucurie, și cu ei împreună, aproape toate căpeteniile Scithiei, fiindcă tatăl său Ugek era din neamul regelui Magog. Căci era Almus însuși frumos la față, dar negricios și având ochii negri și mari și era de statură înaltă și subțirel. Măinile le avea însă groase și degetele lungi; și era acest Almus cucernic, binevoitor, darnic, înțelept, bun ostaș, vesel, îndatoritor față de cei cari pe acea vreme erau soldați în regatul scithic. Iar când acest Almus a ajuns în vârstă matură, ca și când harul sfântului duh ar fi fost într'însul, deși păgân, a fost totuși mai puternic

---

1) *Magog*. Din numele de Magog s'ar deriva numele de moger, magyar.

2) *Eunedubelianus*, ung. Önedbelia, tatăl Emesci, soția lui Vgek și mama lui Almus.

și mai priceput decât toți ceilalți duci din Scithia. Și toate afacerile din regat se aduceau la îndeplinire, pe acea vreme, după sfatul și ajutorul său. Când însă Almus a ajuns în vârsta adolescenței, s'a însurat în aceeași țară cu fiica unui foarte vestit duce. Cu ea a avut un fiu, cu numele de Arpad, pe care l-a dus cu sine în Pannonia, după cum se va arăta în cele următoare.

V. DESPRE ALEGEREA DUCELUI ALMUS.

Astfel poporul unguresc, foarte viteaz și foarte puternic prin faptele sale de războiu, își trage obârșia, după cum am spus mai sus, din națiunea scithică care, pe graiul său propriu, se numește Dentumoger. Și țara aceea era mult prea plină de mulțimea de norod ce se sporea acolo, în cât nu ajungea, după cum am spus-o mai înainte, nici să-i hrănească, nici să-i cuprinză. Din această pricină atunci, cele șapte personaje de căpetenie, cari se numesc până în ziua de astăzi hetumoger, nemai răbdând strâmtoarea locului, după ce s'au sfătuit între ei, ca să părăsească pământul natal spre a ocupa, pentru sine, țări în cari să poată să locuiască, n'au mai conținut de a le căuta cu armele și prin războiu. Și au ales atunci să se îndrepte spre țara Panoniei, de care auziseră, din faimă, că ar fi țara regelui Athila, din a cărui vlăstar s'ar pogori ducele Almus, tatăl lui Arpad. Atunci cele șapte persoane de căpetenie, într'un important consiliu comun, au înțeles că nu pot să aducă la bun sfârșit opera începută, dacă nu-și vor alege peste ei un conducător și povățuitor. De aceea, din libera voință și din înțelegerea comună a celor șapte bărbați, și-au ales de conducător și povățuitor, pentru fiii fiilor lor, până la cea din urmă generație, pe Almus, fiul lui Ugek și pe cei ce s'ar pogori din urmașii lui, fiindcă ducele Almus, fiul lui Ugek și cei cari se pogorâseră din urmașii lui, erau mai distinși ca neam și mai puternici în războaie. Iar aceste șapte persoane de căpetenie erau bărbați nobili și vestiți în războiu, statornici în credință. Atunci, în deplină înțelegere, grăiră astfel ducelui Almus: «De azi înainte, te alegem peste noi de conducător și povățuitor, și, ori încotro te va fi mânat soarta, acolo te vom urma». Apoi susnumiții bărbați, după o datină păgână, vărsându-și propriul lor sânge într'un vas, ratificară jurământul pentru ducele Almus. Și măcar că au fost păgâni, își păstrară totuși până la moarte jurământul pe care îl făcură între ei, în felul următor:

VI. DESPRE JURĂMÂNTUL LOR.

Primul paragraf al jurământului a fost acesta: cât timp vor fi în viață, atât pentru ei cât și pentru urmașii lor, să le fie în totdeauna conducător unul din neamul ducelui Almus. Al doilea punct al jurământului a fost astfel :ca orice bun ar putea dobândi prin lucrarea lor comună, nimeni dintre ei să nu fie lipsit de el. Al treilea punct al jurământului a fost astfel: ca aceste personaje principale cari își aleseră pentru sine, din liberă voință, ca domn pe Almus, ei și fiii lor, preste tot, să nu fie nici odată lipsiți din consiliul ducelui și dela cinstea domniei. Al patrulea punct al jurământului a fost astfel: ca dacă cineva din urmașii lor ar deveni necredincios față de persoana ducală și ar provoca dușmănie între duce și neamurile sale, sângele celui vinovat să se verse, precum sângele lor s'a vărsat în jurământul pe care l-au făcut ducelui Almus. Al cincilea punct al jurământului a fost astfel: ca dacă cineva dintre urmașii ducelui Almus și a altor persoane principale ar fi voit să înfrângă statutele jurământului lor, să fie afurisit pentru vecie. Numele acestor șapte bărbați ¹⁾ au fost următoarele: Almus, tatăl lui Arpad, Eleud, tatăl lui Zobolsu, din care pogoară neamul lui Isaac, Cundu, tatăl lui Curzan, Ound, tatăl lui Ete, din care descinde neamul lui Calan și Colsoy, Totu, tatăl lui Lelu, Huba din care se trage neamul lui Zemera. Al șaptelea Tuhutum, tatăl lui Horca, ai cărui fii au fost Gyula și Zombor, din cari pogoară neamul lui Moglout, după cum se va spune mai jos. Ce să mai vorbim? Să urmăm drumul istoriei!

---

1) *Numele celor șapte bărbați*: a) Almus, tatăl lui Arpad. Numele lui Arpad se derivă, de unii, dela cuvântul *arpa*, orz și sufixul locativ d.

b) *Eleud* și *Eleudunec* ung. Előd. Nec din Eleudunec, este sufixa unguirească de dativ. Pais D., *op. cit.*, p. 113 crede a vedea, în Eleud, radicalul *ëlö*, înșinte, adică primul născut. — *Zobolsu*, ung. Szabolcs; există și județul Szabolcs lângă Tisa. — *Saac*, ung. Csák, familie vestită în evul mediu.

c) *Cundu*, Cundunec, ung. Kend; *Curzan*; exista și o fortăreață Curzan.

d) *Oundu* și *Oundunec*, ung. Ond, nume de persoană și de localitate; *Ete*, fiul lui Ound; *Calan*, ung. Kalán și *Colsoy*, ung. *Kölcsö*, nume de familie și de localități.

e) *Tosu* și *Thosun*, *Tosunec* ung. Tas. Exista și o fortăreață Thosu pe Someș; *Lelu*; ung. Lél; există și numele de localitate Lel.

f) *Huba*, ung. *Huba*. Exista și ca nume de localitate; *Zemera* ung. *Szemer*, există și ca nume de localitate.

g) *Tuhutum* ung. Tetény. Pais D. *op. cit.*, p. 144 crede cuvântul de origine turcească; *Horca*, ung. Horka; *Gyula* și *Gyla*, ung. Gyulu; *Zombor*, ung. Zombor; *Mogolout*, ung. Maglód.

VII. DESPRE PLECAREA LOR.

În anul 884 dela întruparea Domnului, precum stă scris în cronicile anuale, cele șapte personagii principale, cari se numesc hetumoger, au plecat din pământul scitic, spre apus; între ei era ducele Almus, fiul lui Ugek, din neamul regelui Magog, bărbat de bună amintire, domnul și povățuitorul lor, împreună cu soția sa și cu fiul său Arpad și doi fii ai unchiului său Hulec¹⁾, aume Zuard și Cadusa și de asemenea, din aceeași regiune au plecat o nenumărată mulțime de popoare aliate. Venind însă mai multe zile prin locuri deșerte au trecut în înot peste fluviul Etyl²⁾, șezând, după obiceiul păgânesc pe burdufuri, și n'au dat de urma nici unei cetăți sau locuințe omenești. Și n'au mâncat rodul muncii oamenilor, după cum era obiceiul lor, ci s'au hrănit cu vânat și pește până ce au ajuns în Rusia, care se chiamă Susudal³⁾. Și tinerii lor erau la vânat aproape în fiecare zi. De aceea, din ziua de atunci și până în prezent, Ungurii sunt mai buni vânători decât celelalte popoare. Și astfel Almus, venind cu toți ai săi, intrară în țara Rusiei care se chiamă Susudal.

VIII. DESPRE RUTENIA.

După ce au ajuns în părțile Ruteniei, au trecut spre cetatea Kiev⁴⁾, fără nici o rezistență, și, pe când treceau pe lângă cetatea Kiev, plutind cu plutele peste fluviul Dnipru⁵⁾, au voit să-și subjuge împărăția Rutenilor. Atunci ducii Rutenilor⁶⁾, înțelegând aceasta, s'au temut grozav, fiindcă auziseră că ducele Almus, fiul lui Ugek ar fi din neamul regelui Athila, căruia strămoșii lor îi plăteau, pe fiecare an, tribut. Cu toate acestea, ducele de Kiev, convocând pe toți fruntașii săi, după ce s'au sfătuit între ei, s'a ales să pornească luptă împotriva ducelui Almus, și au hotărât că e mai bine să moară în războiu decât să-și părăsească domniile proprii și să fie subjugăți, fără voia lor, de ducele Almus. Și numai decât, ducele de Kiev, trimi-

1) *Hulec*, ung. *Hülek*. Pais D. *op. cit.*, p. 120 crede a regăsi, în Ülek, turcescul Ilik, Ilig, Ilk, principe; *Zuard*, ung. Szovárd și *Cadusa*, ung. Kadocsa.

2) *Etyl*, ung. Etil, în limba turcă însemnează fluviu. Volga poartă numele de Etil. De aci Etel köz, între fluvii. Cf. Pais D. *op. cit.* 114.

3) *Susudal*. Oraș și regiune în Rusia, înglobat, mai târziu, în principatul Moscovei.

4) *Kyeu*, cetatea Kiev.

5) *Deneper*, fluviul Dnipru.

6) *Ruteni*, sunt Rușii; Rutenia sau Ruscia.

țând delegați, au chemat în ajutor pe cei șapte duci ai Cumanilor, prietenii lor cei mai credincioși. Atunci cei șapte duci cumani ¹⁾, a căror nume erau Ed, Edumen, Etu, Bunge, Ousad, tatăl lui Ursuur, Boyta, Ketel, tatăl lui Oluptulma, strângându-și o mulțime nu mică de călăreți, au venit în grabă mare, din prietenie pentru ducele din Kiev, împotriva ducelui Almus. Și ducele din Kiev, cu armata sa, le-a ieșit în cale și cu ajutorul Cumanilor, încep să vină cu mulțimea înarmată în contra ducelui Almus. Dar, ducele Almus, în ajutorul căruia era sfântul duh, încingându-și armele, după ce și-a orânduit linia de bătaie, suindu-se pe calul său, a început să alerge încoace și încolo, încurajându-și soldații și, pornind atacul, s'a oprit înaintea tuturor alor săi și le-a zis: «O Scithilor, tovarășii mei de arme, bărbați prea viteji, aduceți-vă aminte de începutul călătoriei voastre, când ați zis că pământul pe care îl veți putea să-l locuiți, îl veți câștiga prin arme și războiu. Deci nu vă turburați de mulțimea Ruthenilor și a Cumanilor, cari se aseamănă cu câinii noștri. Căci, câinii îndată ce aud vorbele stăpânilor lor, nu sunt oare cuprinși de spaimă? Fiindcă virtutea nu stă în mulțimea de popor, ci în curajul din inimă. Nu știți oare voi că un singur leu pune pe fugă mai mulți cerbi, după cum spune un înțelept? Dar, lăsând la o parte acestea, vă voi spune: Cine a putut să reziste soldaților din Scithia? N'au pus oare pe fugă Scithii pe Darius, regele Perșilor și astfel cu teamă și grozav de rușinat a fugit în Presia și a perdut aci optzeci de mii de oameni? Au nu Scithii au omorât pe Cyrus, regele Perșilor, împreună cu trei sute treizeci de mii de soldați? Au nu ei au pus pe fugă în mod rușinos pe Alexandru cel Mare, fiul regelui Philipp și al reginei Olimpiada, și care prin lupte își subjugase multe împărății? De aceea, să luptăm cu îndârjire și cu vitejie împotriva acelor cari se aseamănă cu câinii noștri, și să ne temem de mulțimea lor ca de mulțimea de muște». Auzind acestea soldații ducelui

---

1) *Cei șapte duci ai Cumanilor* a) *Ed*, Edunec (formă de dativ), ung. *Ed*.

b) *Edum*, Edumen, Edumenec, ung. *Edömen*.

c) *Etu* ung. *Et*.

d) *Bunge*, ung. *Böngér*.

e) *Ousad*, Ousadunec, ung. *Ocsád*, există și localități cu același nume, *Ursuur*, ung. *Örsúr*. Cuvântul ar fi de origine turcească și se face apropiere între el și numele de Orșova cf. Pais D. *op. cit.*, p. 132.

f) *Boyta*, ung. *Vajta*. Era și o fortăreață *Vajta* în dreptul Dunării.

g) *Ketel*, numele ar fi de origine turcească; *Oluptulma* ung. *Alaptolma*.

Almus, s'au îmbărbătat mult. Și numai decât au făcut să răsunе trompetele de războiu din toate părțile și armatele vrășmașe s'au apropiat și au început să lupte voinicește între ele. Și foarte mulți Rutheni și Cumanii erau omorâți, iar, numiții duci ai Ruthenilor și ai Cumanilor, văzând că ai lor dau înapoi din luptă, au luat-o la fugă și grăbindu-se să-și scape viața, au intrat în cetatea Kiev. Ducele Almus și soldații săi, urmărind pe Rutheni și pe Cumanii până în cetatea Kiev, capetele tunse ale Cumanilor soldații ducelui Almus le loveau ca pe niște dovleci necopți. Iar ducii Ruthenilor și ai Cumanilor, intrând în cetate și văzând îndrăsneala Scithilor, rămaseră ca muți.

IX. DESPRE PACEA DINTRE DUCE ȘI RUTHENI.

Iar ducele Almus și ostașii săi, după câștigarea victoriei, și-au subjugat țara Ruthenilor și luându-le averile, în a doua săptămână începură să atace cetatea Kiev. Și când au apucat să pună scări pe ziduri, văzând ducii Ruthenilor și ai Cumanilor îndrăsneala Scithilor, s'au speriat grozav. Și după ce au înțeles că n'ar fi în stare să li se împotrivescă, ducele din Kiev și ceilalți duci ai Ruthenilor precum și ai Cumanilor cari se găseau acolo, au trimis soli și au rugat pe ducele Almus și pe fruntașii acestuia să încheie pace cu ei. Iar când veniră solii la ducele Almus și l-au rugat ca stăpânii lor să nu fie goniți din așezămintele lor, ducele Almus, după ce a ținut sfat cu ai săi, a trimis înapoi pe solii Ruthenilor, spunându-le ca ducii și căpeteniile lor să-i dea ca obstatici fiii, să plătească un tribut anual de zece mii de mărci și pe deasupra alimente, îmbrăcăminte și alte lucruri necesare. Iar ducii Ruthenilor, deși nu de bună voie, au încuviințat toate acestea ducelui Arpad. Dar l-au rugat pe ducele Almus ca părăsind Galiția ¹⁾ să descalece dincolo de pădurea Hovos ²⁾, spre apus, în Pannonia ³⁾, care fusese mai înainte țara regelui Athila. Și le laudau pământul Pannoniei ca fiind extraordinar de bun. Căci spuneau că acolo curg cele mai renumite izvoare de ape, Dunărea și Tisa ⁴⁾ și alte prea vestite ape, pline cu pește bun.

---

1) *Galiția*. Pe timpul când scria Anonymus exista un mare principat la Halici. Galicia este același cuvânt cu Halicia.

2) *Hovos*, ung. *Havas*, sunt munții dintre Galiția și Maramureș.

3) *Pannonia*. Subt numirea de Pannonia avem să înțelegem Ungaria întreagă, nu numai Pannonia din timpul Romanilor.

4) *Tyscia*, Tisa.

Că această țară o locuiesc Slavii ¹⁾, Bulgarii ²⁾ și Blachii ³⁾ adevărații păstori ai Romanilor. Fiindcă, după moartea regelui Athila, pământului Pannoniei Romanii îi ziceau că este pășune, fiindcă turmele lor pășteau în țara Pannoniei. Și cu drept cuvânt se spunea că pământul Pannoniei ar fi pășunile Romanilor, fiindcă și acum Romanii pasce pe moștile Ungariei. Dar să lăsăm aceasta!

X. DESPRE CEI ȘAPTE DUCI AI CUMANILOR.

Iar ducele Almus și frunțașii săi, după înțelegerea luată între ei, încuviințară cererea ducilor Ruthenilor și încheiară cu ei pace. Atunci ducii Ruthenilor și anume cel din Kiev și Sudal, pentruca să nu fie alungați din așezămintele lor, și-au dat ducelui Almus copiii ca obstatici și împreună cu ei îi trimiseră și o mie de cai înșălați și cu frâne, împodobiți după datina ruteană și o sută de copii cumani și patru zeci de cămile spre a duce bagajele, blăni de ermelin și de viezuri fără număr și alte multe daruri nenumărate. Atunci mai sus numiții duci ai Cumanilor și anume Ed, Edumen, Etu, Bungur, tatăl lui Borsu ⁴⁾, Ousad, tatăl lui Ursuur, Boyta, din care se trage familia Brucsa ⁵⁾, Kekel, tatăl lui Oluptulma, văzând bunătața ducelui Almus, manifestată față de Rutheni, s'au aruncat la picioarele lui, de bună voie, și s'au supus ducelui Almus zicându-i: «De azi încolo, te alegem domn și povățuitor al nostru până la ultima generație. Și ori unde te va fi mânat soarta, acolo te vom urma». Și ceea

1) Slavii, Slavii.

2) Bulgarii, Bulgarii, despre cari se crede că au fost și în Ardeal și între Dunăre și Tisa.

3) *Blachii ac pastores Romanorum*. Ac nu este conjuncția copulativă, ci explicativă și însemnează Blachii adevărații păstori ai Romanilor.

După Pais *op. cit.*, p. 129 nu este cu neputință ca în timpul cuceririi țării să fi trăit într'adevăr în fosta *Pannonie romană* sau în ținutul de dincolo de Dunăre, în regiunea Murei și a Rabei de sus oarecare populație de păstori *valachi* care vorbea într'o limbă romană, adevărată de origine latină.

Că aci ac nu este copulativ rezultă și din alte expresii ale Anonimului: *Slavi et Bulgari* c. 11, ceea ce însemnează Slavii bulgarici. *Slavi et Boemi* c. 35, 36, 37, ceea ce însemnează Slavii bohemici, *Slavorum et Pannoniorum gentes* c. 50, ceea ce însemnează Slavii din Pannonia sau Slavii panonici. Aceasta se vede și din expresia: *tres kenezes Bulgarorum* 44, ceea ce nu poate însemna decât kenezii ai Slavilor bulgariei. Cf. Moór, *Ungarische Flussnamen*, în *Ung. Jahrb.* VI, p. 436. Vezi Gherghel *Pascua Romanorum*, în *Revista Archivelor* II, 3 p. 383.

4) *Borsu* ung. Bors, numele dela care derivă Borsod și Borsova.

5) *Brucsa*, ung. Baracska, constatat și ca nume de localitate.

ce au spus ducelui Almus cu cuvântul, au întărit-o, după obiceiul păgânesc, prin credința jurământului. Și, în acelaș chip, ducele Almus și fruntașii săi s'au legat prin jurământ de credință. Apoi cei șapte duci ai Cumanilor, împreună cu soțiile și fiii lor, de asemenea cu o mare gloată, au hotărît să vină în Pannonia ¹⁾. De așigderea chiar mulți dintre Rutheni, alăturându-se de ducele Almus, veniră cu el în Pannonia, urmașii cărora până în ziua de astăzi locuiesc în diferite locuri din Ungaria.

XI. DESPRE CETĂȚILE LODOMER ȘI GALICIA.

Atunci ducele Almus și celelalte personaje principale, cari se numesc hetumoger și, deasemenea, și ducii Cumanilor, împreună cu rudele și familiile și slugile lor, au plecat din Kiev și sub călăuzirea Ruthenilor din Kiev au venit până la cetatea Lodomer ²⁾. Ducele din Lodomer însă și fruntașii săi au ieșit întru întâmpinarea ducelui Almus până la fruntariile împărăției sale, cu diferite daruri prețioase și i-au deschis de bună voie cetatea Lodomeria. Iar ducele Almus, împreună cu toți ai săi, au rămas în acest loc, timp de trei săptămâni. În a treia săptămână însă ducele din Lodomer i-a dat ducelui Almus ca obstatice pe cei doi fii ai săi, împreună cu toți fiii nobililor. Și, pe deasupra, două mii de mărci de argint și o sută de mărci de aur topit cu nenumărate blănuri și mantale și trei sute de cai cu șei și frâne și douăzeci și cinci de cămile și o mie de boi pentru transportul bagajelor și alte daruri nenumărate a prezentat atât ducelui cât și fruntașilor săi. Și în a patra săptămână ducele Almus, împreună cu ai săi, au sosit în Galiția și aci și-a ales loc de odihnă pentru sine și pentru ai săi. Auzind despre aceasta ducele Galiției, i-a ieșit întru întâmpinare ducelui Almus cu toți ai săi, cu picioarele goale, și i-au prezentat diferite daruri pentru folosul ducelui Almus și, cu poarta cetății Galiției deschisă, l-a primit în ospitalitate ca pe propriul său domn și i-a dat ca obstatic pe unicul său fiu împreună cu ceilalți fii ai fruntașilor regatului său și i-a dăruit pe deasupra zece cai de sânge arab, foarte buni, și trei sute de cai înșalați și cu frâne și trei mii de mărci de argint și două sute de mărci de aur și hașne scumpe atât pentru duce cât și pentru

---

1) *Pannonia*. E de observat că Ungurii în drumul lor spre Ungaria au târât după sine și alte populații nemaghiare.

2) *Lodomer*. Este principatul lui Wladimir, din regiunea Wolhyniei.

toți frunțașii săi. Și după ce s'a folosit ducele Almus de locul din Galiția o lună întreagă pentru odihnă, ducele din Galiția și ceilalți tovarăși ai săi, ai căror fii fuseseră dați ca obstatici, începură astfel să se roage de Almus și de nobilii săi, ca să se scoboare peste Hoswos spre apus în Pannonia. Căci le spunea că țara aceea este foarte bună, că acolo curg cele mai vestite râuri, ale căror nume, după cum am spus mai sus, sunt: Dunărea, Tisa, Wagul, Mureșul, Crișul, Timișul și altele, țară care la început a fost țara regelui Athila. Și murind acela a ocupat principii Romani Pannonia până la Dunăre, unde și-au așezat pastorii lor¹⁾. Țara însă care este situată între Dunăre și Tisa a ocupat-o pe seama sa Kean²⁾, marele duce al Bulgariei, strămoșul ducelui Salan³⁾, până la fruntariile Ruthenilor și Polonilor și a pus să locuiască aci Slavii și Bulgarii. Țara însă care este între Tisa și pădurea Igfon⁴⁾ ce este situată în spre Ardeal, dela fluviul Mureș până la fluviul Someș⁵⁾ a ocupat-o pentru sine ducele Morout⁶⁾, al cărui nepot a fost numit de Unguri Menumorout⁷⁾, pentru că avea mai multe soții și teritoriul acesta îl locuiau niște neamuri ce se numesc Cozar⁸⁾. Teritoriul însă care se întinde dela fluviul Mureș până la fortăreața Urschia⁹⁾ l-a ocupat un oarecare duce cu numele Glad¹⁰⁾, care a ieșit cu ajutorul Cumanilor din fortăreața Vidin¹¹⁾, și din ai cărui urmași s'a născut Ohtum¹²⁾, pe care mai târziu, după un lung timp, în vremea regelui Ștefan cel

---

1) *Au așezat pastorii lor.* După Anonymus, după retragerea Hunilor, s'ar fi făcut în Pannonia noui înjghebări romane.

2) *Keanus, marele duce al Bulgarlor.* Kean sau Kahan este un nume generic, nu un nume de persoană, și însemnează duce sau principe.

3) *Salan, dux Salanus,* se pune în legătură cu vestita localitate Salankemen, dintre Dunăre și Sava.

4) *Igfon.* Este o pădure *que iacet ad Erdeuelu.* După Pais D. *op. cit.*, p. 120 în cuvântul de Igfon am avea în prima parte igr, sfânt și în a doua fen sau fan, pădure, tufiș. Igfon ar însemna deci pădurea sfântă. Numele de Ardeal, se știe astăzi precis, e format din *erdő*, pădure și *elu*, dincolo, însemnând țara dincolo de pădure, Ultrasilvania sau, mai târziu, Transilvania.

5) *Zomus, Someș.*

6) *Morout,* după filologiei unguri cuvântul ar deriva din Moravia, Morva.

7) *Monumorout* ung. Mén-Marót.

8) *Cozar.* Cazarii au venit, probabil, deodată cu Ungurii, formând un trib aparte.

9) *Urschia,* Orșova, după unii scriitori unguri, ar fi un cuvânt de origine turcească, după alții de origine slavă.

10) *Glad,* un principe, ai cărui soldați erau Cumani, Bulgari și Români.

11) *Bundyn,* cetatea Vidin din Bulgaria.

12) *Ohtum, ung. Ajtony,* nume, după istoricii unguri, de origine turcească.

Sfânt, l-a omorât, în fortăreața sa de lângă Mureș, Sunad ¹⁾, fiul lui Dobuca ²⁾, nepotul regelui, fiindcă i-a fost în toate adversar numitului rege și căruia numitul rege pentru bunul său serviciu, i-a dăruit o soție și fortăreața Ohtum cu toate apartenențele sale. Căci așa este obiceiul domnitorilor celor buni de a răsplăti pe credincioși. Această fortăreață se numește acum Sunad. Dar ce să mai vorbesc?

XII. CUM AU INTRAT IN PANNONIA.

Iar ducele Almus și fruntașii săi, mulțumiți de sfatul Ruthenilor, au încheiat cu ei cea mai statornică pace. Căci ducii Ruthenilor, spre a nu fi alungați din locașurile lor, și-au dat fiii, după cum am spus, ca obstatici, împreună cu daruri fără număr. Atunci ducele Galiției a pus două mii de arcași și trei mii de țărani cari să meargă înaintea lor și să le deschidă drumul prin pădurea Hovos până la hotarul Hung. Și a încărcat toate vitele lor cu alimente și cu cele trebuincioase și le-a mai dăruit nenumărate animale pentru hrană. Apoi cele șapte persoane principale cari se numesc hetumoger, al căror nume l-am spus mai sus, împreună cu rudele, slugile și slujnicile lor, după sfatul și cu ajutorul Ruthenilor, au plecat din Galiția spre țara Pannoniei. Și venind astfel prin pădurea Hovos au descălecat în părțile Hungului, și, după ce au ajuns acolo, locul pe care l-au ocupat întâiu l-au numit Muncaci ³⁾, fiindcă au ajuns cu cea mai mare muncă în țara pe care au dorit-o. Apoi, spre a se recrea, au rămas aci unsprezece zile și le-a plăcut țara nespuse de mult. Iar Sclavii, locuitorii țării, aflând de sosirea lor, s'au înfricoșat grozav și s'au supus de bună voie ducelui Almus, pentru că auziseră că ducele Almus se pogoară din neamul regelui Athila și deși fuseseră ei oamenii ducelui Salanus, totuși de teamă serviră cu cinste ducelui Almus toate cele necesare pentru hrană, oferindu-i-le ca și stăpânului lor. Și așa de mare spaimă și groază cuprinse pe locuitori că molcomeau pe duce și pe nobili, ca și robii pe proprii lor domni. Și începură să le laude fertilitatea acelei țări și să le povestească în ce chip, după moartea regelui Athila, marele duce Kean, strămoșul ducelui Salanus, plecând din Bulgaria, cu sprijinul și sfatul împă-

1) *Sunad*, ung. Csanád; vechiul oraș Morisena s'ar fi numit Cenad.

2) *Dobuca*, ung. Doboka. Numele său îl poartă județul Doboka.

3) *Muncas*, ung. Munkács. Cuvântul se pune în legătură cu vechiul slav muncă, ung. munka, rom. muncă.

ratului Grecilor ¹⁾, ocupase acea țară. Și, de asemenea, cum chiar ei, Sclavii, au fost aduși din țara Bulgariei până la hotarul Ruthenilor și cum de prezent Salanus, ducele lor, îi conduce pe ei și pe ai lor și câtă putere nu are el asupra vecinilor săi.

XIII. DESPRE CASTRUL HUNG.

Atunci ducele Almus și nobilii săi auzind acestea se bucurară peste măsură de mult și veniră călări la fortăreața Hung ca să o ocupe. Și, pe când își așezau tabăra lângă ziduri, comitele acelei fortărețe, cu numele Loborcy ²⁾, ceea ce pe limba lor însemna duca ³⁾ luând-o la fugă s'a dus grăbit spre fortăreața Zemlun ⁴⁾. Dar soldații ducelui urmărindu-l l-au prins lângă un fluviu și l-au spânzurat cu un streang în locul acela. Și, din ziua aceea, fluviul l-au numit cu numele celui Loborcy. Apoi ducele Almus, împreună cu ai său, intrând în fortăreața Hung au sacrificat pentru zeii nemuritori victime mari și timp de patru zile au petrecut în ospețe, iar în ziua a patra ținând sfat și primind jurământul tuturor alor săi, ducele Almus, fiind încă în vieață, a numit pe fiul său Arpad ca duce și povățuitor. Și a fost numit Arpad ducele Ungariei, și după Hungu, toți soldații săi s'au numit Hunguari, după limba străinilor și numirea aceasta dăinuiește în toată lumea până în prezent.

XIV. DESPRE DUCELE ARPAD.

În anul 903 de la întruparea Domnului, ducele Arpad, trimițându-și oștirile, a ocupat tot pământul dintre Tisa și Budrug ⁵⁾, până la Ugosa ⁶⁾, împreună cu toți locuitorii săi și a asediat fortă-

---

1) *Împăratul Grecilor*. Bulgarii, Slavii și, de sigur, și Romanii din partea locului erau dependenți, cel puțin, în cele religioase, de împăratul din Constantinopol.

2) *Loborcy*, ung. *Labore*, un fluviu în regiunea Ungului. Cuvântul e de origine slavă cf. *Moór*, *op. cit.*, 442.

3) *Duca*. Acest cuvânt este întrebuințat și ca nume propriu și ca nume apelativ, cu sensul de duce, voivod. Cum însă Anonymus ne spune că vorba se găsește în graiul localnicilor, pare evident că acești localnici erau Români.

4) *Zemlun*, ung. *Zemplén*, vestită fortăreață. După Pais D. *op. cit.*, p. 149, ar fi vorba de un vechiu cuvânt bulgar, care ar însemna cetate de pământ *Zemplén-vár*.

5) *Budrug*, ung. *Bodrog*, un afluent al Tisei.

6) *Ugosa*, ung. *Ugocsa*, o localitate lângă Tisa.

reața Borsoa¹⁾ și, după lupte, a cuprins-o a treia zi, i-a dărâmat zidurile și soldații ducelui Salanus pe cari i-a găsit aci a poruncit să fie duși, legați în lanțuri, în fortăreața Hung. Și după ce au stat aci mai multe zile, ducele și ai săi, văzând rodnicia pământului și bogăția în tot felul de animale și mulțimea de pești din fluviile Tisa și Budrug, le-a plăcut țara ducelui Arpad și alor săi mai mult decât se poate spune. Iar, în urmă, după ce ducele Salanus a aflat dela oamenii săi, scăpați cu fuga, despre toate câte s'au întâmplat, n'a mai îndrăznit să-și ridice mâna, ci trimițând soli, după datina bulgărească, cum este obiceiul lor, a început să amenințe și a salutat, oarecum în batjocură, pe Arpadiu, ducele Hungariei, și pe ai săi i-a numit în răs Hunguari și a început să se mire în tot chipul, cine sunt și de unde au venit ei cari au îndrăznit să facă astfel de fapte. Și le-a pretins să-și îndrepte purtările lor cele urâte și nu care cumva să cuteze să treacă peste fluviul Budrug, pentru ca nu cumva, venind el cu ajutorul Grecilor și al Bulgarilor, să le ceară socoteală de fapta lor cea urâtă și să nu lase pe nimenea care, întorcându-se acasă, să vestească bucuria scăpării sale. Iar solii ducelui Salanus, venind la fortăreața Zemlin și trecând peste fluviul Budrug, au ajuns a doua zi la ducele Arpad. În a treia zi însă salutară pe ducele Arpad cu cuvintele domnului lor și raportară ducelui Arpad ordinul. Ducele Arpad însă, auzind solia îngâmfatului duce Salanus, i-a răspuns nu cu mândrie, ci umilit spunându-i: «Cu toate că strămoșul meu, prea puternicul rege Athila, a stăpânit țara care este așezată între Dunăre și Tisa, până la frontiera Bulgarilor și pe care el o deține: totuși eu nu de teamă de Greci sau de Bulgari, că n'aș fi în stare să le rezist, ci pentru considerațiunea ducelui vostru Salanus, cer din dreptul meu o părticică pentru vitele mele și anume pământul până la fluviul Souiou²⁾ și pe deasupra cer chiar dela ducele vostru să-mi trimeată din bunătatea lui două ulcioare pline cu apă de Dunăre și un braț de iarbă din câmpia nisipoasă dela Olpar³⁾, pentru ca să pot face proba dacă iarba din prundișul Olpar este mai bună decât iarba din Scithia, adecă din Dentumoger și dacă apa de Dunăre este mai bună decât apa din Thanais». Și dându-le delegația, i-a încărcat cu diferite daruri și, după ce le-a câștigat bună-

---

1) *Borsoa*, ung. Borsova, cetate la confluența râului Borsova cu Tisa. Cuvântul este de origine slavă, cf. Moór, *op. cit.*, p. 443.

2) *Souiou*, ung. Sajó, un fluviu. Etimologia cuvântului ar fi só, sare și jo, apă.

3) *Olpar*, ung. Alpár, localitate în dreapta Tisei.

voința, le-a spus să se întoarcă în patrie. Apoi ducele Arpad, după ce a ținut sfat, a trimis de asemenea solii săi la ducele Salanus și i-a trimis doisprezece cai albi, și douăsprezece cămile și doisprezece băeți cumani, și ducesei douăsprezece fete ruthene foarte cuminți și douăsprezece blăni de ermelin și douăsprezece blăni de samur și douăsprezece mantale aurite. Și în solia aceea au fost trimiși dintre persoanele cele mai nobile: Oundu, tatăl lui Ethe și al doilea Ketel, tatăl lui Oluptulma. Al treilea a trimis pe un oarecare oștean neobosit, cu numele Tursol¹⁾, ca spion, care să observe calitatea pământului și, întorcându-se mai repede, să raporteze domnului său, ducelui Arpad.

XV. DESPRE FORTĂREAȚA CAMARUM.

Iar trimișii ducelui Arpad, Oundu, tatăl lui Ethe și Ketel, tatăl lui Oluptulma și Turzol ostaș cuman, a cărui viță s'a stins cu el, ajungând la fluviul Budrug, l-au trecut în înot, în locul unde un mic râu, curgând din Saturholmu²⁾, se varsă în Budrug. Și după ce au trecut astfel peste fluviul Budrug, pe când trecea oarecum veseli peste amintitul râu mic, din cauza inundației de atunci a apelor, Ketel, împiedicându-i-se calul, s'a scufundat în apă și abia a fost scăpat dela moarte cu ajutorul tovarășilor săi. Atunci acel râu tovarășit lui Ketel l-au numit în batjocură râul lui Ketel. Și, în urmă, ducele Arpad, din bunătatea sa, a dăruit aceluiași Ketel întregul teritoriu, cu locuitorii săi, dela Saturholmu până la fluviul Tulsuo³⁾. Și, nu numai acestea, ci i-a dăruit și altele mai mari decât acestea, fiindcă ducele Arpad, după ce a cucerit toată Pannonia, i-a dat aceluiași Ketel, pentru serviciile sale devotate, un teren mare lângă Dunăre, unde se varsă fluviul Wag. Aci în urmă, Oluptulma, fiul lui Ketel, a construit o fortăreață care a primit numele de Camarum⁴⁾. Pentru serviciul acestei fortărețe i-a dăruit două părți din poporul adus cu sine, cât și din cel câștigat de duce. Aci chiar, după un lung timp, au fost înmormântați, după obiceiul păgănesc, însuși Ketel și fiul său Tulma. Iar pământul acela care acum se chiamă

---

1) *Tursol*, ung. Tarczal, miles cumanus. Există și muntele Turzol lângă Bodrog.

2) *Saturholmu*, ung. Sátorhalom, localitate lângă Bodrog.

3) *Tulsuo*, ung. Tolcsva, un pârâu.

4) *Camarum*, ung. Komárom, lângă Dunăre și Vaag; în apropiere se afla proprietatea lui Ketel.

Ketelpotaca ¹⁾ urmașii lui l-au stăpânit până în timpul regelui Andrei, fiul lui Ladislau cel Pleșuv ²⁾. Regele Andrei însă a luat prin schimb, dela urmașii lui Ketel acel loc, din două motive: întâiu, fiindcă îi era necesar pentru vânătorile regale și, al doilea, fiindcă îi plăcea ca acea localitate să o locuiască soția sa, de oarece ea era mai aproape de pământul natal, fiind fiica regelui Ruthenilor și se temea de sosirea împăratului Theutonilor, ca să nu intre în Ungaria spre a răsbuna sângele regelui Petru ³⁾, după cum se va spune în cele următoare.

XVI. DESPRE MUNTELE TURZOL.

Atunci Ound și Ketel, și deașisderea Turzol, străbătând pădurea și mergând călări pe lângă Budrug, ca și când ar fi voit să facă o bravură, alergară pe caii lor cei iuți și se urcară pe vârful unui munte cam înalt. Turzol, soldat neobosit, întrecându-i, a urcat el cel dintâiu dintre toți în vârful muntelui. Apoi cei trei domni, privind din vârful muntelui pământul în toate părțile, pe cât e în stare să cuprindă ochiul omului, au găsit țara nespus de frumoasă și în acel loc, după un obicei păgânesc, ucizând cel mai gras cal, făcură un mare aldămaș ⁴⁾. Turzol, luându-și rămas bun dela tovarăși, cum era om îndrăzneț și încrezut în arme, s'a întors cu soldații săi la ducele Arpad, pentru ca să-i anunțe utilitatea acelei țări. Ceea ce s'a și făcut întocmai. Ound și Ketel însă, alergând călări în fuga mare și plecând de pe muntele Turzol, în ziua a treia au dat de ducele Salanus, în fortăreața Olpar, de lângă Tisa. Salutându-l din partea lui Arpad, a doua zi au intrat în curtea lui și i-au prezentat darurile pe cari le aduseseră cu sine și-i raportară solia din partea ducelui Arpad. Ducele Salanus, văzând darurile și ascultând pe soli, atât ai săi cât și ai acestora, s'a bucurat mai mult ca de obicei și a primit cu bunăvoință pe trimișii ducelui Arpad, dăruindu-i cu diferite daruri. Și, pe deasupra, a admis cererile lui Arpad. Iar în ziua a zecea Ound și Ketel, luându-și rămas bun dela

---

1) *Ketelpotaca*, ung. *Ketelpatak*, Valea lui Ketel, în regiunea Bodrogului.

2) *Calvus Ladizlaus*, *Ladislau cel Pleșuv*.

3) *Sângele regelui Petru*. Rezultă din acest pasagiu, că Anonymus și-a scris cronica sa numai până la regele Petru, urmașul lui Ștefan cel Sfânt, dar chiar până în timpul lui Andrei I, (1047—1059).

4) *Aldamas*, vorbă curat ungurească, primită și în graiul Românilor din Ardeal. Cuvântul este format din radicalul *aldani*, a blagoslovi, a consfinți.

ducele Salanus, se pregătesc să se întoarcă acasă. Prin ei ducele Salanus i-a trimis ducelui Arpad, pe lângă diferite daruri, două ulcioare pline cu apă de Dunăre și un braț de iarbă din cea mai bună din prundișul Olpar, luându-l oarecum în bătae de joc. Și pe deasupra i-a mai dăruit, cu locuitori cu tot, întregul teritoriu până la fluviul Souyoy. Apoi Ound și Ketel, venind repede la ducele Arpad, împreună cu delegații ducelui Salanus, i-au prezentat darurile trimise și spuseră ducelui Arpad că i-au dăruit pământul cu toți locuitorii. De aceea, la curtea ducelui Arpad a fost o mare bucurie și s'a făcut un mare ospăț, de trei zile. Și, apoi, cu pacea încheiată, a lăsat pe delegații ducelui Salanus să se întoarcă acasă, încărcăți de daruri și ducând cu sine pacea.

XVII. DESPRE ZERENSZE.

Iar ducele Arpad și nobilii săi, plecând din fortăreața Hung, și-au așezat tabăra cu o mare bucurie dincolo de muntele Turzol, în câmpia de lângă fluviul Tucota¹⁾, până la muntele Zerenche²⁾. Și privind, peste acele regiuni muntoase, calitatea locului acela, au numit locul «plăcut», ceea ce se tâlmăcește pe limba lor zerelmes, fiindcă le-au plăcut mult locul acela și, din acea zi și până astăzi, locul dela zerelmu, se numește Zerenche. Aci ducele Arpad și toți nobilii săi, cu întreaga lor familie, dând la o parte năcazul, și-au făcut corturi și și-au ales locul pentru răpaus. Și au rămas aci, nu puține zile, până ce au cucerit toate localitățile din vecinătate și anume până la fluviul Souyou și până la fortăreața de Sare³⁾. Și tot aci, lângă Tocota, și mai jos de păduri, ducele Arpad a dat multe terenuri în diferite părți, cu locuitori cu tot, lui Edunec și Edumernece. Și aceste terenuri urmașii lor au meritat, cu ajutorul lui Dumnezeu, să le stăpânească până astăzi. Iar numitul Turzol, din bunătatea ducelui Arpad, a dobândit o mare moșie la poalele aceluiași munte, unde Budrugul se varsă în Tisa. Și, tot în locul acela, a construit o fortăreață de pământ care în timpul de față poartă numele de Hymusuduor⁴⁾.

1) *Tucota*, ung. Takta, o ramificație a fluviului Tisa.

2) *Zerenche* și *Zeremsu*, ung. Szerencs, lângă Tucota. Cuvântul este pus în legătură cu *szelem*, iubire și *szerencse*, fericire.

3) *Fortăreața de sare*, *Castrum salis*, ung. Sovár, la marginea de Nord a fostei Ungarii.

4) *Hymusuduor*, ung. Himes-udvar, în apropiere de Tokay.

XVIII. DESPRE BORȘOD

Și, prinzând astfel rădăcini, după o înțelegere comună și în urma informațiilor tuturor locuitorilor, a fost trimis Borsu¹⁾, fiul lui Bunger, cu o puternică trupă spre țara Polonilor, ca să observe frontariile regatului și să le întărească prin obstacole până la muntele Turtur²⁾ și să construiască, la un loc potrivit, o fortăreață pentru paza regatului. Borsu însă, după ce și-a luat rămas bun, a plecat într'un ceas fericit cu o mulțime de țărani și a zidit lângă râul Buldua³⁾ o fortăreață care a fost numită de poporul de acolo Borsod, fiindcă a fost mică. Iar Bors, după ce a primit ca obstacoli pe fiii locuitorilor și după ce a pus pari de graniță pe muntele Turtur, s'a întors la ducele Arpad. Și a fost cu prilejul întoarcerii lui Borsu o mare bucurie la curtea ducelui. Iar ducele, ca recunoștință, a pus pe Borsu comite peste acea fortăreață și i-a încredințat toată grija aceluia ținut.

XIX. DESPRE DUCELE DE BYHOR.

Iar ducele Arpad, trecând câteva zile, după ce s'a sfătuit cu nobilii săi, a trimis soli în fortăreața Byhor⁴⁾, la ducele Menemorout, cerându-i ca din drepturile strămoșului său, regele Athila, să-i cedeze pământul de la fluviul Someș⁵⁾ până la hotarul Nirului⁶⁾ și până la poarta Mezesyna⁷⁾. Și i-a trimis daruri, precum la început trimisese ducelui Salanus din Tytul. Iar în solia aceea au fost trimiși doi oșteni neînfricați: Usubuu⁸⁾, tatăl lui Zoloucu⁹⁾ și Velec¹⁰⁾, din ai cărui urmași descinde episcopul Turda¹¹⁾. Căci

1) *Borsu*, ung. Bors, fiul lui Bunger.

2) *Turtur*, numele vechiu al munților Tatra.

3) *Buldua*, ung. Boldva, afluent al lui *Sajó*.

4) *Byhor*, ung. Bihar, fortăreață vestită. Numele este probabil de origine slavă.

5) *Zomus*, Someșul.

6) *Nyr*, ung. Nyir, o întinsă pădure în stânga Tisei.

7) *Poarta Mezesină*, ung. Meszesi kapu. Aci era într'o vreme *meta regni* și o puternică prisacă, lat. *indago*, ung. *gyepű*. Pădurea de alături poartă și astăzi numele de *Meszes*.

8) *Usubuu*, ung. *Ösbö*.

9) *Zoloucu*, ung. *Szalok*.

10) *Velec*, *Veluc* și *Uueluc*, ung. *Velek*.

11) *Turda*, ung. *Torda*. Episcopul Turda să fi fost contemporan cu Anonymus ?

erau aceștia de neam nobil, plecând, ca și alții din Scithia, și cari veniseră după ducele Almus cu o mare mulțime de popor.

XX. CUM S'AU DUS IMPOTRIVA BYHORULUI

Trimișii lui Arpad însă, Usubuu și Veluc au trecut peste fluviul Tisa la vadul Lucy ¹⁾. Și, după ce au pornit de aci, sosind în fortăreața Byhor, au salutat pe ducele Menumorout și i-au prezentat darurile pe cari îi le trimisese ducele lor. În urmă însă, comunicându-i solia ducelui Arpad, au pretins teritoriul pe care l-am numit mai sus. Iar ducele Menumorout i-a primit cu bunăvoință și încercându-i cu diferite daruri, a treia zi le-a spus să se întoarcă acasă. Totuși le-a dat răspunsul, zicându-le: «Spuneți lui Arpad, ducele Hungariei, domnului vostru. Datori îi suntem ca un amic unui amic, cu toate ce-i sunt necesare, fiindcă e om străin și duce lipsă de multe. Teritoriul însă ce l-a cerut bunei voinețe a noastre nu i-l vom ceda niciodată, câtă vreme vom fi în viață. Și ne-a părut rău că ducele Salanus i-a cedat un foarte mare teritoriu, fie din dragoste, cum se spune, fie de frică, ceea ce se tăgăduiește. Noi însă, nici din dragoste nici de frică, nu-i cedăm din pământ nici cât un deget, deși a spus că are un drept asupra lui. Și vorbele lui nu ne turbură inima că ne-a arătat că descinde din neamul regelui Athila, care se numea biciul lui Dumnezeu. Și chiar dacă acela a răpit prin violență această țară dela strămoșul meu, acumina însă grație stăpânului meu ²⁾, împăratul din Constantinopol, nimeni nu poate să mi-o mai smulgă din mâinile mele». Și, spunându-le acestea, le-a dat drumul să plece. Atunci Usubuu și Veluc, solii ducelui Arpad se duseră în fuga mare la stăpânul lor. Și, sosind, au comunicat domnului Arpad solia lui Menumorout. Iar ducele Arpad și nobilii săi aflând aceasta, s'au aprins de mânie și au poruncit numai decât să se trimească o armată împotriva lui. Au hotărât atunci să plece Tosu, tatăl lui Lehu, și Zobolsu, fiul lui Eleud, din care se trage neamul lui Saac și deasemenea Tuhtum, tatăl lui Horca, bunicul lui Geula și Zumbor, din care descinde neamul lui Moglout. Aceștia luându-și rămas bun dela ducele Arpad au plecat nu cu o mică oaste și au trecut peste Tisa la vadul Ladeo ³⁾, neîntâlnind

1) *Lucy*, ung. *Tisza Luc*, era un vad peste Tisa.

2) *Stăpânului meu*. Dovadă despre suzeranitatea împăratului din Constantinopol.

3) *Ladeo*, ung. *Tisza Ladány*, era un vad al Tisei.

nici o împotrivire. A doua zi, încep să meargă călări pe lângă Tisa spre fluviul Someș și și-au așezat tabăra, în locul unde este acum Zobolsu ¹⁾. Și în acest loc, aproape toți locuitorii țării li s'au supus de bunăvoie și aruncându-se la picioarele lor și-au dat copiii ca obstatice spre a nu suferi vr'o nenorocire. Căci se temeau de ei mai toate popoarele și unii, fugind din fața lor, de abia au scăpat, cari sosind la Menumorout, i-au adus știre de faptele lor. Auzind aceasta Menumorout a fost cuprins de o atât de mare groază că n'a mai îndrăznit să-și ridice mâna, căci toți locuitorii se temeau de ei nespun de mult, fiindcă auziseră că ducele Almus, tatăl lui Arpad se trage din neamul regelui Athila. De aceea, nimenea nu credea că poate să-și scape vieața, decât mulțumită lui Arpad, fiul ducelui Almus, și nobililor săi. Din această cauză, cei mai mulți li s'au supus de bună voie. Bine a împlinit Dumnezeu, față de ducele Almus și de fiul său, proorocirea pe care a cântat-o profetul Moysé față de fiii lui Israel zicând: «Și locul pe care îl va fi călcat piciorul vostru, al vostru va fi». Fiindcă din ziua aceea locurile pe cari le-au călcat ducele Almus și fiul său Arpad, împreună cu nobilii săi, le-au stăpânit și le stăpânesc urmașii lor până în prezent.

XXI. DESPRE ZOBOLSU.

Atunci Zobolsu, un bărbat foarte deștept, observând un loc lângă Tisa, după ce s'a convins de calitatea locului, a înțeles că este foarte bine situat pentru ridicarea unei fortărețe. Deci, cu asentimentul unanim al tovarășilor săi, după ce au strâns o adunare de cetățeni, a săpat un șanț mare și a ridicat din pământ o fortăreață foarte puternică. Această fortăreață poartă acum numele de Zobolsu. Apoi Zobolsu și tovarășii săi au orânduit dintre locuitorii țării mai mulți inși, având să slujească la acea fortăreață. Aceștia se numesc acum cetățeni. Și lăsând aci soldați sub conducerea unui prea vestit ostaș, cu numele Eculsu ²⁾, s'au pregătit să meargă mai departe. Atunci Zobolsu și tovarășii săi au împărțit întreaga armată în două părți: o parte să meargă pe lângă fluviul Zomus și cealaltă jumătate în părțile Nirului. Zobolsu și Thosu, tatăl lui Lelu au plecat cu jumătatea lor de oaste pe malurile Tisei, subjugând pentru ei popoarele și au ajuns lângă fluviul Someș la lo-

1) *Zobolsu*, ung. Szabolcs, cf. nota c. VI.

2) *Eculsu*, ung. Ekölc.

cul care se chiamă acum Saruvar ¹⁾). Și pe acel loc, mai jos de rovine, Thosu, tatăl lui Lelu, strângând mulțime de popor, a făcut un șant mare, și a construit o fortăreață de pământ, foarte puternică, care la început s'a numit fortăreața lui Thosu, acum însă se chiamă Saruvar. Și, primind ca obstatici pe fiii locuitorilor, au lăsat fortăreața plină de soldați. Apoi Thosu, la cererea poporului supus stăpânului lor, ducele Arpad, a făcut să se ridice un târg între Nir și Tisa. Acestui târg i-a dat chiar numele său care, până astăzi, se numește târgul lui Thosu ²⁾). În urmă însă Zobolsu și Thosu plecând de aci au ajuns la fortăreața Satmar ³⁾). Și după o luptă de trei zile, asediind fortăreața au câștigat victoria și intrând, a patra zi, în fortăreață, pe soldații ducelui Menumorout pe cari i-a putut prinde aci, i-a legat în lanțuri și i-a băgat în fundul cel mai întunecat al unei temniți, dar pe fiii locuitorilor i-a luat ca obstatici și a lăsat apoi fortăreața plină de soldați. Iar ei au căutat să se ducă spre porțile Mezeșului.

XXII. DESPRE NYR.

Tuhutum însă și fiul său Horca, mergând călări prin părțile Nyurului au supus mult popor, dela pădurile Nyurului până la Umusoer ⁴⁾ și, urcând astfel, au ajuns până la Zyloc ⁵⁾), fără ca cineva să ridice mâna împotriva lor, fiindcă ducele Menumorout și ai săi n'au îndrăznit să se lupte în contra lor, ci au început să păzească la fluviul Criș. Atunci Tuhutum și fiul său Horca, plecând din Ziloc, au venit în părțile Mezeșului, la Zobolsu și Thosu. Și când s'au văzut laolaltă s'au bucurat nevoie mare și, făcând un ospăț, fiecare se lăuda pe sine și victoria sa. Iar, în dimineața următoare, Zobolsu și Thosu și Tuhutum, sfātuindu-se împreună, au hotărât ca marginea regatului ducelui Arpad să fie la poarta Mezeșului. Atunci locuitorii țării, la porunca lor, au zidit porți de piatră și au făcut o îngrăditură mare de copaci la marginea regatului. Apoi, cei trei bărbați, amintiți mai sus, au comunicat toate isprăvile lor ducelui Arpad și frunțașilor săi prin soli credincioși. Aducându-i-se acestea la cunoștință

1) *Saruuar*, ung. *Sárvár*, localitate în regiunea Tokay.

2) *Târgul lui Thosu*, ung. *Tas vására*, lângă Saruuar.

3) *Zotmar*, ung. *Szatmár*, Satu Mare, pe Someș. Fortăreața exista la venirea Ungurilor.

4) *Umusouer*, ung. *Omsó-ér*, un părau în Biharia.

5) *Ziloc*, ung. *Zilah*, Sălagiu.

lui Arpad și iobagilor ¹⁾ săi, s'au bucurat grozav de mult și, după datina lor păgână, au făcut aldămaș și au dăruit cu diferite daruri pe cei cari le-au adus vestea bucuriei. Iar ducele Arpad și fruntașii săi pentru acest motiv de bucurie, a făcut, ca de sărbătoare, un ospăț, o săptămână întreagă, și mai în fiecare zi se îmbătau pentru fericita și vesela întâmplare. Și, după ce au aflat despre toate aceste isprăvi, ducele Arpad și ai săi au plecat din Zerensu și și-a așezat oștirile lângă fluviul Souiou, de la Tisa până la râul Honrat ²⁾.

XXIII. DESPRE VICTORIA LUI THOSU, ZOBOLSU ȘI TUHUTUM.

Thosu și Zobolsu, precum și Tuhutum, văzând că Dumnezeu le-a dat o mare victorie și că au subjugat pentru domnul lor mai multe popoare din țara aceea, s'au simțit foarte mândri față de locuitorii din acea regiune. Și, negăsindu-se nimenea pe acolo, au rămas mai multe zile, până să întărească cu obstacole puternice hotarele regatului.

XXIV. DESPRE ȚARA ULTRASILVANĂ

Și, rămânând aci mai multă vreme, Tuhutum, tatăl lui Horca, cum era el un om șiret, după ce a prins să afle dela locuitorii despre bunătatea țării de dincolo de păduri, unde domnia o avea un oarecare Blac Gelou ³⁾, a început să ofteze, dacă n'ar putea cumva să dobândească printr'o favoare din partea ducelui Arpad, țara de dincolo de păduri, pentru sine și pentru urmașii săi. Ceea ce s'a și întâmplat, după aceea, întocmai. Căci țara Ultrasilvană ⁴⁾ urmașii lui Tuhutum au stăpânit-o până în timpul regelui Ștefan cel Sfânt și ar fi stăpânit-o și mai departe, dacă Gyla cel Mic ⁵⁾ ar fi primit să se facă creștin, împreună cu cei doi fii ai săi Biuia ⁶⁾

1) *Iobagilor săi*. In epoca arpadiană iobag însemna nobil.

2) *Honrat*, ung. *Hernád*, fluviu în regiunea Zips.

3) *Un oarecare Blac Gelou*, ung. *Gyalu*. După istoricii unguri numele de Gelou ar fi derivat din numele fortăreții *Gyalu*, din județul Cluj. — E interesant de a constata că Anonymus nu ne spune că ar fi găsit în Ardeal populațiuni slave.

4) *Țara Ultrasilvană*, Ardealul. Dela sfârșitul secolului al XII s'a introdus numirea de Transilvania, în loc de Ultrasilvania.

5) *Gyla cel Mic*, fiul lui Zombor, strănepotul lui Tuhutum.

6) *Biuia* sau *Bue*, ung. *Bolya*.

și Bucna ¹⁾ și n'ar fi lucrat mereu împotriva sfântului rege, după cum se va arăta în cele ce urmează.

XXV. DESPRE PREVEDEREA LUI TUHUTUM.

Iar mai sus numitul Tuhutum, om foarte prevăzător, a trimis pe un oarecare bărbat șiret, pe Ocmând ²⁾, tatăl lui Opaforcus ³⁾ pentru ca, umblând pe ascuns, să se informeze despre calitatea și fertilitatea pământului din Ultrasilvania și ce fel de oameni sunt locuitorii de acolo și dacă ar fi cu putință să se războiască cu ei. Căci Tuhutum voia să-și câștige și nume și pământ, precum spun lăutarii noștri: toți au câștigat pământ și au căpătat și nume bun. Ce să mai spun? Când tatăl Ogmand, iscoada lui Tuhutum, dând târcoale ca o vulpe, a văzut, pe cât poate să cuprindă vederea omului, bunătatea și rodnicia pământului și pe locuitorii săi, i-a plăcut nespus de mult și, în cea mai mare grabă, s'a întors la domnul său. Și, după ce a sosit, i-a vorbit multe domnului său despre bunătatea acelei țări: că pământul acela e udat de cele mai bune râuri, al căror nume și folos le-a amintit pe rând, că din nisipul lor se culege aur, că aurul din acea țară este cel mai bun aur, că de acolo se scoate sare și materii sărate și că locuitorii din acea țară sunt cei mai nevoiași oameni din toată lumea. Fiindcă sunt Blachi și Sclavi cari nu au alte arme decât arcuri și săgeți și ducele lor Geleou e puțin statornic și n'are ostași buni împrejurul său și n'ar îndrăzni să se împotrivescă curajului Ungurilor, fiindcă suferă multe neajunsuri din partea Cumanilor și a Pecenegilor ⁴⁾.

XXVI. CUM S'AU DUS IN CONTRA LUI GELU.

Atunci Tuhutum aflând despre bunătatea acelei țări, și-a trimis soli la ducele Arpad, ca să-i dea voie să se ducă dincolo de păduri să se lupte împotriva lui Gelou. Ducele Arpad însă, după consfătuirea avută, a lăudat propunerea lui Tuhutum și i-a dat voie să meargă dincolo de păduri să se lupte împotriva lui Gelou. Aflând

---

1) *Bucna* ung. Bonyha.

2) *Ogmand*, ung. Agmand.

3) *Opaforcos*, ung. Apafarkas.

4) *Cumani și Picenati*, In timpul compunerii cronicii lui Anonymus, Cumanii, ca și Pecenegii, (Kunok, Besenyők), erau stabiliți în Ungaria și, de sigur, se vor fi înstărit în detrimentul localnicilor.

aceasta dela solul său, Tuhutum a făcut pregătiri cu ostașii săi și, după ce și-a lăsat tovarășii acolo, a plecat peste păduri, spre răsărit, în contra lui Gelou, ducele Blachilor. Iar Gelou, ducele ultrasilvan, auzind despre venirea lui, și-a strâns oastea și a pornit călare, în cea mai mare fugă, înaintea lui, pentru ca să-l oprească la porțile Mezeșului. Dar Tuhutum, străbătând pădurea într'o singură zi, a sosit la râul Almaș¹⁾. Atunci ambele armate au ajuns față în față, găsindu-se între ele numai râul. Iar ducele Gelou, cu arcașii săi, voia să-i oprească acolo.

XXVII. DESPRE MOARTEA LUI GELU.

Iar făcându-se dimineată, înainte de aurora, Tuhutum și-a împărțit armata în două părți și a doua jumătate a trimis-o ceva mai sus, pentruca, trecând peste râu, fără să afle soldații lui Gelou, să înceapă lupta, după cum s'a și întâmplat. Și fiindcă trecerea le-a fost ușoară, ambele linii au ajuns deodată la luptă. Și s'au luptat între ei cu înverșunare; dar ostașii ducelui Gelou au fost biruiți și mulți dintre ei omorâți și încă și mai mulți făcuți prizonieri. Când a văzut aceasta ducele Gelou, ca să-și scape vieața, a luat-o la fugă cu puțini din ai săi. Și pe când fugea grăbit spre fortănreața sa, situată lângă fluviul Zomus, soldații lui Tuhutum, urmărindu-l în fuga mare, au omorât pe Gelou lângă râul Copus²⁾. Atunci locuitorii acelei țări, văzând moartea domnului lor, de bună voie, dând mâna, și-au ales ca domn pe Tuhutum, tatăl lui Horca. Și, în localitatea ce se cheamă Esculeu³⁾, și-au întărit cuvântul prin jurământ. Și din ziua aceea localitatea aceasta poartă numele de Esculeu, fiindcă acolo au făcut jurământul. Iar Tuhutum, din ziua aceea, a stăpânit țara în pace și în fericire și urmașii lui au stăpânit-o până în timpul regelui Ștefan cel Sfânt. Iar Tuhutum a dat naștere lui Horca, Horca a dat naștere lui Geula și Zubor⁴⁾. Geula a avut două fete, dintre cari una se chema Caroldu și cealaltă Saroltu⁵⁾. Sarolt a fost mama regelui Ștefan cel Sfânt. Iar Zumbor a dat naștere lui Geula

---

1) *Almas*, ung. *Almás*, un afluent al Someșului.

2) *Copus*, ung. *Kapus*, Căpușul, un afluent al Someșului.

3) *Esculeu*, ung. *Esküllö*, localitate în apropierea Clujului, Vorba Esculeu ar veni de la ung. *esküdni*, a jura.

4) *Zubor*, ung. *Zobor*.

5) *Caroldu și Sarolt*. După filologii unguri, în Caroldu am avea turc. *kara* negru și în Sarolt turc. *sari*, alb. Cf. V. Motogna, *Anonymus în istorio-grafia ungurească mai nouă*, în *Rev. ist.* XIII, a. 1927.

6) *Zumbor*, ung. *Zombor*.

cel Mic, tatăl lui Bue și Bucne, în timpul căruia regele Ștefan cel Sfânt a subjugat țara Ultrasilvană. Pe Geula chiar l-a dus legat în Ungaria și l-a ținut în închisoare toată viața, fiindcă era păgân și n'a voit să se încreștineze și lucra împotriva regelui Ștefan cel Sfânt, cu toate că i-a fost rudă după mamă.

XXVIII. DESPRE DUCELE MENUMOROUT.

Iar Tosu și Zobolsu, câștigând victoria, s'au întors la ducele Arpad, după ce subjugaseră întregul popor dela fluviul Zomus până la Cris și nimenea n'a îndrăznit să-și ridice mâna împotriva lor. Și chiar Monumerout, ducele lor, mai mult se pregătea de drum, să meargă în Grecia, decât să vină împotriva lor. Și plecând de acolo, s'au coborât pe lângă un oarecare râu, numit Humusouer ¹⁾ și au ajuns până la rovina Zerep ²⁾. Și plecând de aci au ajuns până la Zeguholmu ³⁾ și aci au voit să treacă peste Criș ca să dea lupta cu Menumorout, dar sosind soldații lui Menumorout le-au împedecat trecerea. Plecând apoi de aici au mers călări o zi întregă și și-au așezat tabăra lângă un deal mic, și de aci pornind călări pe lângă râul Turu ⁴⁾, au ajuns la Tisa. Și în portul Drugma ⁵⁾, au trecut peste fluviul Tisa, unde din bunătatea lui Arpad a câștigat mult pământ pentru un oare care ostaș cuman, cu numele Huhot ⁶⁾, ai cărui urmași îl stăpânesc până astăzi.

XXIX. DESPRE INTOARCEREA LOR.

Pe când treceau cu plutele peste fluviul Tisa, au trimis înainte soli la ducele Arpad ca să-i anunțe bucuria scăpării ⁷⁾. Aceștia când au sosit la ducele Arpad și i-au vestit că Zobolsu și Tosu s'au întors cu armata sănătoși și teferi și că vadul Drugma l-au trecut cu toții, ducele Arpad aflând că Tosu și Zobolsu s'au întors cu toate

---

1) *Humusouer* vezi nota c. XXII, 1.

2) *Zerep*, ung. Szerepsár, lutum Zerep, în județul Bihor.

3) *Zeguholmu*, ung. Szeghalom, lângă Criș.

4) *Turu*, ung. Túr, un fluviu, afluent al Crișului. Numele foarte răspândit în țările slave arată că origina lui e slavă, cf. Moór, *op. cit.* p. 444.

5) *Drugma*, ung. Dorogma, un vad peste Tisa.

6) *Huhot*, ung. Ohat, numele unui soldat cuman.

7) *Bucuria scăpării*. Din acest pasajiu, precum și din altele ale cronicei Anonimului, rezultă că Ungurii n'au ocupat țara fără lupte. Ei au cucerit-o cu armele.

oștile lor sănătoși și neatingși și că au trecut peste fluviul Tisa, a făcut un mare chef și a dăruit cu diferite daruri pe vestitorii bucuriei. Iar când Thosu și Zobolsu erau să intre în curtea ducelui, ducele a trimis întru întâmpinarea lor pe toți soldații săi și astfel i-a primit cu mare bucurie. Și, după obiceiul domnilor celor buni de a prețui pe credincioșii lor, aproape în fiecare zi, îi poftea la masa sa să-i ospăteze și le-a dat multe daruri. De asemenea, și ei au prezentat ducelui Arpad diferite daruri și pe fiii locuitorilor luați ca obstatici.

XXX. DESPRE DUCELE SALANUS.

Iar, după trecere de câteva zile, ducele Arpad și fruntașii săi, după ce s'au consfătuit împreună, au trimis, ca de bucurie, soli la ducele Salanus cari să-i vestească victoria lui Thosu și a lui Bulsuu, precum și a lui Tuhutum și să-i ceară țara până la fluviul Zogea¹⁾. Ceeace s'a și făcut. Căci au fost trimiși Etu și Voyta cari întâlnind pe ducele Salanus în câmpia nisipoasă dela Olpar, i-au vestit bucuria cu care au fost însărcinați și au pretins dela el teritoriul până la fluviul Zogea. Când a auzit aceasta ducele Salanus, a fost cuprins de o mare spaimă și teritoriul pretins de la el, de frică l-a cedat ducelui Arpad până la fluviul Zogea și a prezentat solilor diferite daruri. Iar în ziua a șaptea Etu și Voyta, luându-și rămas bun, s'au întors la domnul lor. Ducele Arpad i-a primit cu mare cinste și aflând despre misiunea lor, a fost mare bucurie la curtea ducelui. Și acesta a căutat să dăruiască credincioșilor săi locuri și proprietăți mari.

XXXI. DESPRE PLECAREA DIN ZEREMSU.

În urmă, ducele și principii săi au plecat din Zeremsu și au trecut peste fluviul Souyou, în locul unde se varsă în el apa Honradului. Și și-au așezat tabăra lângă râul Heuyou¹⁾ până la Tisa și până la Emeud²⁾ și au rămas acolo o lună întreagă. Tot aci, ducele a dăruit pe Bungerec³⁾, tatăl lui Borsu, cu o moșie mare, dela flu-

1) *Zogua* sau *Zogea*, ung. *Zagyya*, afluent al Tisei.

2) *Heuyou*, ung. *Héjő*, afluent al Tisei. Etimologia cuvântului ar fi *hév-hé «cald»* și *jó «fluviu»*. Cf. Pais D. *op. cit.* p. 118.

3) *Emeud* ung. *Emőd*, localitate, pe malul drept al Tisei.

4) *Bungerec*, ung. *Bönger*. *Nec* este sufixa dativului unguresc, care a trecut în latineasca Anonimului.

viul Topolucea ¹⁾ până la fluviul Souyou, care acum se chiamă Miscoucy ²⁾ și i-a dăruit fortăreața ce se numește Geuru ³⁾ și din această fortăreață, fiul său Borsu, împreună cu fortăreața ce se numește Borsod, a făcut un singur comitat.

XXXII. DESPRE FORTĂREAȚA URSUUR ȘI FLUVIUL EGUR.

După aceea ducele Arpad și nobilii săi au plecat de aci și, venind până la fluviul Naragy ⁴⁾, și-au așezat tabăra lângă păraele unor ape, în locul ce se numește acum Casu ⁵⁾. Aci i-a dăruit o monie mare lui Ousadunec ⁶⁾, tatăl lui Ursuur și aci, în urmă, Ursuur, fiul său, a zidit o fortăreață, la izvorul acelu fluviu, care acum poartă numele de fortăreața Ursuur. Iar ducele Arpad, împreună cu ai săi, plecând de aici, au venit până la fluviul Egur ⁷⁾ și după ce și-au făcut corturi, au rămas aci mai multe zile și muntele acela, în vârful căruia i-au făcut ducelui un cort acoperit cu frunze, l-au numit Zenuholmu ⁸⁾, iar tabăra lor se întindea dela râul Ystoros ⁹⁾ până la fortăreața Purozlou ¹⁰⁾. Plecând apoi de aci au ajuns la fluviul Zogea și și-au așezat tabăra lângă acel fluviu, dela Tisa până la pădurea Matra ¹¹⁾ și și-au subjugat pe toți locuitorii țării, dela Cris până la fluviul Zogeva și până la pădurea Zepus ¹²⁾. Apoi ducele Arpad a dat lui Edunec și lui Edumenec ¹³⁾ mult teritoriu din pădurea Matra, unde în urmă nepotul lor, Pota ¹⁴⁾, a zidit o fortăreață.

---

1) *Topolucea* ung. Topolca, fluviu lângă Miscoț. Cuvântul este de origine slavă și-l regăsim în Toplițele din alte județe.

2) *Miscoucy*, ung. Miskolc, terra magna que nunc vocatur Miscoucy.

3) *Geuru*, ung. Győr, fortăreață vestită, în dreapta Tisei.

4) *Naragy*, ung. Nyárád, un râu în Borsod.

5) *Casu*, ung. Kács, fortăreață în dreapta Tisei.

6) *Ousadunec*, vezi nota c. VIII. 4.

7) *Egur*, ung. Eger, afluent al Tisei.

8) *Zenuholmu*, ung. Szinhalom, un munte lângă fluviul Eger.

9) *Ystoros*, ung. Ostoros, părau în dreapta Tisei.

10) *Purozlou*, ung. Poroszló, fortăreață lângă Eger. Pais D. *op. cit.* p. 134 face apropiere între Poroszlo și slavul Preslav.

11) *Matra*, ung. Mátra, munte și pădure între Tisa și Dunăre.

12) *Zepus*, ung. Szepes, Szepsi, Zips.

13) *Edunec și Edumenec*, forma de dativ unguresc trecută în textul latin al Anonimului.

14) *Pota* ung. Pata.

Din seminția acestora și-a tras originea, după mult timp în urmă, regele Samuel, care pentru cucernicia sa se numea Oba ¹⁾).

XXXIII. DESPRE FORTĂREAȚA NOUGRAD ȘI NITRA.

Tot în această vreme,ducele Arpad văzându-se atât de mult înălțat de generalii săi și în siguranță, după ce a ținut sfat împreună cu ei, a trimis mai mulți oșteni într'o expediție de războiu ca să cucerească poporul din fortăreața Gumur ²⁾ și Nougrad ³⁾ și dacă i-ar sluji norocul să se urce spre granița Boemiei ⁴⁾ până la Nitra ⁵⁾. Iar în fruntea celor ce plecau la războiu le-a dat ca șefi și conducători pe cei doi fii ai unchiului său, ai lui Hulec ⁶⁾, pe Zuardu ⁷⁾ și Cadusa și de asemenea pe Huba, unul dintre personagiile principale. Atunci acese trei căpetenii, luându-și rămas bun dela Arpad, au plecat din locul ce se numește Pazuț ⁸⁾, mergând călare pe lângă fluviul Hongun ⁹⁾ și au trecut apa aceasta, lângă fluviul Souyou. Și de aci, au plecat în părțile fortăreții Gumur și au ajuns până la muntele Bulhadu ¹⁰⁾; și de aici, venind în părțile Nougradului, au ajuns până la râul Caliga ¹¹⁾. Iar de aici ieșind, au mers pe malurile Dunării și, trecând râul Wereuecca ¹²⁾ și-au așezat tabăra lângă fluviul Ypul ¹³⁾. Și fiindcă ajutorul lui Dumnezeu era cu ei, toată lumea avea teamă și, mai ales, pentru aceea aveau teamă de ei, fiindcă auziseră că ducele Arpad, fiul ducelui Almus, se trage din neamul regelui Athila. Atunci toți Slavii locuitorii țării cari dintru început erau ai ducelui Salanus, de frica lor, s'au supus de bunăvoie, ni-

1) *Oba Samuel*, pare a fi *Aba*, tată și *Samuel*. Numele *Samuel* nu se găsește în lista regilor unguri.

2) *Gumur*, ung. *Gömör*, fortăreață lângă râul *Sajó*.

3) *Nougrad*, ung. *Nógrad*, cetate la nordul Dunării. Numele este slavă.

4) *Boemii*. După acest pasagiul al lui *Anonymus*, *Boemii* n'ar fi fost în Ungaria la venirea Ungurilor.

5) *Nitra*, ung. *Nyitra*, fortăreață vestită și foarte veche, pe fluviul cu același nume.

6) *Hulec*, vezi nota c. VIII. 1.

7) *Zuardu*, *Cadusa* vezi nota c. VII. 1.

8) *Pazuț*, ung. *Pasztó*, localitate lângă râul *Zagyva*.

9) *Hongun*, ung. *Hangony*, afluent al lui *Sajó*.

10) *Bulhadu*, ung. *Bolhad*, munți la nord de cotitura Dunării.

11) *Caliga*, ung. *Galga*, afluent al *Zagyvei*.

12) *Wereuecca*, ung. *Veröce*, un pârâu ce se varsă în Dunăre, nu departe de cotitura acesteia.

13) *Ypul*, ung. *Ipoly*, afluent al Dunării.

meni neîndrăznind să ridice mâna și le slujeau cu atâta teamă și groază, ca și când ar fi fost de mai înainte domnii lor. Iar Zuard și Cadusa, și de așisderea Huba, din care se trage înțeleptul Zemera ¹⁾, după ce au văzut că și-au subjugat fără luptă mult popor, au făcut o mare petrecere și locuitorilor mai de seamă ai țării cari își dăduseră pe fiii lor ca obstatici le-au dăruit diferite daruri și cu vorbe molcomitoare i-au adus, fără războiu, sub domnia ducelui Arpad, și i-au luat cu ei în expediția de războiu, iar pe fiii lor, primindu-i ca obstatici, i-au trimis înapoi, cu diferite daruri la ducele Arpad. De aceea, ducele Arpad și nobilii săi s'au înveselit neobicinuit de mult, iar celor ce le-au adus bucuria le-a dat daruri multe.

XXXIV. DESPRE FLUVIUL GRON ȘI FORTĂREAȚA BORSU.

Intr'aceea, Zuard și Cadusa, fiii lui Hulec și nu mai puțin Huba și toată oștirea lor au trecut peste fluviul Ypul, lângă Dunăre. Și, în ziua următoare, trecând peste fluviul Gron ²⁾ și-au așezat tabăra pe un câmp lângă oarecare cetate de pământ ce se chiamă Varod ³⁾. Și după ce au cucerit acea fortăreață, au rămas acolo trei zile, în așteptarea lui Borsu, fiul lui Bunger, pe care ducele Arpad îl trimisese cu o mare armată în ajutorul lor. A patra zi, sosind la ei Borsu cu o puternică trupă, toți locuitorii țării s'au îngrozit și nimeni n'a îndrăznit să ridice mâna împotriva lor. Atunci aști patru domni, sfātuindu-se între ei, la rugămintea locuitorilor, credincioși lor, au hotărât ca a treia parte din armată, împreună cu locuitorii autochtoni să se ducă în pădurea Zouolon ⁴⁾ ca să facă la hotarul țării fortificații solide, atât de piatră cât și de lemn, pentru ca niciodată să nu mai poată intra Boemii sau Polonii în țara lor pentru furt sau jaf. Și, cu o înțelegere unanimă, au trimis în cauza aceasta pe Borsu, fiul lui Bunger, cu ostașii săi. Și pe când mergeau călare pe lângă fluviul Gron, un cerb, scăpând cu fuga dinaintea lor, s'a urcat pe vârful unui munte. Borsu, urmărindu-l în fuga mare, l-a ucis în vârful muntelui, lovindu-l cu săgeata. Și atunci privind Borsu munții de jur împrejur, și-a pus în gând să construiască acolo o fortăreață foarte puternică pe vârful unui munte înalt, căruia i-a dat numele său, încât poartă numele de fortăreața Borsu ⁵⁾. Și de

1) *Zemera*, ung. Szemere, nume de persoană și de localitate.

2) *Gron*, ung. Garam, afluent al Dunării.

3) *Varod*, ung. Várád, fortăreață pe fluviul Gran.

4) *Zouolon* și *Zouolon*, ung. Zólyom, fortăreață și pădure.

5) *Castrum Borsu*, ung. Bors vára, fortăreață pe stânga Granului.

aci a pornit cu oștile până la pădurea Zouolon și a pus să se facă o fortificație mare de piatră care acum se chiamă fortăreața Borsod-Zouolon.

XXXV. DESPRE CETATEA NITRA.

Zuard și Cadusa, precum și Huba, după plecarea lui Borsu, venind împreună cu toate trupele lor din fortăreața ce se numește Warod și-au așezat tabăra dincolo de pădurea Tursoc¹⁾, lângă râul Sytua²⁾, iar a doua zi au trimis câțiva spioni pe cari îi știau mai îndrăzneți cari să treacă râul Nitra și să iscodească nu cumva ar putea să ajungă fără lupte până la cetatea Nytra? Aceștia, venind în goana mare până la pârâul Turmas³⁾, unde se varsă în pârâul Nytra, au văzut că locuitorii acelei provincii, Slavi și Boeni, li se pot împotrivi cu ajutorul ducelui Boemilor. Pentru că, după moartea regelui Athila, țara ce se cuprinde între Wag și Gron, de la Dunăre până la fluviul Morova⁴⁾, a ocupat-o ducele Boemilor și a prefăcut-o într'un ducat. Și, pe vremea aceea, mulțumită ducelui din Boemia, a fost făcut duce în Nitra Zubur⁵⁾.

XXXVI. DESPRE SPIONII TRIMIȘI DE DUCI.

Când însă spionii trimiși de Zuard și Cadusa au văzut că Sclavii și Boemii nu sunt în stare să li se împotrivescă, au aruncat, în trei rânduri, săgeți asupra lor și cu loviturile săgeților au omorât câțiva dintre ei. Văzând aceasta Sclavii și Boemii pe cari îi pusese de pază Zubur că aceia cari se numesc hetumoger întrebunțează astfel de arme, s'au înfricoșat grozav, fiindcă nici odată ei n'au mai văzut astfel de arme. Și, numai decât, au dat de știre domnului lor Zubur și celorlalți principii din această provincie.

XXXVII. DESPRE LUPTA DUCILOR LUI ARPAD.

Atunci Zubur, auzind aceasta, a venit cu ajutorul Boemilor înaintea lor cu oaste multă ca să se lupte cu ei și când ambele ar-

1) *Tursoc*, ung. *Tursok*, numele unei păduri în dreapta Granului.

2) *Sytua*, ung. *Zsitva*, afluent al Dunării.

3) *Turmas*, ung. *Tormos*, pârâu lângă localitatea *Tormos*.

4) *Morava și Morva*, Morava la frontiera vechei Ungarii.

5) *Zubur*, ung. *Zobor*, munte lângă fluviul Nitra.

mate au ajuns la fluviul Nitra, Zuard, Cadusa și Huba au voit să treacă peste fluviu. Dar Zubur, ducele din Nitra, și soldații săi, prin lupte îndelungate împotriva lor, n'au voit nici de cum să le îngăduie trecerea. Și războindu-se multă vreme, Ungurii au ucis mai mulți Boemi și Sclavi, lovindu-i cu săgețile. Dar, din pricina inundațiilor de ape, timp de trei zile, Ungurii n'au putut nici de cum să treacă: în sfârșit, în ziua a patra, Boemii și toți Slavii din Nitra, văzând curajul Ungurilor și ne mai putând suporta loviturile de săgeți, au luat-o la fugă și în grabă mare, spre a-și scăpa vieața, s'au închis îngroziți în cetatea Nitra. Zuard, Cadusa și Huba, precum și ceilalți ostași, urmărindu-i până în cetate, pe unii dintre ei i-au omorât, pe câțiva i-au rănit, pe alții i-au luat ca prizonieri. Iar Zubur, ducele lor, voind să lupte împotriva-le pe când fugea, a căzut jos de lancea lui Cadusa și, fiind prins, a fost aruncat în închisoare, iar ceilalți închiși în cetate, rămaseseră ca muți. Dar, în ziua următoare, Zuard, Cadusa și Huba, cu mulțimea înarmată a oștirilor, au început să atace cu putere, pe toate căile, cetatea Nitra. Și Dumnezeu le-a dat o victorie strălucită și, luptând, au intrat înlăuntru și mult sânge de dușman au vărsat acolo. Apoi duși de mânie, pe Zuburiu, ducele acelei provincii, pe care îl prinseseră cu trei zile înainte, târându-l pe un munte înalt, îl spânzurară în furci. De unde muntele acela, de atunci și până astăzi, se numește muntele Zubur. În urma acestui fapt, toți oamenii din acea țară au fost cuprinși de groază și toți nobilii și-au dat pe fiii lor ca obstatici. Și toate popoarele din acel ținut, până la fluviul Wag, li s'au supus. Și fiindcă ajutorul lui Dumnezeu era cu ei, n'au subjugat numai pe aceștia, ci au cuprins și toate fortărețele lor, al căror nume sunt până în ziua de astăzi: Stumley ¹⁾, Colgoucy ²⁾, Trusum ³⁾, Blundus ⁴⁾ și Bana ⁵⁾ și orânduind paznici în fortărețe, au înaintat până la fluviul Moroa. Și făcând fortificații puternice au fixat granițele țării Ungariei până la Borona ⁶⁾ și Saruuar ⁷⁾. Și victorioși s'au întors la ducele Arpad, ducându-i cu sine pe toți necredincioșii din acea regiune, legați în lanțuri de fier. Iar când Zuard, Cadusa și deasemenea și Huba au

---

1) *Stumtey*, ung. Sempte, pe stânga fluviului Vaag.

2) *Colgoucy*, ung. Galgoc, în regiunea fluviului Vaag.

3) *Trusum*, ung. Trencsén, în aceeași regiune.

4) *Blundus*, ung. Bolondoc în aceeași regiune, la sud de Trencsén

5) *Bana*, ung. Bán, în apropiere de Bolondoc.

6) *Borona*, ung. Borona, localitate în nordul fostei Ungarii.

7) *Saruuar*, ung. Sárvár, probabil lângă fluviul Morava.

sosit cu toți prizonierii lor, sănătoși și teferi la ducele Arpad, a fost o mare bucurie la curtea ducelui. Și, la sfatul și rugămintea nobililor, ducele a dăruit, după ce le-a luat jurământul chiar acestor necredincioși din părțile Nitrei, pământuri, în diferite localități, ca nu cumva, devenind și mai necredincioși și întorcându-se în patrie să corupă pe credincioșii cari locuiau la granițele Nitrei. Și, în mijlocul acestei mari bucurii, ducele Arpad a făcut pe Huba, comite al Nitrei și al altor fortărețe și i-a dat în proprietate moșia de lângă fluviul Sytuuă până la pădurea Tursoc.

XXXVIII. DESPRE ARMATA GRECILOR ȘI BULGARILOR.

Intr'acea ducele Salanus, aflând despre puterea și faptele Ungurilor, s'a temut ca un cumva, împinși de mânie să-l gonească într'o zi din regatul său. De aceea, sfătuindu-se cu ai săi, a trimis soli la împăratul Grecilor și la ducele Bulgarilor ca să-i trimeată ajutor să se lupte cu Arpad, ducele Ungurilor. Împăratul Grecilor și ducele Bulgarilor au trimis ducelui Salanus o mare armată, care, sosind la ducele Salanus, în locul ce se chiamă Tetel ¹⁾, a fost o mare veselie la curtea ducelui. A doua zi însă ducele Salanus și nobilii săi, după ce s'au sfătuit împreună, au trimis soli la ducele Arpad spunându-i să le părăsească țara și să caute să se întoarcă acasă în pământul lor natal. Iar, când aceștia au ajuns la ducele Arpad și i-au comunicat solia ducelui Salanus, ducele Arpad și nobilii săi supărându-se, i-au răspuns, prin aceiași delegați, ducelui Salanus: «Țara care este situată între Dunăre și Tisa și, în afară de aceasta, apa Dunării care curge de la Ratisbona în Grecia, le-am cumpărat cu banii noștri, în timpul când eram noi veniți și ca preț i-am trimis doisprezece cai albi și altele, ca mai sus. Chiar el lăudându-și bunătatea țării sale, a trimis un braț de iarbă din câmpia nisipoasă dela Olpar și două ulcioare de apă de Dunăre. De aceea, povățuim pe stăpânul vostru, ducele Salanus, să părăsească țara noastră și să plece cât mai de grabă în țara bulgărească, de unde a descălecat strămoșul său, după moartea regelui Athila, răstrămoșul nostru. Iar de nu va face așa să știe că în timpul cel mai scurt, noi vom avea războiu cu el». Iar delegații, auzind aceasta, după ce și-au luat rămas bun, s'au dus de grabă, cu fața ploată, la ducele Salanus. Ducele Arpad însă și nobilii săi, plecând, cu întreaga lor armată, dela fluviul Zogea, și-au așezat

---

1) *Tetel*, ung. *Titel*, localitate între Tisa și Dunăre.

tabăra lângă muntele Teteuetlen¹⁾ până la Tisa; apoi, venind pe malurile Tisei, au ajuns până la câmpia nisipoasă a Olparului.

XXXIX. DESPRE PLECAREA DUCELUI SALANUS IN CONTRA DUCELUI ARPAD.

Iar ducele Salanus, plecând, cu ajutorul Grecilor și al Bulgarilor, din Tetel, la îndemnul alor săi, a început cu mare furie să ațerge călare împotriva ducelui Arpad și în timp ce ambele armate, aproape una lângă alta, au înoptat, nici unul dintre ei n'au îndrăznit să doarmă toată noaptea, ci, ținându-și cu mâinile caii înșalați, au petrecut neadormiți toată noaptea. Când însă s'a făcut ziuă, încă înainte de auroră, ambele părți s'au pregătit de războiu. Dar ducele Arpad, în sprijinul căruia era Dumnezeuul tuturor, încingându-și armele și orânduindu-și linia de bătaie, s'a rugat lui Dumnezeu cu lacrimile în ochi și și-a îmbărbătat soldații spunându-le: «O Scithici, voi cari din cauza îngâmfării Bulgarilor vă numiți Hungari, după fortăreața Hungu, nu vă uitați, de teama Grecilor, de săbiile voastre și nu vă pierdeți renumele vostru cel bun. Ci, neînfricați și vitejește, să ne batem împotriva Grecilor și a Bulgarilor cari seamănă cu femeile noastre și să ne temem de gloata de Greci, ca de o gloată de femei». Auzind acestea soldații săi, au prins mult curaj și numai decât Lelu, fiul lui Tosu, a sunat din trompetă și Bulsu²⁾, fiul lui Bogat³⁾, ridicând steagul, încep să vină să lupte împotriva Bulgarilor în frontul întâiu. Și amândouă armatele dușmane s'au înhățat la luptă și au început să se bată între ele cu înverșunare. Și după ce întreaga oaste a ducelui Arpad s'a angajat în luptă, față în față, în contra Grecilor, cădeau morți foarte mulți Greci. Iar când mai sus numitul Salanus a văzut că ai săi dau înapoi din luptă, spre a-și scăpa vieața, a luat-o la fugă și s'a dus în grabă spre Alba Bulgariei⁴⁾. Dar Grecii și Bulgarii, cuprinși de spaima Ungurilor, au uitat de drumul pe care veniseră și puși pe fugă, ca să scape cu vieața, au socotit Tisa drept o apă mică și au căutat să o treacă cu înotul. Fiindcă însă erau cuprinși de teamă și groază, de frica Ungurilor mai toți au murit în fluviul Tisa și de abia au mai scăpat câțiva cari

1) *Teteuetlen*, ung. Tetétlen, munte în apropierea orașului Solnoc.

2) *Bulsu*, ung. Bulsu, soldat ungur.

3) *Bogat*, ung. Bogat, tatăl lui Bulsu.

4) *Alba Bulgariei*, este Belgradul de astăzi. La venirea Ungurilor, Bulgarii stăpâneau și Belgradul.

să ducă împăratului vestea nenorocirii lor. Din această cauză, locul acela, unde au murit Grecii, din ziua aceea și până astăzi, poartă numele de vadul Grecilor ¹⁾.

XL. DESPRE VICTORIA DUCELUI ARPAD.

Iar ducele Arpad și ostașii săi, câștigând victoria, au plecat de aci și au ajuns până la lacul ce se numește Curtuelto ²⁾ și au rămas acolo lângă pădurea Gemelsen ³⁾ trei zeci și patru de zile. Și în localitatea aceasta, ducele și nobilii săi au orânduit toate legile consuetudinare ale regatului și toate drepturile, cum să fie sluiți ducele și nobilii, sau cum să se facă judecățile pentru crimele de tot felul ce s'ar săvârși. Și tot aci, ducele a dăruit nobililor cari au venit cu el diferite moșii împreună cu toți locuitorii lor. Și locul acela, unde s'au stabilit toate acestea, Ungurii l-au numit după graiul lor Scerii ⁴⁾, fiindcă aci s'au orânduit toate afacerile regatului. Și ducele a dat locul acesta lui Oundunec, tatăl lui Ete, dela Tisa până la lacul Botua ⁵⁾ și dela Curtuelto până la câmpia nisipoasă Olpar. În urmă însă, trecând câțeva vreme, Ethe, fiul lui Oundu, strângând o mulțime de Sclavi, a făcut să se construească între fortăreața Olpar și vadul Beuldu o fortăreață foarte puternică, de pământ, pe care Slavii, pe graiul lor, au numit-o Surungrad, adică Cetatea Neagră ⁶⁾.

XLI. DESPRE PLECAREA LUI ARPAD.

Iar, după aceea, ducele Arpad și nobilii săi au plecat de aci și au venit la Titulum ⁷⁾ subjugându-și poporul. În urmă, plecând au ajuns la portul Zoloncaman ⁸⁾ și a adus sub jugul său toate popu-

1) *Vadul Grecilor*. Nu se știe unde va fi fost acest vad. Pais. D. *op. cit.* p. 116, presupune că va fi fost lângă Olpar.

2) *Curtuelto*, ung. Körtvelytó, în dreapta Tisei. Cuvântul este format din *körte*, pâr și *tó*, lac.

3) *Gemelsen*, ung. Gyümölcsény, o pădure în dreapta Tisei, gyümölcs însemnează în ungurește, fruct, poamă.

4) *Scerij*, ung. Szeri, localitate în dreapta Tisei.

5) *Botua*, ung. Botva, o mlaștină, lat. *stagnum*, în stânga Dunării.

6) *Surungrad*, ung. Csongrád, cetate în dreapta Tisei. În Surungard înțevem elementele cern și grad. Surungard ar însemna Cetatea Neagră.

7) *Titulum*, vezi c. XXXVIII, 1.

8) *Zoloncaman*, ung. Szalankamen, port la Dunăre. Zoloncaman este pus în legătură cu numele principelui bulgar Salanus.

lațiunile de lângă Tisa și Dunăre și pornind de aci au ajuns în părțile Budrugului ¹⁾ și și-a așezat tabăra lângă râul Uoyos ²⁾. Și, în părțile acelea, ducele a dăruit mult teritoriu, împreună cu locuitori cu tot, lui Tosunec ³⁾, tatăl lui Lelu și bunicului său după mama Culpun ⁴⁾, tatăl lui Botond ⁵⁾. Apoi ducele Arpad consfătuindu-se cu frunțașii săi, au hotărât să trimeată, din pricina ducelui Salanus, o armată dincolo de Dunăre, împotriva Albei Bulgariei. În fruntea acestei armate a pus ca șefi și conducători pe Lelu, fiul lui Tosu, pe Bulsuu, fiul lui Bogat și pe Botond, fiul lui Culpun, cari, luându-și rămas bun dela ducele Arpad, au plecat călări și au trecut Dunărea, fără să li se împotrivescă cineva, în locul unde Zova ⁶⁾ se varsă în Dunăre. Și pornind de aci au început să se îndrepte călări spre cetatea Alba Bulgariei. Atunci ducele Bulgarilor, rubedenie cu ducele Salanus, a venit aproape cu o mare oaste spre a se bate cu ei, cu ajutorul Grecilor. A doua zi, ambele oștiri au fost așezate în linie de bătaie în câmpia de lângă malurile Dunării. Atunci Lelu, fiul lui Tosu, ridicând numai decât steagul prevăzut cu semnul său, și Bulsu, fiul lui Bogat, sunând din trompeta de războiu, s'au apropiat la luptă și cetele ambilor dușmani s'au încăerat în părți și au început să se bată între ele cu înverșunare. Și au fost omorâți foarte mulți dintre Greci și Bulgari și unii dintre ei au fost făcuți prizonieri. Dar, când a văzut ducele Bulgariei că ai săi dau înapoi din luptă, a luat-o la fugă ca să-și scape vieața și a intrat în cetatea Alba. Atunci Lelu, Bulsu și de asemenea și Botond câștigând victoria, și-au așezat tabăra lângă Dunăre, ceva mai jos, pe o câmpie și au pus să se aducă înaintea lor toți prizonierii Bulgarilor și Grecilor pe cari, legându-i în fiare, i-au trimis în Ungaria ducelui Arpad.

XLII. DESPRE SOLII DUCelui BULGARIEI.

A doua zi însă ducele Bulgariei a trimis, cu diferite daruri, soli la Lelu și Bulsu și Botond, rugându-i stăruitor să mijlocească pacea, dându-le pe deasupra de știre că nu reține partea ducelui

---

1) *Budrug*, ung. Bodrog, regiune lângă Dunăre.

2) *Uoyos*, ung. Vajas, fluviu și o ramură a Dunării.

3) *Tosunec*, ung. Tas. Nec este sufixa dativului unguresc.

4) *Culpun*, ung. Kölpény, nume de localitate, lângă Sava.

5) *Botond*, ung. Botond.

6) *Zoua*, fluviul Sava.

Salanus, unchiul său. Ci că el, ca supus, va sluji cu credință lui Arpad, ducele Ungariei, și-i va plăti un tribut anual. Iar ei, făcând pace și primind ca obstatic pe propriul fiu al ducelui, au plecat cu multe averi de ale Bulgarilor și pe ducele lor l-au lăsat să se retragă nevătămat. În urmă, plecând de aci, s'au dus până la poarta Wazil ¹⁾ și plecând de aci au subjugat țara Rasiei ²⁾ și au capturat pe ducele ei, ținându-l multă vreme legat în fiare. Apoi plecând de aci, au ajuns până la mare și toate popoarele din acea țară le-au subjugat, prin influența lor și fără lupte, stăpânirii lui Arpad, ducele Ungurilor. Și au cucerit cetatea Spaleto ³⁾ și au supus Croația ⁴⁾ întregă și, plecând de aci, au luat ca obstatici pe fiii nobililor și s'au întors în Ungaria la ducele Arpad. Iar, dacă războaiele acestora și toate isprăvile lor vitejești n'ați voi să le credeți din scrisul acestor pagini, credeți atunci cântecele limbute ale cântăreților și poveștile închipuite ale țăranilor cari nici până astăzi n'au dat uitării faptele vitejești și războaiele Ungurilor ⁵⁾. Dar unii spun, că ar fi mers chiar până la Constantinopol și că Botond ar fi lovit cu barda sa în poarta de aur a Constantinopolului. Eu însă, fiindcă n'am aflat despre această ispravă în nici o carte a vreunui istoric, ci am aflat-o numai din poveștile false ale țăranilor, de aceea în prezenta lucrare mi-am propus să nu o descriu.

XLIII. DESPRE FORTĂREȚELE ZABRAG, POSAGA ȘI ULCU

Plecând de aci Bulsu, Lelu și Botonđ, după ce s'au scoborât prin pădurea ce se chiamă Peturgoz ⁶⁾, și-au așezat tabăra lângă fluviul Culpe ⁷⁾. Și trecând peste acest fluviu, au ajuns la fluviul Zoua. Și, după ce au trecut peste Zoua, au cuprins fortăreața Za-

---

1) *Wazil*, localitate în Bulgaria, între Sofia și Philipopol, *Claustra sancti Basilii*.

2) *Țara Rasiei*, Racy, Serbia de sud.

3) *Spaleto*, civitas *Spaletina*, este Spalato din Dalmația.

4) *Crouacia*, Croația, a căreia întindere nu va fi fost, de sigur, cea de mai târziu.

5) *Războaiele Ungurilor*. Atragem atenția asupra constatării lui Anonymus că exista, pe vremea sa, o tradiție a istoriei popoarelor din Ungaria. Din această tradiție ce se cânta pe la toate răspântiile, Anonymus ia numai ceea ce îi se pare mai vrednic.

6) *Peturgoz*, ung. Pétergaz. Este pădurea Petrovabora, din Croația.

7) *Culpe*, ung. Kulpa, este un afluent în dreapta Savei.

brag¹⁾ și de aci, mergând călări, au cucerit fortăreața Posaga²⁾ și fortăreața Ulcou³⁾. Și plecând de aci, au trecut peste Dunăre la Vadul Grecilor și au sosit la curtea ducelui Arpad. Și fiindcă Lelu, Bulsu și Botond și ceilalți ostași s'au întors sănătoși și teferi la ducele Arpad după un an de zile, repurtând o mare victorie, la curtea ducelui a fost mare bucurie și au făcut un ospăț minunat și în fiecare zi chefuiau strajnic Ungurii împreună cu diferitele națiuni. Și popoarele vecine, aflând despre faptele lor strălucite, alergau cu grămada la ducele Arpad și supuindu-i-se cu credință curată, îl slujeau cu mare grije și foarte mulți au devenit musafirii lui de casă.

XLIV. DESPRE INSULA DUNĂRII

Iar, după aceasta, ducele Arpad a plecat din acele părți, unde se află acum fortăreața Budrug și s'a scoborât pe lângă Dunăre până la insula cea mare. Și și-a așezat tabăra lângă insulă și ducele Arpad și nobilii săi, intrând în insulă, după ce au văzut rodnicia și bogăția locului și poziția întărită de apele Dunării, le-au plăcut mai mult decât se poate spune. Și au hotărât ca insula să fie a ducelui și ca fiecare din persoanele nobile să-și aibă curtea și vila sa proprie. Și numai decât ducele Arpad, angajând maestri a pus să i se facă case ducale strălucite și a lăsat ca toți cail săi obosiți de drumul cel lung să fie aduși aci să pască. Și, în fruntea vizitiilor, a pus un oarecare cuman, cu numele Sepel⁴⁾. Și dela Sepel, șeful vizitiilor, care a rămas acolo, s'a numit insula până în ziua de astăzi cu numele de Sepel. Iar ducele Arpad și nobilii săi au rămas aci împreună cu servitorii și servitoarele sale în pace stăpânitori din luna lui Aprilie până în luna lui Octomvrie. Și, lăsându-și aci femeile, în deplină înțelegere, au ieșit din insulă și au hotărât să meargă peste Dunăre și să cucerească țara Pannoniei și să pornească războiul contra Carinthinilor⁵⁾ și să se pregătească să meargă în ținuturile dela granița Lombardiei⁶⁾. Și înainte de a face aceasta,

1) *Zabrag*, Zagrab, Agram din Serbia de astăzi.

2) *Posaga*, fortăreața Pozega din Croația.

3) *Vlcou*, Vukovár, lângă Drava, în Serbia actuală. Etimologia cuvântului este *vlc*, lup și radicalul cuvântului îl găsim și în Vulcan, comună în jud. Brașov.

4) *Sepel*, ung. Csepel. Este o insulă formată de două brațe ale Dunării.

5) *Carinthinii*. Carinthia era un principat pe timpul venirii Ungurilor.

6) *Lombardia*. Regiunea Padului, din Italia.

să trimeată o armată împotriva ducelui Glad care își avea domnia dela fluviul Mureș până la fortăreața Horom ¹⁾. Din neamul acestuia, după multă vreme, pogorâse Ohtum, pe care l-a omorît Sunad. Iar în scopul acesta au fost trimiși Zuardu și Cadusa și Boyta cari, după ce și-au luat rămas bun, au plecat călări și au trecut peste Tisa la Kenesna ²⁾ și au descălecat lângă râul Seztureg ³⁾. Și nu s'a aflat nici un dușman care să ridice mâna împotriva lor, fiindcă groaza cuprinsese pe toți oamenii din acea țară. Și, plecând de aci, au ajuns în părțile dela Beguey ⁴⁾ și aci au rămas timp de două săptămâni, până ce toți locuitorii din acea patrie, dela Mureș până la fluviul Timiș, li s'au supus și au primit pe fiii lor ca obstatici. Apoi, plecând cu oastea, au venit spre fluviul Timiș și și-au așezat tabăra lângă Vadul Nisipurilor ⁵⁾. Și când au voit să treacă peste fluviul Timiș, le-a ieșit înainte Glad, din neamul căruia se trage Ohtum, ducele acelei patrii, împreună cu o mare armată de călăreți și de pedestri, cu ajutorul Cumanilor și Bulgarilor și Valachilor. A doua zi, însă, fiindcă nici una din cele două oștiri nu putuse să treacă de loc peste fluviul Timiș, care se găsea între ele, Zuardu a însărcinat pe fratele său Cadusa ca, împreună cu o jumătate din oastea sa, să se scoboare mai jos și, ori cum ar putea, să treacă apa și să înceapă lupta în contra dușmanilor. Cadusa, numai decât, dând ascultare poveții fratelui său, a pornit călare cu o jumătate din oștire și s'a scoborât mai jos în fuga mare. Și, cum grația dumnezeiască era de partea lor, trecerea le-a fost ușoară. Și în vreme ce o parte din armata Ungurilor era dincolo, împreună cu Cadusa, și o jumătate de parte, dincoace, împreună cu Zuard, atunci Ungurii făcură să răsunе trompetele de războiu și trecând în înot peste fluviu, încep să lupte cu înverșunare. Și, fiindcă ajutorul lui Dumnezeu era alături de Unguri, le-a dat o mare victorie, iar dușmanii cădeau înainte-le, ca snopii după secerători. Și în acest războiu au murit doi duci ai Cumanilor și trei cneji ai Bulgarilor ¹⁰⁾. Și însuși Glad,

---

1) *Horon*, ung. *Haram*, era o fortăreață lângă Dunăre, în Banat. Cuvântul este de origină slavă. cf. *Moór*, *op. cit.* p. 442.

2) *Kenezna*, ung. *Kanizsa*, o localitate lângă Tisa.

3) *Seztureg*, ung. *Cesztreg*, afluent al Tisei de jos.

4) *Beguey*, ung. *Böge*, râul Bega, afluent al Tisei.

5) *Vadul Nisipurilor*, *Vadum arenarum*, ung. *Fővenyrév*, localitate în Banat.

6) *Vlachii*. Anonymul îi constată pentru a doua oară în Banat.

7) *Cneji* ai Bulgarilor. Instituția românească a chinezatului o găsim și la Bulgari.

ducele lor, numai luând-o la fugă, a putut să scape, și armata sa întreagă s'a topit ca ceara de fața focului și a pierit de ascuțișul săbiilor. Apoi Zuard și Cadusa și Boyta, plecând de aci, au venit victorioși spre hotarele Bulgarilor și și-au așezat tabăra lângă râul Ponoucea ¹⁾. Iar ducele Glad, luând-o la fugă, după cum am spus mai sus, a intrat de teama Ungurilor în fortăreața Kevea ²⁾. Și, a treia zi, Zuard și Cadusa, precum și Boyta, din al cărui neam se trage Brucsa, orânduindu-și armata împotriva fortăreții Kevea, a început să dea lupta. Văzând aceasta ducele lor Glad, li-a trimis soli și a început să ceară pace, dăruindu-le de bună voie fortăreața, împreună cu diferite daruri. Apoi mergând de aci, au cucerit fortăreața Ursova ³⁾ și au locuit în ea timp de o lună și pe Boyta, împreună cu a treia parte din armată și cu fiii locuitorilor luați ca obstatici, i-au trimis la ducele Arpad. Și, pe deasupra și-au trimis și solii lor, ca să le dea voie să meargă în Grecia, pentruca să cucerească toată Macedonia, dela Dunăre până la Marea Neagră. Căci pe acea vreme Ungurii în mintea lor nu doreau nimic altceva decât să ocupe țări, să subjuge popoare și să se îndeletnicească cu fapte războinice. Fiindcă Ungurii în timpul acela așa de mult se bucurau de a suge sângele omenesc, ca și lipitoarea, și dacă n'ar fi făcut așa n'ar fi lăsat urmașilor lor atâtea țări frumoase. Ce să mai spun? Boyta și delegații lor au ajuns la ducele Arpad și i-au povestit isprăvile lor. Ducele însă le-a lăudat faptele și lui Zuard și Cadusa le-a dat libertatea de a se duce în Grecia și de a cuceri țara. Și lui Boyta, pentru serviciul său atât de credincios, i-a dăruit o moșie mare lângă Tisa, cu numele Torhus ⁴⁾. Atunci delegații lui Zuard și ai fratelui său Cadusa, luându-și rămas bun, s'au întors veseli la stăpânii lor.

XLV. DESPRE CETĂȚENII BULGARILOR ȘI MACEDONENILOR.

După trecere de câteva zile, Zuard și Cadusa, împreună cu întreaga lor armată, înălțând steagurile cu insigniile lor, au trecut peste apa Dunării și au cucerit fortăreața Borons ⁵⁾, apoi s'au dus

1) *Ponoucea*, ung. Panyoca, este o ramură a Dunării.

2) *Keve*, ung. Keve. Se face în genere legătură între Keve și Kubin.

3) *Urscia*, ung. Orsova. Vezi c. VIII, 4.

4) *Torhus*, ung. Tarras, localitate în Banat, la stânga Tisei.

5) *Borons*, ung. Barancs, azi Branicevo în Serbia.

spre fortăreața Scereducy¹⁾). Aflând despre aceasta cetățenii Bulgarilor și Macedonenilor, s'au speriat grozav de apariția lor. Atunci toți locuitorii acelei țări și-au trimis soli, cu daruri multe, ca să le dea în supunere țara și să le încredințeze pe fiii lor ca obstatici. Zuard și Cadusa, doritori de pace, după ce au primit darurile și obstacii lor, i-au slobozit în pace înapoi, ca și pe propriul lor popor. Iar ei începură să meargă călări dincolo de poarta Wacil²⁾ și au cuprins fortăreața regelui Philipp³⁾, apoi toată țara, până la cetatea Cleopatra⁴⁾ și au cucerit și au luat sub stăpânirea lor tot pământul dela cetatea Durasu⁵⁾ până la țara Rachy. Și Zuard s'a însurat în această țară și poporul acela care acum se numește Sobamogera⁶⁾, după moartea lui Zuard, a rămas în Grecia. Și de aceea s'a numit de Greci soba, adecă prost, fiindcă murind stăpânul lor, nu li-a mai plăcut calea de a se întoarce în patria lor.

XLVI. DESPRE PORTUL MOGER.

După trecere de câteva zile, ducele Arpad și toți frunțașii săi, plecând din insulă, în urma unei consfătuiri între ei, și-au așezat tabăra în deplină înțelegere și din libera lor voință, dincolo de Surcusar⁷⁾, până la râul Racus⁸⁾. Și, văzându-se în siguranță din toate părțile și că nimeni n'ar mai îndrăzni să li se opună, au trecut Dunărea. Și portul unde s'a făcut trecerea, l'au numit portul Moger⁹⁾, fiindcă cele șapte personaje principale, cari s'au numit hetumoger, au trecut aci, cu corăbiile lor, Dunărea. După trecerea Dunării și-au așezat tabăra lângă Dunăre, până la Apele Calde de Sus¹⁰⁾. Și auzind aceasta, toți Romanii¹¹⁾ cari locuiau în Pannonia și-au scăpat vieața cu fuga. A doua zi însă ducele Arpad și toți nobilii săi, împreună cu toți ostașii Ungariei au intrat în cetatea re-

1) Scereducy, o fortăreață, Sofia din Bulgaria.

2) Poarta Wacil, cf., c. XLII, 1.

3) Fortăreața regelui Philipp, este cetatea Philippopoli.

4) Cetatea Cleopatra, după Pais D. *op. cit.* 123, ar fi poate Neopatras din Tessalia.

5) Durasu, Durazzo, din Albania.

6) Sobamogera, ung. Csobamogyera.

7) Surcusar, ung. Soroksár, localitate lângă insula Sepel.

8) Racus, ung. Rakos, pârâu lângă Pesta.

9) Moger, ung. Magyarrév, vad între Pesta și Buda.

10) Apele calde superioare, Aquae calidae superiores, vezi nota c. I. 5.

11) Toți Romani. Anonymus constată, de mai multe ori, că Romanii trăiau mai ales dincolo de Dunăre.

gelui Athila ¹⁾ și au văzut toate palatele regale, unele distruse până în temelie, altele nu. și admirau cu nesăț toate acele edificii de piatră și s'au bucurat nespus de mult, fiindcă au avut norocul să pună mâna, fără lupte, pe cetatea regelui Athila, din a cărei seminție se trăgea ducele Arpad. Și, în fiecare zi, se ospătau cu mare plăcere în palatul regelui Athila, șezând unul alături de celălalt, și toți aveau înaintea lor simfonii și sunete dulci de chitară și de fluere cu tot felul de cântece de lăutari. Bucatele și cupele li se aduceau ducelui și nobililor pe tăvi de aur, slujitorilor și țăranilor pe tăvi de argint, fiindcă Dumnezeu le dăduse în mâinile lor toate bunătățile celorlalte regate din vecinătate. Și petreceau din belșug și în chip strălucit, împreună cu toți musafirii ce veniseră la ei. Iar ducele Arpad dădu pământuri și proprietăți întinse oaspeților ce steteau cu el și mulți străini, aflând despre aceasta, alergau la el, felicitându-l și rămâneau la el. Atunci ducele Arpad și ai săi, au zăbovit veseli douăzeci de zile în cetatea regelui Athila și toți soldații unguri, stând călări înaintea ducelui, făceau cu scuturile și lăncile lor mari exerciții militare, iar alții, după datina păgână, făceau jocuri cu arcurile și săgețile. De aceea, ducele Arpad era tare vesel și a dăruit tuturor soldaților săi, împreună cu proprietăți, diferite daruri, atât de aur cât și de argint. Și, în același loc, a dăruit lui Cundunec, tatăl lui Curzan, o moșie dela Cetatea regelui Athila până la cei o Sută de munți ²⁾ și până la Gyoyg ³⁾ și fiului său i-a dat o fortăreață pentru apărarea poporului. Atunci Curzan a dat ordin ca acea fortăreață să se numească după propriul său nume, nume care până în ziua de astăzi nu s'a dat uitării.

XLVII. DESPRE ȚARA PANNONIEI.

Iar ducele Arpad, în ziua a 21-a, în urma unei consfătuiri, a plecat din Ecilburg, pentru ca să cucerească pentru sine Pannonia până la fluviul Drova ⁴⁾. Și, în prima zi, și-a așezat tabăra lângă Dunăre spre cei o Sută de munți. Apoi s'a luat hotărârea ca ducele să trimeată o parte din armata sa dealungul Dunării spre fortăreața Borona ⁵⁾ și a numit ca șefi și conducători pe doi dintre

---

1) *Cetatea regelui Attila, Ecilburg, Aquincum al Romanilor.*

2) *Centum montes, ung. Százhalom, lângă Dunăre.*

3) *Gyoyg, ung. Diód, localitate în Pannonia, lângă Dunăre.*

4) *Droua, fluviul Drava.*

5) *Borona, ung. Baranya, cetate între Dunăre și Drava.*

personagiile fruntaşe şi anume pe Ete, tatăl lui Eudu şi pe Boyta, din care se trage familia Brugsă. Şi acestora, pentru devotamentul lor, ducele Arpad le-a dăruit daruri nu neînsemnate şi lui Eudunec, fiul lui Ete, i-a dat o moşie lângă Dunăre, împreună cu nenumărate populaţii. Şi în acel loc Eudu, după ce şi-a subjugat poporul din acea parte, a zidit o fortăreaţă pe care a numit-o în limba localnicilor Zecuseu¹⁾ pentru că acolo şi-a aşezat scaunul şi reşedinţa. Şi, de asemenea, a dat şi lui Boyta, spre Saru²⁾, împreună cu popor nenumărat, o moşie mare care până astăzi se numeşte Boyta.

XLVIII. DESPRE CETATEA BEZPREM .

Cu partea a doua a armatei a fost trimis Usubu, tatăl lui Zolocu şi Eusee³⁾ cari să se ducă spre cetatea Bezprem⁴⁾ şi să subjuge pe toţi locuitorii din regiune până la Castrul de fier⁵⁾. Atunci Usubu, şeful şi conducătorul acelei armate, luându-şi rămas bun dela duce, a plecat cu steagul înălţat şi şi-a aşezat tabăra lângă muntele Pcoztu⁶⁾, iar de aci, mergând călări, şi-au aşezat tabăra în câmpia dela Peytu⁷⁾ şi au rămas aci timp de trei zile. A patra zi însă au ajuns la fortăreaţa Bezprem. Atunci Usubu şi Eusee, orânduindu-şi armata împotriva soldaţilor romani ce păzeau fortăreaţa Bezprem, au început să lupte cu îndârjire. Şi s'au luptat între ei o săptămână întreagă. În a doua săptămână însă, în ziua a patra, în vreme ce ambele armate erau obosite de războiul istovitor, Usubu şi Eusee au trecut prin ascuţişul săbiilor pe mai mulţi soldaţi romani şi pe unii i-au ucis cu lovituri de săgeţi. Ceilalţi Romani, văzând curajul Ungurilor, au părăsit fortăreaţa Bezprem şi au luat-o la fugă, grăbindu-se să-şi scape vieaţa în ţara Theutonilor⁸⁾. Usubu şi Eusee i-au urmărit pe aceştia până la frontiera Theutonilor. Într'una din zile însă, pe când Ungurii şi Romanii erau la frontieră, Romanii fugind pe ascuns, au trecut peste fluviul ce este la graniţa Pannoniei şi a Theutonilor. De aceea fluviul acela l'au numit Un-

1) Zecuseu, ung. Szekcső, localitate în Baranya.

2) Saru, ung. Sár, fluviu în Pannonia.

3) Eusee, ung. Öse, general ungur.

4) Bezprem, ung. Veszprém, vestită şi veche cetate, reşedinţă de episcopat.

5) Castrum ferreum, ung. Vasvár, lângă fluviul Raba.

6) Pcoztu, ung. Pákozd, un munte în apropiere de Alba Regală.

7) Peytu, ung. Pétemező localitate în apropiere de Veszprém.

8) Theotoni, În evul mediu Germanii se numeau Theotoni.

gurii Loponsu ¹⁾, fiindcă Romanii, de teama Ungurilor, l-au trecut în înot, pe ascuns.

XLIX. DESPRE CASTRUL DE FIER.

Intorcându-se de aci, Usubuu, tatăl lui Zoloucu și Eusee, tatăl lui Urcun ²⁾, au cucerit Castrul de fier și pe fiii locuitorilor i-au luat ca obstatici. Iar de aci, mergând călări pe lângă fluviul Bolotun ³⁾ au ajuns la Thyon ⁴⁾ și, după ce și-au subjugat popoarele, au intrat în a patrusprezecea zi în fortăreața Bezprem. Atunci Usubuu și Eusee, după ce s'au sfătuit împreună, au trimis ducelui Arpad soli cu diverse daruri și cu fiii localnicilor luați ca ostatici, arătându-i cum Dumnezeu le-a dăruit victoria și cum Romanii, părăsind fortăreața Besprem, au luat-o la fugă înaintea lor și au trecut în înot pe ascuns peste fluviul Loponsu. Iar solii lor au găsit pe ducele Arpad în pădurea Turobag ⁵⁾, preumblându-se ca un domn ⁶⁾ și l-au salutat cu diferite daruri din partea lui Usubuu și Eusee și i-au prezentat pe fiii localnicilor luați ca ostatici. Iar ducele Arpad aflând s'a bucurat nespus de mult și întorcându-se iarăși la Ecilburg a făcut o mare petrecere și a dăruit cu mari daruri pe cei ce i-au adus vestea bucuriei.

I. DESPRE DEVASTAREA PANNONIEI.

Apoi ducele Arpad și nobilii săi, plecând din Ecilburg cu a treia parte din armată, și-au așezat tabăra lângă câmpia Fântânei sărate ⁷⁾; în urmă plecând de aci călări, au ajuns la muntele Bodoctu ⁸⁾. Iar ducele Arpad a dăruit lui Eleudnec ⁹⁾, tatăl lui Zobolsu, din regiunea din spre răsărit, o pădure mare care acum se

---

1) *Loponsu*, ung. Lapincs, râu la frontiera de apus a țării. Numele este pus în legătură cu *lop* și *lappang*, a fura, a se ascunde.

2) *Urcund* și *Urcum*, ung. Örkénd, fiul lui Tanuzaba. Filologii unguri pun acest cuvânt în legătură cu turc. ör, er, ür, erou. cf. Dais D. *op. cit.* p. 131.

3) *Bolotun* ung. Balaton. Anonymus numește lacul Balaton, râul Balaton.

4) *Thyon*, ung. Tihany, unde era vestita mănăstire Thyon.

5) *Turobag*, ung. Torbagy, pădure, nu departe de Buda.

6) *Ca un domn*, arpalice e un cuvânt a căruia explicare sigură încă nu s'a dat.

7) *Fântâna sărată*, Puteus salsus, ung. Sóskut, localitate în Pannonia, nu departe de Buda.

8) *Bodoctu*, ung. Bodajk, munte în Pannonia, jud. Alba.

9) *Eleud* și *Eleudnec*, ung. Előd. Vezi c. VI. 1.

chiamă Vertus ¹⁾ după scuturile ce au părăsit aci Theutonii. La poalele acestei păduri, lângă lacul Ferteu ²⁾, Sac, nepotul lui Zobolsu, a construit, multă vreme în urmă, o fortăreață. Ce să mai spun? Iar ducele Arpad și ostașii săi, mergând astfel și-au așezat tabăra lângă muntele Sfântului Martin ³⁾ și atât ei cât și animalele lor s'au adăpat din izvorul Sabariei ⁴⁾. Și, urcându-se pe munte și văzând frumusețea Pannoniei, s'au înveselit foarte mult. Apoi, pornind de aci, au ajuns la Raba și Rabucea ⁵⁾, au jefuit populațiunile și regatele Scivilor și Pannonilor și le-au ocupat provinciile lor. Au făcut însă dese incursiuni și în teritoriile Carinthinilor Moravieni, din cari multe mii de oameni au pierit de ascuțișul săbiei lor; le-au dărâmat cetățile, le-au luat în stăpânire pământurile și, până în ziua de astăzi, cu ajutorul lui Dumnezeu, le păstrează în puterea lor, în pace. Apoi Usubuu și Eusee, tatăl lui Urcun, cu întreaga lor armată, împodobiți de victorie, s'au întors la ducele Arpad, sănătoși și neatinși. Căci Dumnezeu, a cărui milă i-a întovărășit, a dat în mâinile ducelui Arpad și a ostașilor săi pe dușmani și, prin brațul lor, au dobândit agoniseala autochtonilor. Și, după ce au prins rădăcini aci și după ce au adus sub jugul lor mai toate regatele învecinate, s'au întors lângă Dunăre spre pădure ca să facă vânătoare și, dând drumul soldaților să se ducă pe acasă, ducele și nobilii săi au rămas tot în acea pădure, timp de zece zile și de aci au venit la cetatea regelui Athila și au descălecat în insula Sepel, unde era ducesa și celelalte femei ale nobililor.

Și în același an, ducelui Arpad i s'a născut un fiu, cu numele Zulta ⁶⁾ și a fost mare bucurie printre Unguri. Și oșpețe mari au făcut, timp de mai multe zile, ducele și nobilii săi și tinerii jucau în fața ducelui și a nobililor săi, ca mieii de oaie înaintea berbecilor. Trecând apoi câteva zile, ducele Arpad și nobilii săi, după ce au ținut un sfat împreună, au trimis o armată împotriva lui Menumorout, ducele din Byhor, punând în fruntea armatei, ca șefi și conducători, pe Usubun și Velec. Aceștia, plecând din insulă, au mers

1) *Uertus*, ung. *Vértes*, o pădure mare în Pannonia.

2) *Ferteu*. ung. *Fertő*, o rovină în Pannonia.

3) *Mons Sancti Martini*, ung. *Szent Mártonhegye*, azi *Pannonhalma*.

4) *Sabaria*, ung. *Szabária forrása*, un izvor în apropierea muntelui Sf. Martin.

5) *Raba* și *Rabucea*, ung. *Rába* și *Rábca*. Sufixa diminutivă *cea* este de origine latină.

6) *Zulta*, ung. *Szolta*, este *Zoltan* al cronicarilor.

călări prin prundiș și au trecut fluviul Tisa la portul Beuldu¹⁾. Și pornind de aci călări, și-au așezat tabăra lângă fluviul Couroug²⁾ și toți Secuii³⁾, cari dintru început erau popoare ale regelui Athila, aflând de faima lui Usubuu, i-au ieșit înainte, pacinici, și și-au dat, împreună cu diferite daruri, pe fiii lor ca obstatici și au început să meargă înaintea armatei lui Usubuu, în prima linie, ca să lupte împotriva lui Menumorout. Și numai decât pe fiii Secuilor i-au trimis ducelui Arpad, iar ei încep să meargă călări în contra lui Menumorout, având în frunte pe Secui; au trecut în înot peste fluviul Criș, la muntele Cervin⁴⁾ și de aci mergând călări, și-au așezat tabăra lângă fluviul Tekereu⁵⁾.

LI. DESPRE DUCELE MENUMOROUT.

Auzind aceasta Menumorout că Usubuu și Velec, cei mai vestiți generali ai ducelui Arpad, vin împotriva sa cu o puternică trupă, precedată de Secui, s'a temut grozav și n'a îndrăznit să le iasă în cale, fiindcă auzise că ducele Arpad și ostașii săi sunt foarte viteji în războiu, că Romanii din Pannonia au fost puși pe fugă, că au jefuit teritoriile Carinthinilor Moravieni, că multe mii de oameni au căzut prin ascuțișul săbiilor lor, că au cucărit regatul Pannoniei și că dușmanii au fugit înaintea feții lor. Atunci ducele Menumorout, părăsindu-și mulțimea de soldați în fortăreața Byhor, el cu soția și fiica sa au fugit din fața lor și au căutat să rămâie în pădurea Ygfon. Usubuu și Veluc și întreaga lor armată veseli încep să meargă călări în contra fortăreții Byhor și și-au așezat tabăra lângă fluviul Iuzos⁶⁾. Iar a treia zi orânduindu-și armatele, au plecat spre castrul Belland⁷⁾ și din cealaltă parte, soldații adunați din diferite națiuni, încep lupta în contra lui Usubuu și a soldaților săi. Secuii și Ungurii omorără mulți oameni prin lovituri de săgeți.

---

1) *Beuldu*, ung. Böld, un vad peste Tisa, lângă Csongrád.

2) *Couroug*, ung. Kórógy, un afluent în partea stângă a Tisei.

3) *Siculi, Sicli, Sycli*. Pe vremea Anonymului probabil Secuii nu ajunseseră să fie colonizați în Ardeal.

4) *Cervinus mons*, ung. Szarvashalom, lângă Criș.

5) *Tekereu*, ung. Tekerő. Un fluviu sau mai bine o ramură a Crișului Repede.

6) *Iouzos și Iouzos*, ung. Józsas, un părau între Tekerő și Criș, jud. Bihor.

7) *Belland*. O fortăreață până acum neidentificată. Probabil fortăreața Bihor, al cărui nume se reduce la Belgrad sau Bjelhorod. cf. Moór, *op. cit.*, p. 440.

Usubuu și Velec uciseră cu balistele ¹⁾ lor 125 soldați. Și s'au luptat între ei douăsprezece zile și dintre soldații lui Usubuu au fost omorâți 20 de Unguri și 15 Secui. A treisprezecea zi însă, după ce Ungurii și Secuii au umplut șanțurile fortăreții și voiau să așeze scări pe ziduri, ostașii ducelui Menumorout, văzând curajul Ungurilor, încep să se roage de acești doi șefi de armată și deschizându-le fortăreața, veniră în picioarele goale, rugându-se înaintea feții lui Usubuu și Velec. Acestora punându-le oameni de pază, Usubuu și Velec au intrat în fortăreață și au dat acolo de multe bogății de ale soldaților acestora. Auzind aceasta Menumorout dela vestitorii scăpați cu fuga, a fost cuprins de o mare groază și și-a trimis soli la Usubuu și Velec cu diferite daruri și i-a rugat ca chiar ei să fie mijlocitori ai păcii și să lase pe soli să se ducă la ducele Arpad ca să-i vestească că Menumorout care la început prin delegații săi proprii cu inima ca de bulgar, cu îngâmfare, i-a comunicat că îi refuză să-i dea o palmă de pământ, acum, prin aceiași soli, învins și zdrobit, nu stă la îndoială să-i dea întregul său regat și lui Zulta, fiul lui Arpad, pe fiica sa. Atunci Usubuu și Velec au aprobat bucuros planul lui și împreună cu delegații lor au trimis vestitori cari să roage pentru pace pe domnul lor, pe ducele Arpad. Și aceștia, după ce au intrat în insula Sepel și au salutat pe ducele Arpad, a doua zi delegații i-au comunicat solia lui Menumorout. Iar ducele Arpad, confătuindu-se cu nobilii săi, a aprobat și a lăudat propunerea lui Menumorout și, când a aflat că fata lui Menumorout este de aceeași vârstă cu fiul său Zulta, n'a mai amânat cererea lui Menumorout și a primit pe fiica lui ca soție pentru Zulta, împreună cu regatul promis și, trimitând delegați la Usubuu și Velec, le-a dat însărcinarea să încheie căsătoria și să primească pe fiica lui Menumorout, ca soție pentru fiul său Zulta și pe fiii locuitorilor, luați ca obstatici, să-i aducă cu sine și ducelui Menumorout să-i lase fortăreața Byhor.

LII. DESPRE USUBUU ȘI VELUC.

Usubuu și Veluc, precum și întreaga lor armată, bucurându-se de povața domnului lor, după ce au încheiat căsătoria au primit pe fiica lui Menumorout și pe fiii locuitorilor luați ca obstatici și i-au dus cu ei, iar pe Menumorout l-au lăsat în fortăreața Byhor.

---

1) *Balistele lor.* Ungurii, la venirea lor, au învins popoarele europene prin superioritatea armelor ce întrebuințau.

Apoi Usubuu și Veluc s'au înapoiat cu mari onoruri și într'o mare bucurie la ducele Arpad; iar ducele și iobagii săi le-au ieșit întru întâmpinare și pe fiica lui Menumorout, după cum se cuvenea miresei unui atât de mare duce, au condus-o cu mare cinste la palatul ducal. Iar ducele Arpad și toți frunțașii săi, după celebrarea căsătoriei, au făcut oșpețe mari și aproape în fiecare zi mâncau ca la nuntă, împreună cu diferiții oșteni din regatele învecinate și tineretul juca în fața ducelui și a nobililor săi. Iar ducele Arpad, după ce a primit jurământul nobililor și al frunțașilor unguri, a ridicat, cu mari onoruri, pe fiul său Zulta la rangul de duce. Apoi ducele a dăruit lui Usubunec, tatăl lui Zoloucu, pentru serviciile sale devotate, fortăreața Bezprem cu tot ce-i aparținea. Și lui Veluquiu i-a dăruit comitatul Zarandului¹⁾, și tot așa celorlalți nobili le-a împărțit onoruri și proprietăți. Menumorout, după această întâmplare, în al doilea an, a murit fără vr'un fiu și a lăsat în întregime regatul în pace ginerelui său Zulta. După aceasta, în anul 907 dela întruparea Domnului, ducele Arpad a părăsit această lume, fiind înmormântat cu mare cinste deasupra izvorului unui mic râu ce curge printr'o albie de piatră în cetatea regelui Athila, unde, după convertirea Ungurilor, s'a zidit o biserică care se numește Alba, în cinstea fericitei fecioare Maria.

LIII. DESPRE SUCCESIUNEA DUCelui ZULTA²⁾.

Lui i-a urmat fiul său Zulta, asemenea cu tatăl său ca moravuri, dar neasemenea ca fire. Căci ducele Zulta a fost puțin peltic și alb, cu părul moale și bălaiu, de statură mijlocie, duce războinic, cu suflet curajos, dar față de cetățeni blând, cu vocea suavă, dar doritor de putere, și pe care toți nobilii și toți soldații din Ungaria îl aveau grozav de drag. După trecere de câțeva vreme, pe când ducele Zulta era în vârstă de treisprezece ani, toți frunțașii regatului său, după o hotărîre comună și în unanimitate, au ales câțiva inși de cărmuitori ai regatului, supuși ducelui, cari să potolească prin aplicarea cumpătată a dreptului consuetudinar certurile și procesele dintre

---

1) *Zarand*, ung. *Zaránd*, era o localitate și, în urmă, un comitat al Ungariei ce a dăinuit până la anul 1876.

2) Incepând cu acest capitol cronica lui Anonymus se potrivește cu datele ce se întâlnesc în Cronica lui Simon de Keza.

împricinați; iar pe alții i-au orânduit de conducători ai armatei, cu ajutorul cărora să facă devastări în diferite țări. Numele acestora au fost următoarele: Lelu, fiul lui Tosu, Bulsuu, bărbat crud, fiul lui Bogat, și Bonton, fiul lui Culpun. Căci toți aceștia erau bărbați războinici și viteji în înima lor, a căror singură misiune era să subjuge popoare pentru domnul lor și să jefuiască țările altora. Ei, luându-și rămas bun dela ducele Zulta, au declarat războiu armatei Carinthinilor. Și prin Forum Iulii ¹⁾ veni ră la frontiera Lombardiei, unde devastară în mod îngrozitor cetatea Padova ²⁾ cu omor și incendiu, prin sabie și mari jafuri. De aici, intrând chiar în Lombardia, au început să-i pricinuiască multe neajunsuri. Violenței și furiei lor bestiale, încercând să se împotrivească locuitorii țării, strânși laolaltă, a pierit de loviturile săgeților Ungurilor o mare mulțime de Lombarzi, fiind uciși foarte mulți episcopi și comiți. Atunci Lutuardus ³⁾, episcopul bisericii din Vercele, un bărbat de un mare renume, amicul cel mai intim al fostului împărat Carol cel Mic și consilierul cel mai credincios al lui în cele secrete, auzind aceasta, după ce a luat cu sine averile și tezaurele neasemuit de mari, din cari avea o mare bogăție ce nu se poate prețui, pe când căuta să scape prin tot felul de făgădueli de sălbăticia lor feroasă, fără să știe, a dat peste Unguri și, fiind prins repede de ei, a fost omorât și tesaurul ce întrecea orice prețuire omenească, pe care îl ducea cu sine, i l-au răpit. În același timp, Stephanus, fratele comitelui Waldo ⁴⁾, pe când, în retragerea sa, stând peste zidul fortăreței, voia noaptea să-și ușureze stomacul, e rănit mortal de un ungar pe fereastra camerei sale cu o lovitură de săgeată, de care rană în aceeași noapte și-a dat sufletul.

LIV. DESPRE DEVASTAREA LOTARINGIEI, ALEMANNIEI ȘI FRANȚEI.

Apoi a devastat Lotaringia și Alemannia și pe Francii orientali, dela frontiera Franconiei și Bavariei, ucizându-le mulți soldați prin lovituri de săgeți, i-au pus cu rușine pe fugă și, primind toate averile lor, s'au întors în Ungaria la ducele Zulta.

1) *Forum Iulii*, azi Friaul în Italia de Nord.

2) *Padova*, cetate în Italia.

3) *Lutuardus din Vercele*, Lutvardus din Vercelle, Italia.

4) *Waldo*. Intâmplarea tragicomică a lui Ștefan, fratele comitelui Waldo, a avut loc probabil în Germania.

LV. DESPRE MOARTEA LUI LELU ȘI BULSUU.

Iar după aceea, în anul al cincilea al domniei împăratului Cunrad ¹⁾, Lelu, Bulsu, Botond, odinioară străluciți și cei mai meritoși generali ai lui Zulta, ducele Ungariei, fiind trimiși de domnul lor, au năvălit în părțile Alemanniei și le-au luat multe bogății. Dar, la urmă, printr'o nespus de urâtă înșelăciune a Bavarilor și a Alemanilor, Lelu și Bulsu au fost făcuți prizonieri lângă fluviul Hin ²⁾ și au fost uciși, spânzurându-i în furoi. Botondu și ceilalți soldați unguri, câți dintre ei scăpaseră, văzându-se închiși de urâta cursă a dușmanilor, s'au oprit pe loc cu curaj și bărbătește și nu s'au separat unii de alții, ci au apucat a se ajuta, o parte pe cealaltă, și mai ales pe cei rămași în primejdie și, ca leii răniți, aruncându-se cu furie și sgomot, au culcat la pământ, în mijlocul armelor, pe dușmanii lor într'un măcel groaznic. Ei, deși fuseseră biruiți, totuși pe învingătorii lor i-au învins mai vitejește și cu mai mare câștig și i-au doborât la pământ într'un groaznic omor. Fericită este deci această ăsbândă a Ungurilor: o experiență câștigată în primejdie, fiind acum mai siguri și mai deprinși prin exercițiul neconținut al luptelor, mai superiori în forță și în puteri. Astfel, după aceea, au pustiit prin sabie și foc toată Bavaria și Alemannia și Saxonia și regatul Lotaringiei și au tăiat gâtul lui Erchargenus și lui Bertoldus ³⁾, șefii lor. Iar plecând de aci, au cucerit Francia și Gallia și pe când se întorceau victorioși de acolo, au pierit într'un măcel îngrozitor, din cauza unei capcane a Saxonilor. Cei cari dintre ei au scăpat, s'au întors acasă. De moartea lui Lelu, a lui Bulsu și a celorlalți ostași ai lor, ducele Zulta și nobilii săi nu puțin s'au turburat și au devenit dușmai ai Theutonilor. De aceea, ducele Zulta și generalii săi au început să uneltească în contra vrășmașilor lor, din pricina nenorocirii suferite și n'au făcut o taină de cum ar putea să se răzbune. Iar, cu ajutorul lui Dumnezeu, ducelui Zulta, în anul 931 de la întruparea Domnului îi s'a născut un fiu pe care l-a numit Tocsun ¹⁾, cu ochii frumoși și mari, cu părul negru și moale, având plete ca de leu, după cum veți afla în cele următoare.

1) *Cunrad*, imp. Konrad, de pe la anul 913.

2) *Hin*, este fluviul Inn.

3) *Erchargenus* și *Bertoldus* au fost generali germani.

4) *Tocsun*, ung. Taksony, fiul lui Zoltan. Portretul lui Tocsun Anonymus îl face după Dares Phrygius. Cf. *Mon. Ger. Hist.* XXVIII, , p. 532.

LVI. DESPRE DUȘMANII REGELUI ATHO.

În același an, dușmanii i-au urzit moartea lui Atho¹⁾ regele Theutonilor, printr'o crimă grozavă, dar neputând să-i facă nici un rău, au căutat să ceară ajutorul Ungurilor, fiindcă știeau că Ungurii sunt neîntrecuți în treburile războiului și că Dumnezeu a trimis prin ei asupra mai multor țări biciul furiei sale. Atunci dușmanii lui Atho, regele Theutonilor, au trimis soli la ducele Zulta, bărbat războinic și l-au rugat, dăruindu-i mult aur, să atace cu ajutorul Ungurilor săi, pe numitul rege Atho. Iar ducele Zulta, împins de mânie, atât pentru împăcarea acelora și pentru bani, cât și pentru moartea suportată cu durere a lui Lelu și a lui Bulsu, a trimis o armată mare împotriva lui Atho, regele Theutonilor. Iar ca generali-șefi a pus pe Botond, fiul lui Culpun și pe Zobolsu, fiul lui Eleud, precum și pe Ircundiu, fiul lui Eusee. Aceștia plecând dela ducele Zulta, pustiiră din nou cu armele Bavaria și Alemannia și Saxonia și Turingia. Și pornind de aci, în ziua de Paresimi, trecură peste fluviul Rin și devastară cu arcul și săgețile regatul Lotaringiei. Și lovind cu cruzime și Gallia întregă, au intrat în bisericile lui Dumnezeu și le-au jefuit în mod groaznic. Și de aci, prin sabie și fer, și-au deschis calea prin munții Senonici spre popoarele Alemaniei. Și după ce au biruit toate aceste popoare vestite prin războiu și bine asigurate de poziția naturală a locurilor, au trecut peste munții Senonilor și au ocupat cetatea Segusa²⁾. Apoi plecând de aci au cucerit Turinul, o cetate foarte bogată și după ce și-au aruncat privirile asupra șesului din regiunea Lombardiei, au jefuit într'o raită aproape toată Italia, plină și bogată de toate bunătățile. După aceea Botond, fiul lui Culpun, și Urcun, fiul lui Eusee, biruitori asupra tuturor popoarelor amintite, bucurându-se de o victorie fericită, se întorc în propria lor țară. Atunci Hoto, regele Theutonilor, întinzându-le o cursă lângă fluviul Rin și atacându-i cu toată puterea regatului său, a omorât pe mulți dintre ei. Dar Botond și Urcun și ceilalți din armată, voind mai de grabă să moară în războiu decât să piardă câștigul victoriei lor, se reped cu îndârjire asupra dușmanilor și în acea luptăucid pe un mare duce, un bărbat foarte vestit și pe alții, grav răniți, îi pun pe fugă, răpindu-le ceea ce agoniseră și apoi se întorc acasă după o

---

1) Atho este Otto cel Mare, rege german și împărat roman.

2) Segusa, Segusio, azi Susa, oraș în Italia, lângă Turin.

mare victorie. Și pe când Bothond și Urcun se întorceau veseli în Pannonia, Bothond istovit de neîntreruptă oboseală de războiu, a început, în mod misterios, să slăbească și s'a mutat din lume, fiind înmormântat aproape de fluviul Vereucea ¹⁾. Dar, să fie cunoscut tuturor, cari vor să știe, că ostașii unguri au purtat aceste războaie și altele, de acest fel, până în timpul ducelui Tucsun.

LVII. DESPRE CONSTITUȚIUNEA ȚĂRII.

Iar ducele Zulta, după întoarcerea oștirilor sale, a fixat marginile regatului Ungariei; din partea Grecilor până la poarta Wacil și până la țara Raciei, spre apus până la mare, unde este cetatea Spaletina și din partea Theutonilor până la podul Guncil ²⁾ și în aceleași părți a dat Ruthenilor cari veniseră în Pannonia cu ducele Almus, bunicul său, să-și construească o fortăreață și la aceeași frontieră, dincolo de mlaștina numită Musun ³⁾, a așezat nu puțini Pece-negi să locuească acolo spre a apăra regatul său, ca nu cumva vreodată, în viitor, Theutonii, supărați pentru nenorocirea ce li s'a întâmplat, să poată să devasteze hotarele Ungariei. Iar, din partea dinspre Boemi, a fixat frontierele până la fluviul Morva, cu condiția ca ducele lor să plătească ducelui Ungariei pe fiecare an un tribut. Și în același chip, dinspre Poloni, până la muntele Turtur, precum fixase la început hotarele țării Borsu, fiul lui Bunger. Și, după ce ducele Zulta și oștenii săi unguri au prins rădăcini pretutindenea, ducele Zulta a adus de soție, pentru fiul său Tocsun, o femeie din țara Cumanilor. Și, fiind încă el în viața, acesta a primit jurământul nobililor săi și a numit pe fiul său Tocsun duce și domnitor peste întreg regatul Ungariei. Și el, ducele Zulta, în anul al treilea al domniei fiului său, a plecat din temnița vieții pe calea vieții de veci. Iar ducele Tocsun, împreună cu toți frunțașii Ungariei, a avut în puterea sa, și în pace, toate drepturile regatului, în toate zilele vieții sale. Și aflându-se despre bunătatea sa, alergau la el mulți străini dela diferite popoare. Căci veniră din țara Bular ⁴⁾ unii domni iluștri, cu o

1) Vereucea, vezi c. XXXIII, 11.

2) Guncil, ung. Gőncöl, pod peste Laita.

3) Musun, ung. Mosony, lutun Musun, localitate mlăștinoasă aproape de Laita.

4) Bular, e vorba, probabil, de Bulgarii din Orient. Bular se numesc Bulgarii dela Volga. Cf. El. Moór, *Ungarische Flussnamen*, în *Ung. Jahrb.* VI, p. 436.

mulțime mare de Hismaheliți, al căror nume au fost: **Billa și Bocsu** ¹⁾. Acestora le-a dăruit, de veci, în diferite localități, pământuri și pe deasupra o fortăreață care se numește **Pesta** ²⁾. Iar **Billa și fratele său Bocsu**, din a căror sămânță se trage **Ethey** ³⁾, sfătuindu-se împreună, a dat pentru serviciul amintitei fortărețe, două părți din poporul adus cu ei, iar a treia parte au lăsat-o urmașilor lor. Și, în același timp, din aceeași regiune, a sosit un oarecare ostaș, foarte vestit, cu numele **Heten** ⁴⁾, căruia, de asemenea, ducele i-a dăruit pământuri și proprietăți nu nenisemnate. Iar ducele **Thocsun** a dat naștere fiului său cu numele **Geysa**, al cincilea duce al Ungariei. Și, tot în acest timp, a venit din țara **Bissenilor**, un oarecare ostaș, de viță de duce, al cărui nume a fost **Thonuzoba** ⁵⁾, tatăl lui **Urcund**, din care se trage familia **Thomoy** ⁶⁾. Acestuia ducele **Thocsun** i-a dat de locuit o moșie în părțile **Kemey** ⁷⁾ până la **Tisa**, unde se află acum portul **Obad** ⁸⁾. Iar acest **Thonuzoba** a trăit până în timpul regelui **Ștefan cel Sfânt**, nepotul ducelui **Tocsun**. Și pe când fericitul rege **Ștefan** predica cuvântul vieții adevărate și boteza pe **Unguri**, **Thonuzoba**, statornic în credința lui deșartă, n'a voit să se facă creștin; astfel trăind cu soția sa a fost înmormântat în portul **Obad**, ca nu cumva botezându-se, el și soția sa, să trăiască în veci cu **Cristos**; fiul său **Urcun** însă s'a făcut creștin și trăește cu **Cristos** în eternitate.

1) *Bylla și Bocsu*, șefii ismailiților mahomedani.

2) *Pest*, castrum *Pest*. După filologii unguri *pest* însemnează cuptor și cuvântul este de origine slavă, tradus de *Nemți* prin *Ofen*. Vezi *Pais op. cit.*, p. 133.

3) *Ethey*, ung. *Etej*.

4) *Heten*, ung. *Hetény*, numele mai multor localități din Ungaria.

5) *Thonuzoba*, ung. *Tanuzaba*, șeful unui grup de *Pecenegi*.

6) *Thomoy*, ung. *Tomaj*. Există mai multe localități purtând acest nume.

7) *Kemey*, este numele unei regiuni din stânga *Tisei*.

8) *Obad*, ung. *Abád*, un vad peste *Tisa*. *D* fiind o sufixă locativă, numele de *Obad* se pune în legătură cu numele lui *Thonus-oba*.

INDICELE NUMELOR PROPRII DIN TEXTUL LATIN

- Alba, 53, 55, 65.
 Alemannia, Alemanni, 66, 67, 68.
 Alexander, 24, 25, 26, 30.
 Alimini, 68.
 Almas 45.
 Almus 23, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32,
 33, 34, 35, 36, 40, 42, 49, 69.
 Andreas 38.
 Arpad, Arpadius 27, 28, 29, 36, 37, 38,
 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48,
 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61,
 62, 63, 64, 65.
 Athila, Atthila 24, 28, 30, 31, 32, 33, 35,
 37, 40, 41, 42, 49, 50, 52, 59, 60, 63,
 65.
 Atho, Hoto 68, 69.
 Bana 51.
 Bauaria, Bauarus 66, 67, 68.
 Beguey 57.
 Bela 23.
 Belland 64.
 Bertholdus 67.
 Beuldu 54, 63.
 Bezprem 61, 65.
 Biie, Biuia, Bue 46.
 Billa 70.
 Bissenus Byssenus 69, 70.
 Blachii, Blacus, Blasii 31, 44, 45, 57.
 Blundus 51.
 Bocsu 70.
 Bodoctu 62.
 Boemi 48, 49, 50, 51, 69.
 Bogar, Bogat 53, 55, 66.
 Bolotun 61.
 Bonton, v. Botond.
 Borona 51, 60.
 Borons 59.
 Bors, Borsu 32, 40, 48, 49, 50, 69.
 Borsova 36.
 Borsoa 36.
 Borsod 40, 48.
 Borssed, Borssod 50.
 Botond, Bothond, Botondu 54, 55, 56,
 66, 67, 68, 69.
 Botua, 54.
 Boyta 30, 32, 57, 58, 60, 61.
 Bruca 32, 58.
 Brugsa 60.
 Bucna 44, 46.
 Budrug 36, 37, 38, 40, 54, 56.
 Buduar 25.
 Bue, v. Biie.
 Buger-Bunger, Bumger, Bungerec 30,
 32, 40, 60.
 Bular 70.
 Buldua 40.
 Bulgaria 34, 35, 55.
 Bulgarus 32, 34, 35, 36, 52, 53, 55, 57,
 58, 59, 64.
 Bulhadu 49.
 Bulsu Bulsuu 53, 55, 56, 66, 67, 68.
 Bycoriensi 40.
 Byhor 40, 63, 64, 65.
 Bylla, v. Billa.
 Cadusa 29, 48, 49, 50, 51, 52, 57, 58, 59.
 Calan 29.
 Caliga 48.
 Camarum 37, 38.
 Caranthinus, Carinthinus 57, 62, 63, 66.
 Caroldu 46.

- Carolus 66.
Casu 48.
Castrum ferreum 61.
Ceruinus 63.
Cirus, Cyrus 25, 26.
Cleopatra 59.
Colgoucy 51.
Colsoy 29.
Conradus, Cunradus 67.
Constantinopolis 56.
Constantinopolitanus 41.
Copus 45.
Couroug 63.
Cozar 34.
Cris, Crisius, Grisius 33, 43, 46, 63.
Crouatia 55.
Culpe 56.
Culpun 54, 55, 66, 68.
Cumanus, Cumanicus 30, 31, 32, 34, 35, 37, 45, 46, 57, 58, 69.
Cundu, Cundunec 29, 60.
Curtuelton
Cursan 29, 60.
Cusee, v. Eusee.
- Danubius 24, 31, 33, 34, 37, 38, 39, 49
50, 52, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 62.
Dares Frigijs 23.
Darius 25 26, 30.
Deneper 29.
Dentumoger 24, 26, 27, 37.
Dobuca 34.
Droua 60.
Drugma 46, 47.
Durasu 59.
- Eculsu 42.
Ed, Edunec 30, 32, 39, 48.
Edum, Edumen, Edumeneq, Edumerneq
30, 32, 39, 48.
Egur 48.
Elciburgu, Ecilburgu, Etiburgu 25, 60,
62.
Eleud, Eleudunec 29, 41, 62, 68.
Emesu 26.
Emeud 47.
Erhangerus, Erchargenus 67.
Erdeuelu 34.
- Esculeu.
Ete, Ethe 29, 37, 47, 54, 60.
Ethey 70.
Etu 30, 32.
Etyl 29.
Eudu, Eudunec 60.
Eunedubelianus 26.
Eusee (Cusee) 61, 62, 68, 69.
- Ferteu 62.
Forum Iulii 66.
Francia, Francus 66, 67.
Franconia 66.
Frigius 23.
- Galicia 31, 33, 34, 35.
Gallia 67, 68.
Gelu, Gelou, Geleon 33, 44, 45.
Gemelsen 54.
Guela, Gyla, Gyyla, 20, 20, 41, 44, 46.
Geuru 48.
Geysa 70.
Glad 34, 57, 58.
Gog 24.
Grecus 23, 25, 36, 37, 52, 53, 54, 55, 56,
59, 69.
Grecia 46, 52, 58, 59.
Gron 49, 50.
Gumur 48, 49.
Guncil 69.
Gyoyg 60.
- Heten 70.
Hetumoger 23, 26, 28, 29, 33, 34, 46, 50,
59.
Heuyou 47.
Hin 67.
Hismahelitae 70.
Hongvn 48.
Honrat, Honrad 43, 47.
Horca 29, 41, 43, 44, 45, 46.
Horom 57.
Hoto, v. Atho.
Hovos, Howos 31, 33, 34, 35.
Huba 29, 48, 49, 50, 51, 52.
Huhot 46.
Hulec 29, 48, 49.

- Humusouer 46.
Hung, Hungu, 26, 34, 35, 36, 39, 53.
Hunguari 26, 36.
Hunguaria 36.
Hyeu, v. Kieu.
Hymusuduor 40.
- Iaphet 24.
Igfon, Ygfon 34, 63.
Iouzos 64.
Ircudius (Vrcun) 68.
Israel 42.
Italia 68.
- Julius 66.
- Keanus 34, 35.
Kemey 70.
Kenezna 57.
Ketel 30, 32, 37, 38, 39.
Ketelpotaca 37, 38.
Keuee 58.
Kyeu, Kyeuyensis 29, 30, 31, 32, 33.
- Ladeo 41.
Ladizlaus calvus 38.
Ladomeriensis, Ladomer, Lodomeria 33.
Latariensis, Lathariensis 67, 68.
Lambardia, Lombardia 57, 66, 68.
Lelu 29, 41, 42, 53, 54, 55, 56, 66, 67, 68.
Loborcy 35.
Loponsu 61, 62.
Lotorigia 66.
Louiou 37.
Lucy 40.
Lutuardus 66.
- Macedonia, Macedo 58, 59.
Magog 24, 25, 26, 27, 28, 29.
Maria 24, 65.
Martinus 62.
Matra 48.
Menumorout 34, 40, 41, 43, 46, 63, 64, 65.
Mezesina, Mezesyna 40, 43, 45.
Miscoucy 48.
Moger 23, 24, 59.
Moglout 29, 41.
- Morisius, Morus 33, 34, 57.
Moroa, Moroua 50, 51, 69.
Morout 34.
Moyse 42.
Muncas 35.
Musun 69.
- Naragy 48.
Nir, Nyr 40, 42, 43.
Nitra, Nitria, Nitriensis, Nytra 40, 42, 43, 50, 51.
Nougrad 48, 49.
- Oba 48.
Obad 70.
Ogmand 44.
Ohtum Othum 34, 57.
Oluptulma 30, 32, 37, 58.
Olimpiadis 25, 30.
Olpar 37, 38, 39, 47, 52, 53, 54.
Ound, Oundu, Oundunec 29, 37, 38, 39, 54.
Ousad, Ousadunec 30, 32, 48.
- Pacoztu 61.
Padua 66.
Pannonia, Pannoni 24, 26, 27, 28, 31, 32, 33, 34, 35, 37, 59, 60, 62, 63, 69.
Paztuh 48.
Persa 25, 30.
Pest 70.
Petrus 38.
Peturgoz 56.
Peytu 61.
Philippus, Phylippus 25, 30, 59.
Phrygius, v. Frigijs.
Picenati 45.
Polonia, Poloni, Polony 34, 40, 49, 69.
Ponoucea 58.
Posaga 56.
Pota 48.
Purozlou 48.
- Raba 62.
Rabucea 62.
Rachy, Racy 55, 57, 69.
Racus 59.
Ratisbona 52.

- Remus 68, 69.
Romanus 24, 25, 32, 33, 59, 61, 63.
Rutenus, Ruthenus, Ruthenia, 15, 29,
30, 31, 32, 33, 34, 35, 37, 38, 69.
Ruscia 29.
- Sac, Saac 29, 41.
Sabaria 62.
Salanus 31, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 47,
49, 52, 53, 54, 55.
Samuel 48.
Saroit 46.
Saru 61.
Saruuar 42, 52.
Saturholmu 37.
Saxonia, Saxones 67, 68.
Scereducy 59.
Scerii 54.
Scithia, Scithici, Sithici 23, 24, 25, 26,
29, 30, 31, 37, 53.
Sclavi 26, 32, 34, 35, 44, 49, 50, 51, 54,
62.
Segusa 68.
Senones, Senonenses 68.
Sepel 57, 63, 64.
Seztureg 57.
Sicli, Siculi, Sycli 63, 64.
Sobamogera 59.
Souiou, Souyou 39, 43, 47, 48.
Spaletina, Spaletenses 55, 69.
Stephanus 12, 15, 34, 44, 46, 66, 70.
Stumtey 51.
Sudal, Susudal 29, 32.
Sunad 34, 57.
Surcuser 59.
Surungrad 54.
Situa, Situaa 50, 52.
- Taurina 68.
Tekereu 63.
Temes, Temus, 33, 57.
Teothonicus, Theotonicus 25, 38, 61, 62,
67, 68, 69.
Tetel 52, 53.
Teteuetlen 53.
Thanais 24, 37.
Thiscia, Thyscia 32, 33, 34, 36, 37, 38,
40, 41, 42, 43, 46, 47, 52, 53, 54, 57,
58, 63, 70.
- Thocsun, Tocsun 68, 69, 70.
Thomoy 70.
Thonuzoba 70.
Thosu, Tosu, Tosunec, Tocsun 15, 29,
41, 42, 43, 46, 47, 53, 55, 66.
Thyon 61.
Titulum, Titulensis, Tytulensis 40, 54.
Tocota 39.
Topolucea 48.
Torhus 58.
Troianus 23.
Trusun 51.
Tucota 39.
Tucsun, v. Thocsun.
Tuhutum, Tuhtum 29, 41, 43, 44, 45,
46, 47.
Tulma 38, 50.
Tulsuoa 37.
Turingia 68.
Turobag 62.
Tursoc 50, 52.
Tursol, Turzol 37, 38, 39.
Turtur 40, 69.
Turu 46.
Tuso 46.
- Varod 49.
Velec, Veluc, Veluquius 40, 41, 63, 64, 65,
Vercelensis 66.
Vereucea, Wereuecca 49, 69.
Vertus 62.
Vgek 25, 26, 27, 28, 29, 30.
Vgosa 36.
Vlcou 56.
Ultrasilvana 44, 45, 46.
Vmusouer 43.
Voyta 47.
Voyos 54.
Vrcun, Vrcund 61, 62, 69, 70.
Vrscia 34.
Vrsoua, Ursua 58.
- Ursuur, Vrsuuru 30, 32, 48.
- Vsubu, Vsubuu, Vsubunec 40, 41, 61, 62,
63, 64, 65.
Wacil, Wazil 55, 59, 69.
Wag 33, 38, 50, 51.

Waldo 66.

Warod 50.

Ygfon, v. Igfon.

Ypul 49.

Ystoros 48.

Zabrag 56.

Zarand 65.

Zecuseu 60.

Zeguholmu 46.

Zemera 29, 49.

Zemlin, Zemlun 35, 36.

Zenuholmu 48.

Zeremsu, Zeremsze 43, 47.

Zeremche 39.

Zerep 46.

Ziloc, Zyloc 43.

Zobolsu, Zolsu 29, 41, 42, 43, 46, 47,
62, 68.

Zogea, Zogea 47, 48, 53.

Zolocu, Zoloucu 40, 61, 65.

Zombor, 29.

Zomus, 34, 40, 41, 42, 45, 46.

Zotmar, 42.

Zoua, 55, 56.

Zouolon, Zouolun 49, 50.

Zouard, Zouardu 29, 48, 49, 50, 51, 52,
57, 58, 59

Zubor, Zubur, Zomber, Zumbor, Zu-
burius 41, 46, 50, 51.

Zulta, Zulins 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69.

Zyloc, v. Ziloc.

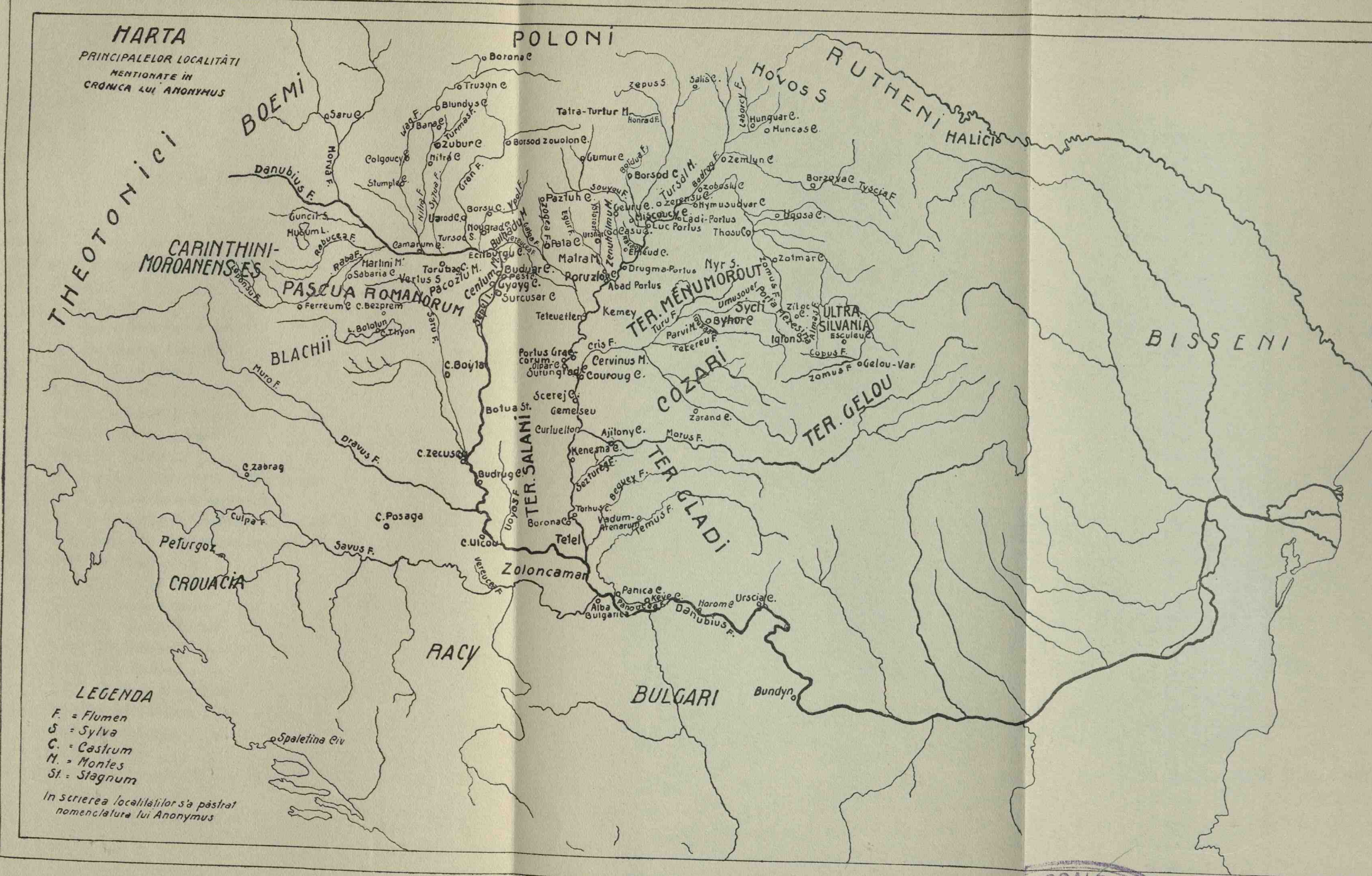
---

arta se bonos milites et auderent stare ita audaciam non
gunt. Ola acuminis et pueraris multas iniurias patierent.

26. **T**unc tubitum audita deum de Celo uim est.
bonitate tre illi milite legatos suos ad ducem arpad ut
s licentiam daret ut siluas eundi s gelou ducem pug
nare. Dixit si arpad imo silis uoluntatem tubitum lau
dauit. et ei licentiam ut siluas eundi de gelou pugna
re dedit. Hoc diu tubitum audiuit a legato. Iuxta
ut se cu suis militib. et dimissis ibi sacis suis egressus
e. ut siluas uersus orientem. de gelou ducem blay.
Gelou u dixit ut siluanus audiens aduentum ei. congregauit
exercitum suum et cepit uelocissimo cursu equare obuiam ei
ut eum p portas mezelines phiberet. Sed tubitum uno
die siluam ptransiens ad flumem almas puenit. Tunc utq
erent ad inuicem puenerunt medio fluuio intracante. Dixit
uero gelou uolebat qd ibi eos phiberet cu sagittariis suis.

27. **M**ane aut factu tubitum de morte Celo.
ante auroram diuisit exercitum suum in duas partes.
Et partem altam milite paru sippi. ut transito fluuio milia
bus gelou nescientib. pugnam ingrederent. Sed sic factum e.
Et qa leuam habuerunt transitum utraq. aciel. parte ad pug
nam puenerunt. Et pugnatum e ut eos acier. s. uicti sunt
militres ducas gelou. et ex eis multi interfecti. plures u capri. Et
gelou dixit eos audisset. tunc p defensione uite. cum paucis fu
gam cepit. Et cu fugeret ppetans ad castrum suum iuxta flu
uuii zoni positum. milites tubitum audaq. cursu psequen
tes. ducem geloum iuxta fluuium copul interfecerunt. Et
habitatores tre uidentes mortem dui sui. sua p. uoluntate
destram dantes. dnm s elegerunt tubitum partem horta.
Et in loco illo q dicit escaieu fidem cum uirtute firmate
runt. Et a die illo locus ille nuncupat est escaieu. eo qd ibi
uirtauerunt. Tubitum u a die illo nam illam obtinuit
pacifice et feliciter. sed posteritas ei usq. ad tempa s. regis
steph obtinuit. Tubitu u genuit hortam. hortam genuit gau

1913

CUPRINSUL

	Pag.
<i>Prefață</i> — — — — —	7
<i>Introducere</i> — — — — —	11
I. Gesta Hungarorum. Text latin	23
Prologus — — — — —	23
I. De Scithia — — — — —	24
II. Quare Hungari dicitur — — — — —	26
III. De Almo primo duce — — — — —	26
IV. De duce Almo — — — — —	27
V. De electione Almi ducis — — — — —	27
VI. De iuramento eorum — — — — —	28
VII. De egressu eorum — — — — —	29
VIII. De Rutenia — — — — —	29
IX. De pace inter duces et Ruthenos — — — — —	31
X. De VII ducibus Cumanorum — — — — —	32
XI. De ciuitatibus Lodomer et Galicia — — — — —	33
XII. Quomodo Pannoniam intrauerunt — — — — —	34
XIII. De Hung castro — — — — —	35
XIV. De Arpad duce — — — — —	36
XV. De Camaro castro — — — — —	37
XVI. De monte Turzol — — — — —	38
XVII. De Zerensze — — — — —	39
XVIII. De Borsod — — — — —	40
XIX. De duce Bycoriensy — — — — —	40
XX. Qualiter contra Byhor missum est — — — — —	40
XXI. De Zobolsu — — — — —	42
XXII. De Nyr — — — — —	43
XXIII. De uictoria Thosu, Zobolsu et Tuhutum — — — — —	43
XXIV. De terra ultrasiluana — — — — —	44
XXV. De prudentia Tuhuti — — — — —	44
XXVI. Quomodo contra Gelu itum est — — — — —	45

	Pag.
XXVII. De morte Gelu — — — — —	45
XXVIII. De duce Menumorout — — — — —	46
XXIX. De reditu eorum — — — — —	46
XXX. De duce Salano — — — — —	47
XXXI. De egressu Zeremsu — — — — —	47
XXXII. De castro Vrsuur et fluuio Egur — — — — —	48
XXXIII. De castro Nougrad et Nitra — — — — —	48
XXXIV. De fluuio Gron et castro Borsu — — — — —	49
XXXV. De Nitria ciuitate — — — — —	50
XXXVI. De speculatoribus missis a ducibus — — — — —	50
XXXVII. De pugna ducum Arpadii — — — — —	51
XXXVIII. De exercitu Grecorum et Bulgarorum — — — — —	52
XXXIX. De egressu Salani ducis contra Arpadium ducem — — — — —	53
XL. De uictoria Arpad ducis — — — — —	54
XLI. De egressu Arpad — — — — —	54
XLII. De nuntiis ducis Bulgarie — — — — —	55
XLIIII. De castris Zabrag, Posaga et Vlcou — — — — —	56
XLIV. De insula Danubii — — — — —	56
XLV. De ciuibus Bulgarorum et Macedonum — — — — —	58
XLVI. De portu Moger — — — — —	59
XLVII. De terra Pannonie — — — — —	60
XLVIII. De ciuitate Bezprem — — — — —	61
XLIX. De castro ferreo — — — — —	61
L. De deuastatione Pannonie — — — — —	62
LI. De duce Monumorout — — — — —	63
LII. De Usubuu, Veluc — — — — —	65
LIII. De successione Zulte ducis — — — — —	65
LIV. De deuastatione Lotorigie, Alemannie et Fran- cie — — — — —	66
LV. De morte Lelu et Bulsuu — — — — —	67
LVI. De inimicis Athonis regis — — — — —	68
LVII. De constitutione regni — — — — —	69
II. Traducerea. Text românesc — — — — —	71
<i>Indicele numelor proprii</i> — — — — —	125

VERIFICAT
2017

VERIFICAT
2007

VERIFICAT
1987

BUCUREȘTI
TIPOGRAFIA «BUCOVINA», I. E. TOROUTIU

